ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE

3

TOMUL 35
IULIE—SEPTEMBRIE
1984

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE

În ţară, revista se poate procura prin poştă, numai pe bază de abonament. Preţul unui abonament anual este de 140 lei.

Comenzile şi abonamentele din străinătate se primesc la ROMPRESFILATELIA, sector export-import presă, P.O. Box 12—201, telex 10 376, Bucureşti, Calea Griviţei 64—66, România, sau la reprezentanţii săi în străinătate.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite Colegiului de redacţie pe adresa: 71 119, str. I.C. Frimu 11, Bucureşti.

APARE DE 4 ORI PE AN

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE

TOMUL 35 Nr. 3 iulie—septembrie 1984

SUMAR

ÉTUDES ET RECHERCHES
D'HISTOIRE ANCIENNE
ET D'ARCHÉOLOGIE

TOME 35 | N° 3 | juillet—septembre 1984

SOMMAIRE

ISTORICUL MUZEULUI NAȚIONAL DE ANTICHITĂȚI
IV
ARHEOLOGIE ȘI MUZEOGRAFIE ÎN PERIOADA 1944—1956*

DE
EUGEN COMȘA

Perioada dintre anii 1944 și 1956 din indelungata istorie a MNA se poate împărți, în funcție de mai multe criterii obiective, în două părți principale. Trecerea de la prima la cea de-a doua etapă s-a produs în cursul anului 1948.

Prima din acestea, dintre anii 1944 și 1948, este caracterizată prin greutățile provocate de război, de consecințele lui și de seceta prelungită. Trebuie subliniat că, deși dificultățile erau evidente, personalul științific al MNA a desfășurat, în condițiile date, o activitate susținută, atît pe teren, cît și în laboratoare.

Precizăm că MNA, în acea perioadă, a reprezentat — ca și pînă atunci — instituția principală, care a coordonat activitatea arheologică din întreaga țară, pentru Transilvania ținîndu-se legătura cu colectivul Muzeului de la Cluj.

La sfîrșitul războiului, pentru ca valoroasele colecții ale MNA să fie ferite de distrugerile ce puteau fi provocate de bombardamentele aeriene și în general de război, s-a luat hotărîrea ca o mare parte din materiale să fie evacuate din București. Operația s-a efectuat în cursul lunii aprilie 1944. Pentru a se asigura condiții cît mai bune de păstrare a colecțiilor, s-a ales drept loc de evacuare orașul Deva [1]. La București, în clădirea instituției din str. I.C. Frimu nr. 11, pentru a se asigura securitatea materialelor arheologice rămase în depozite și pentru a se menține legătura cu autoritățile, a rămas o permanență, sub conducerea arheologului Gh. Ștefan [2].

După terminarea ostilităților pe teritoriul nostru și după semnarea armistițiului, într-un act din 1 noiembrie 1944, se arăta că au fost readuse

* Alexandru Păunescu, Irina Casan-Franga și Petre Diaconu, *Începuturile arheologiei românești. Istoricul Muzeului național de antichități.* (Partea I 1834—1880). SCIVA, 35, 1984, 1, p. 3—44; Alexandra Ștefan, *Progresele arheologiei și muzeografiei în România în perioada 1881—1927* (Partea a II-a); C. Petolescu, *Arheologia și muzeografia românească în perioada 1927—1943* (Partea a III-a), SCIVA, 35, 1984, 2, p. 109—157.

[1] Arh MNA, dosar 1944/12, f. 154.

[2] Arh MNA, dosar 1944/9, f. 83.

la București colecțiile MNA și că s-a întors la sediu și personalul [3]. La data amintită și în continuare sediul MNA s-a aflat în str. I.C. Frimu nr. 11, în clădirea principală (în care era organizată expoziția permanentă a muzeului și birourile personalului) și în clădirea secundară (în care se aflau cîteva încăperi servind ca birouri, un laborator de restaurare a ceramicii și depozitul principal al muzeului). În curtea instituției se păstrau în continuare, în condiții cu totul necorespunzătoare, monumentele epigrafice.

O problemă de o deosebită importanță, care se punea în perioada dată, era aceea a transformării Muzeului național de antichități în Institut de arheologie. În această privință se cuvine menționat un raport al prof. Ion Nestor, privind activitatea MNA pe anul 1947, în care se arăta: „Muzeul nostru a trebuit să acționeze tot în lipsa unui institut arheologic al României și a oricărei alte forme de organizare a activității arheologice de la noi din țară. Socot că nu mă înșel atunci cînd cred că această stare de lucruri va înceta în curînd. Un proiect de lege pentru înființarea unui institut arheologic al României, elaborat mai demult în conlucrare cu colegul nostru, dl. ministru subsecretar de stat C. Daicoviciu, căpătase, încă din primăvara anului trecut, în urma stăruințelor dlui Daicoviciu și ale mele, aprobarea Excelenței sale dlui Ștefan Voitec, pe atunci Ministru al Educației Naționale. Desigur că schimbările profunde, care au afectat între timp societatea și țara noastră, au făcut ca acest proiect să fie reținut, evident pentru a nu se anticipa asupra amplei reorganizări, în spirit nou, a întregii munci științifice din țara noastră" [4]. În aceeași dare de seamă se arată că drept urmare legii nr. 803 din 14 octombrie 1946, referitoare la organizarea muzeelor naționale, MNA „a intrat, păstrîndu-și unitatea de activitate, organizarea internă și misiunile de pînă atunci, în componența Muzeului național de artă și arheologie, în cuprinsul căruia el formează secția preistorică și secția de arheologie clasică, medievală și artă antică" [5]. „MNA este prin lege *institut de cercetări științifice*, cu personal avînd titlu academic" [6]. Din punct de vedere administrativ MNA depindea de Ministerul Învățămîntului și urma să fie condus de un director de secție. La 1 aprilie 1948 MNA a fost inclus în bugetul Ministerului Artelor [7], iar pe baza decretului nr. 301 din 15 iulie 1949, MNA a trecut la Academia R.P.R., pe lîngă Institutul de istorie și filozofie [8].

Înspre sfîrșitul anului 1944, personalul MNA se compunea din 19 persoane, după cum urmează: Vladimir Dumitrescu (director); Dorin Popescu, Ion Nestor, Hortensia Dumitrescu, Gh. Ștefan și D. Tudor, șefi de lucrări; M. Petrescu-Dîmbovița, Bucur Mitrea și Ana Matrosenco, asistenți; apoi personal auxiliar: Exspectatus Bujor secretar, Pamfil P. Polonic desenator, G. Pantelimonescu maestru ceramist, Simion Barta laborant și patru paznici. În aceeași perioadă, în schema MNA figurau

---

[3] Arh MNA, dosar 1944/5, f. 84.
[4] Arh MNA, dosar 1947/6, f. 149.
[5] Arh MNA, dosarele: 1947/6, f. 149, 1948/1, f. 147 și 1949/1, f. 77.
[6] Arh MNA, dosar 1948/1, f. 147.
[7] Arh MNA, dosar 1948/4, f. 22.
[8] Arh MNA, 1949/1, f. 77.

și alți zece paznici ai complexelor arheologice de la : Garvăn, Adamclisi, Mangalia, Histria, Ulmetum, Capidava, Enisala, Troesmis și Turnu Severin [9].

În noiembrie 1944, directorul MNA, Vladimir Dumitrescu, a cerut concediu de boală (prelungit de cîteva ori) [10]. Ministerul Educației Națio-

Fig. 1 Prof. Theofil Sauciuc-Săveanu.

nale a hotărît ca direcția să fie girată de la 28 octombrie 1944, de către prof. Th. Sauciuc-Săveanu [11].

Din 1945 MNA avea următoarea structură organizatorică : director, secretar, secțiunea preistorică și protoistorică, secțiunea greco-romană, secțiunea medievală, apoi cabinetul numismatic, biblioteca, cabinetul de desen și cartografie, laboratorul ceramic [12]. La mijlocul anului 1945, biblioteca MNA avea 2 107 volume și 230 reviste.

Cu toate greutățile amintite, specialiștii din MNA, au continuat activitatea de teren. Din actele păstrate în arhiva MNA rezultă că în anul 1944 s-au efectuat săpături arheologice pe șantierele de la : Ploiești-Triaj, jud. Prahova (Ion Nestor), Mangalia, jud. Constanța (Th. Sauciuc-Săveanu), Grădiștea și Comana, jud. Giurgiu (D. Berciu), Pecica-Rovine, jud. Arad (Dorin Popescu), în unele obiective din Oltenia (C.S. Nicolăescu-Plopșor), Băneasa, jud. Teleorman (Gh. Cantacuzino) și Deva „Tăuălaș", jud. Hunedoara (Hortensia Dumitrescu) [13]. În anul 1945 s-a desfășurat munca pe șantierele : Histria, jud. Constanța (Scarlat Lambrino și colab.),

---

[9] Arh MNA, dosar 1944/4, f. 4.
[10] Arh MNA, dosar 1944/5, f. 51.
[11] Arh MNA, dosar 1944/5, f. 94.
[12] Arh MNA, dosar 1945/5, f. 60.
[13] Arh MNA, dosarele: 1944/8, f. 6, 10 și 1944/6, f. 73, 75, 77.

Mangalia, jud. Constanţa (Th. Sauciuc-Săveanu), Adamclisi, jud. Constanţa (Paul Nicorescu), Capidava, jud. Constanţa (Grigore Florescu), Garvăn-Dinogetia, jud. Tulcea (Gh. Ştefan), Celei-Sucidava, jud. Olt (D. Tudor), Măcin-Arrubium, jud. Tulcea (Em. Condurachi), Băneasa, jud. Teleorman (Gh. Cantacuzino) şi în staţiunile preistorice de la: Ploieşti-Triaj, jud. Prahova (Ion Nestor), Sărata Monteoru, jud. Buzău (Ion Nestor), Glina, oraş Bucureşti (M. Petrescu-Dîmboviţa), Sălcuţa, jud. Dolj (Dorin Popescu) [14].

Este demn de semnalat că în 29 septembrie 1945, direcţia MNA a cerut Ministerului Educaţiei Naţionale majorarea fondurilor pentru activitatea de cercetare, precizîndu-se în actul respectiv că: „Pentru justificarea acestor cereri, menţionăm că MNA este în realitate unul din cele mai mari şi mai active institute de cercetări ştiinţifice ale ţării, centralizînd, în lipsa unui institut arheologic al României, întreaga activitate arheologică" [15].

De asemenea, s-a continuat munca de prelucrare a materialelor strînse în cursul săpăturilor arheologice. Un mod de valorificare a fost acela al şedinţelor de comunicări din cadrul MNA. La începutul anului 1946, s-a luat măsura ca specialiştii instituţiei să prezinte, pe rînd, comunicări în care să expună şi să interpreteze rezultatele săpăturilor sau diferite probleme de specialitate. Şedinţele erau programate cîte două pe lună şi în fiecare din ele urmau să fie prezentate cîte două comunicări, urmate de discuţii. Din seria de comunicări programate în primul trimestru al anului 1946, pentru exemplificare amintim cîteva lucrări de sinteză: marţi 15 ianuarie 1946, s-a ţinut comunicarea lui Dorin Popescu: „*Aurul preistoric în Transilvania*", apoi la 5 martie 1946, acelaşi arheolog a vorbit despre: „*Argintul în preistoria României*". În aceeaşi şedinţă din 5 martie 1946, Ion Nestor a prezentat comunicarea: „*Obiectele de aramă în neoliticul României*" [16]. În celelalte comunicări, din perioada dată, s-au prezentat şi interpretat rezultatele săpăturilor de pe diferite şantiere arheologice şi rezultatele unor cercetări de suprafaţă.

Din primăvara anului 1945, la săpături au început să participe, ca practicanţi, doctoranzi şi studenţi (Alexandrina Alexandrescu, Eugenia Zaharia, Paul Păltînea, Eugen Comşa ş.a.) [17], pregătiţi la Catedra de arheologie şi preistorie a Facultăţii de litere şi filozofie Bucureşti, sub îndrumarea directă a prof. Ion Nestor. De asemenea, unii din membrii Seminarului de preistorie au început să efectueze cercetări arheologice de suprafaţă.

Valorificarea descoperirilor făcute prin săpături s-a realizat prin publicarea acestora în 1944. Au apărut în acel an două volume. Primul era intitulat: „Raportul Muzeului Naţional de Antichităţi" cuprindea rapoartele de săpături şi rezultatele cercetărilor arheologice de suprafaţă din anii 1942 şi 1943, din întreaga ţară, iar al doilea volum reprezenta o lucrare de sinteză şi anume: „*Die frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen*", realizată de Dorin Popescu.

---

[14] Arh MNA, dosar 1945/7, f. 143.
[15] Arh MNA, dosar 1945/7, f. 25.
[16] Arh MNA, dosar 1945/3, f. 86.
[17] Arh MNA, dosar 1945/3, f. 16.

După un îndelungat concediu de boală, la 17 iulie 1945, Vladimir Dumitrescu a fost licențiat din funcția de director al MNA, rămînînd la conducere, ca director-delegat, prof. Th. Sauciuc-Săveanu [18].

Fig. 2 Prof. Ion Nestor.

La 17 iunie 1947, structura MNA se prezenta astfel:
— *Secțiunea de preistorie:* Ion Nestor, directorul secțiunii; Dorin Popescu și Hortensia Dumitrescu, șefi de secție; M. Petrescu-Dîmbovița și Vlad Zirra, asistenți; Simion Barta, laborant.
— *Secțiunea de arheologie antică, arheologie clasică și medievală:* Th. Sauciuc-Săveanu, directorul secțiunii; Gh. Ștefan, D. Tudor și Bucur Mitrea, șefi de lucrări; Ion Barnea, asistent; Georgeta Palade, ceramistă.
— *Personal auxiliar:* Ana Matrosenco, asistent pentru bibliografia arheologică slavă; Pamfil P. Polonic, desenator; Exspectatus Bujor, secretar; D. Badea și Constantin Mateescu, expeditori [19].

Th. Sauciuc-Săveanu a fost director-delegat pînă în septembrie 1947. La 19 septembrie 1947, prof. Ion Nestor devine noul director al celor două secțiuni, respectiv director al MNA [20].

Remarcăm că în anul 1947 s-au făcut o serie de cercetări de suprafață, care au dus la descoperirea a numeroase obiective arheologice. Astfel, Vlad Zirra a cercetat teritoriul a 11 localități din jud. Vîlcea și a 41 de localități din jud. Gorj[21]. Alte periegheze s-au efectuat în fostul jud. Romanați, în împrejurimile localităților: Vădastra, Corabia, Celei, Orlea, Gura Padinei. La acestea au participat: Ion Nestor, C. S. Nicolăescu-Plopșor, Corneliu Mateescu, M. Petrescu-Dîmbovița, Vlad Zirra și la unele Gh. Georgescu-Corabia[22]. De asemenea, în jud. Teleorman s-au desfășu-

[18] Arh MNA, dosar 1945/9, f. 102.
[19] Arh MNA, dosar 1947/1, f. 119—120.
[20] Arh MNA, dosar 1947/1, f. 42.
[21] Arh MNA, 1947/6, f. 59 și 59 v.
[22] Arh MNA, dosar 1947/6, f. 59 v.

rat cercetări de suprafaţă la : Surduleşti, Zîmbreasca, Ciolăneştii din Deal, la ele luînd parte : M. Petrescu-Dîmboviţa şi Corneliu Mateescu[23]. În aceeaşi perioadă Ion Spiru a cercetat din punct de vedere arheologic aproape toate localităţile din fosta plasă Balaci. Numeroase complexe datînd din neolitic şi pînă în feudalismul timpuriu au fost descoperite în împrejurimile oraşului Bucureşti (pe ambele terase al Dîmboviţei, de la Bucureşti pînă la Plătăreşti şi Piţigaia şi pe valea Colentinei de la Chitila pînă la Cernica, ca şi în zona localităţii Sericu, fostul jud. Vlaşca[24].

Din anul 1948 a început o nouă şi importantă perioadă, se poate spune cea mai fertilă din toată istoria MNA.

În acel an a avut loc reorganizarea vechii Academii Române şi transformarea ei în Academia R.P.R., ceea ce a avut drept urmare, printre altele, şi trecerea activităţii arheologice din întreaga ţară sub îndrumarea acestui for ştiinţific.

Pentru prima dată, în afară de şantierele obişnuite, la Zimnicea, în anul 1948, a fost organizat un şantier şcoală, cu prilejul cercetării aşezării fortificate şi a necropolei geto-dacice, pentru specialiştii mai în vîrstă, precum şi pentru cadrele tinere, primii pentru a face schimb de experienţă, ceilalţi pentru a învăţa diferite metode de cercetare. Amintim că la prima campanie de săpături de la Zimnicea, din anul 1948, au participat sub conducerea prof. Ion Nestor, următorii : Radu Vulpe, Hortensia Dumitrescu, Dorin Popescu, Bucur Mitrea, Corneliu N. Mateescu, M. Petrescu-Dîmboviţa, Anton Niţu, Dinu V. Rosetti, Vlad Zirra, Eugenia Zaharia, Alexandrina Alexandrescu, Irina Casan şi Eugen Comşa [25].

Tot atunci s-a luat măsura ca pe şantierele principale să lucreze colective de arheologi, pentru ca studierea acelor obiective să fie cît mai judicioasă.

Paralel cu activitatea de pe şantiere s-au efectuat, în împrejurimile lor, cercetări de suprafaţă pentru cunoaşterea cît mai temeinică a mediului arheologic. Dealtfel, pe tot întinsul ţării s-au intensificat atunci cercetările de suprafaţă în vederea realizării unor hărţi arheologice detaliate, ceea ce urma să ducă la indicii importante privind densitatea populaţiei din vechime şi la aprecierea dinamicii ei.

Au fost încadraţi ca asistenţi la MNA tinerii cercetători Eugenia Zaharia (1949), Alexandrina Alexandrescu (1950), Eugen Comşa (1950), Sebastian Morintz (1950) şi C. Preda (1951).

Începînd din anul 1949 s-a trecut la o nouă formă de organizare, pe plan naţional, a săpăturilor arheologice, ceea ce a contribuit la ridicarea arheologiei pe o treaptă superioară a dezvoltării ei.

O măsură importantă a fost aceea ca prin săpăturile arheologice să se „acopere" cît mai mult din teritoriul ţării şi problemele prioritare ale istoriei noastre vechi, fără a se neglija şi celelalte probleme şi epoci.

În acel an (1949) activitatea s-a desfăşurat pe următoarele şantiere arheologice : Iaşi—Botoşani—Dorohoi, Hăbăşeşti, Poieneşti, Poiana, Sărata

[23] Arh MNA, dosar 1947/6, f. 59 v.

[24] Cercetări arheologice de suprafaţă efectuate de Eugen Comşa, la unele au participat şi : Al. Alexandrescu, Eug. Zaharia, Ştefan Cremnitzer, Victor Dobre, Paul Păltinea (Arh. MNA, dosar 1947/6, f. 59 v).

[25] Arh MNA, dosar 1949/6, f. 170.

Monteoru, Covurlui-Tutova, Garvăn, Histria, Mangalia, Zimnicea, Verbicioara, Balta Verde, în fostul jud. Trei Scaune, zona Tîrnava Mare, Moigrad, Munții Orăștiei și Vărșand [26].

Treptat specialiștii din MNA au început să interpreteze pe baza concepției materialismului istoric observațiile făcute pe teren, ca și materialele adunate în cursul săpăturilor, prezentînd, cum este firesc, și datele de ordin tipologic (dominante pînă atunci în multe lucrări de specialitate) strict necesare. S-a acordat din acea vreme o atenție mult mai mare problemelor referitoare la activitățile economice, deoarece acestea au jucat în vechime un rol determinant în viața oamenilor. Pentru lămurirea unor astfel de probleme s-a ajuns la o colaborare tot mai strînsă cu specialiștii din domenii înrudite.

O altă măsură a fost aceea ca unele din așezările cercetate să fie dezvelite în întregime, pentru a se cunoaște amănunțit, nu numai elementele constructive ale locuințelor, ci mai cu seamă modul de organizare a așezărilor și pe baza planului lor general să se ajungă la unele concluzii privind organizarea social-economică și alte probleme de ordin demografic, ca și a tuturor elementelor specifice culturii respective. În acest scop a fost aleasă o primă așezare, cea de tip Cucuteni de pe „Holmul" de la Hăbășești.

La sfîrșitul anului 1949 s-a luat hotărîrea ca prin munca unui colectiv, să se realizeze, în decurs de cîțiva ani „*Repertoriul arheologic al României*", care urma să cuprindă date despre descoperirile arheologice de pe tot teritoriul României, începînd cu cele din epoca paleolitică și pînă la întemeierea țărilor române [27]. La început trebuia făcut un efort deosebit, acela de a excerpta din foarte numeroase colecții de reviste din țară și din străinătate, din cărți, din arhive și din felurite colecții de materiale, date despre descoperirile arheologice de pe întinsul țării, iar după aceea să fie clasificate fișele respective, pe localități și să se treacă la redactarea articolelor. În 1950 și în cîțiva ani următori a lucrat la această temă un colectiv alcătuit din cca 40 de cercetători de la: București, Iași și Cluj. S-au întocmit 30 000 fișe de excerptare [28], cuprinzînd date despre descoperiri arheologice din secolul trecut și din secolul nostru. Apoi s-au redactat, pentru descoperirile din întreaga țară cca 5 500 de articole [29]. Cîte unul de fiecare localitate, în unele cazuri referitoare la destul de multe descoperiri din diferite epoci și perioade, făcute pe acel teritoriu restrîns. Este regretabil că acțiunea nu a putut fi dusă pînă la capăt.

Pentru ca rezultatele săpăturilor arheologice să fie cunoscute publicului larg, la sfîrșitul anului 1948, s-a organizat, prin grija specialiștilor MNA, prima expoziție arheologică (în fosta clădire Bellu din curtea Academiei), în care erau prezentate materiale arheologice reprezentative, descoperite cu prilejul săpăturilor din acel an din întreaga țară [30]. Pentru vizitatori s-a publicat un ghid, iar unii din studenții care au participat la

---

26 SCIV, 1, 1950, 1, p. 23–154.
27 Arh MNA, dosar 1950/1, f. 1–178.
28 Alexandru Păunescu, Paul Șadurschi, Vasile Chirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, vol. 1, București, 1976, p. 11.
29 *Ibidem*, p. 11.
30 Arh MNA, dosar 1948/3, f. 31 și f. 58.

săpături au fost angajaţi drept ghizi pentru publicul vizitator. Astfel de expoziţii au mai fost organizate, în aceeaşi clădire, încă vreo cîţiva ani (1949—1953).

În acelaşi an (14—16 octombrie 1949), s-a desfăşurat la Bucureşti „Conferinţa pe ţară a arheologilor", în cadrul căreia responsabilii şantierelor au prezentat rapoarte preliminare, urmate de discuţii ample [31]. În modul acesta, rezultatele campaniei de săpături au devenit cunoscute specialiştilor din toate centrele de activitate arheologică din ţară. De asemenea, se realiza un bogat schimb de idei şi de metode de lucru. Consfătuirile anuale ale arheologilor s-au continuat şi în anii următori, pînă în prezent.

În domeniul valorificării rezultatelor săpăturilor arheologice s-a intensificat publicarea lor. Menţionăm că în 1948 a apărut volumul XI—XII, ultimul din seria veche a revistei „Dacia", iar în vederea răspîndirii, în cercuri cît mai largi, a datelor despre cercetările din 1948, într-un număr din 1949 din seria revistei „Studii", s-au publicat rapoartele preliminare[32].

Dată fiind importanţa majoră a unor astfel de lucrări pentru istoria veche a patriei, s-a luat hotărîrea ca, începînd din anul 1950, să se publice o revistă specială pentru oglindirea activităţii arheologice. Este vorba de revista „Studii şi cercetări de istorie veche". La început revista a fost programată să apară în două volume pe an, din care, în primul să fie publicate rapoartele preliminare de săpături, iar cel de-al doilea să cuprindă diferite studii de sinteză privind problemele istoriei străvechi şi vechi, dar şi lucrări în care să fie prezentate categorii de obiecte, note şi recenzii. Curînd însă s-a constatat că revista amintită nu poate include toate lucrările redactate de arheologi şi mai cu seamă rapoartele definitive, cu un număr mare de pagini şi figuri. Atunci conducerea Academiei R.P.R. a luat o altă măsură, apreciată de specialiştii noştri, anume s-a început publicarea volumelor masive din seria „Materiale şi cercetări arheologice". Seria propriu-zisă a început prin volumul apărut în 1953, care avea un conţinut foarte bogat (cuprindea două monografii şi alte studii ample). Al doilea volum al seriei de „Materiale şi cercetări arheologice" a fost publicat abia în 1956 şi avea, de asemenea, un conţinut variat alcătuit din cîteva rapoarte definitive.

Despre aşezările mai mari, cercetate intens, s-au redactat monografii de mai multe sute de pagini, cu material ilustrativ bogat, care au început să fie publicate, prin grija MNA, în cadrul unei serii speciale de monografii arheologice. Prima din ele a fost aceea a colectivului, condus de Vladimir Dumitrescu, apărută în anul 1954, sub titlul de: „*Hăbăşeşti. Monografie arheologică*" [33].

În perioada dată, şedinţele de comunicări din cadrul MNA se ţineau cu regularitate, fiind planificate pentru fiecare trimestru cu excepţia perioadei campaniei de săpături.

Pentru realizarea, cu rezultate deosebite, a săpăturilor arheologice din anul 1949, printr-o hotărîre a Consiliului de Miniştri al R.P.R., la 8 martie 1951, s-a decernat Premiul de Stat al R.P.R. cl. II, colectivelor

---

[31] SCIV, 1, 1950, 1, p. 15—22.

[32] Studii, 2, 1949 1, p. 88—162.

[33] Vladimir Dumitrescu, Hortensia Dumitrescu, M. Petrescu-Dîmboviţa, N. Gostar, *Hăbăşeşti. Monografie arheologică*, Bucureşti, 1954.

de conducere a șantierelor de săpături arheologice și anume: Garvăn, Valea Jijiei și Hăbășești, pe care au lucrat specialiști din MNA. De asemenea și șantierului Piatra Roșie, condus de un colectiv de la Cluj [34].

În 5 mai 1951, s-a hotărît schimbarea conducerii MNA. A fost numit, în locul prof. Ion Nestor, ca director-delegat prof. C. Balmuș, ajutat de doi directori adjuncți: Gh. Ștefan (care urma să răspundă de problemele legăturilor cu exteriorul) și Hortensia Dumitrescu (care urma să aibă sarcini administrative interne instituției)[35]. În perioada respectivă, personalul științific al MNA era alcătuit din: șefi de secție, consilieri: Ion Nestor și Dorin Popescu; șefi de lucrări: Gr. Florescu, Bucur Mitrea și Ion Barnea; asistenți: Exsp. Bujor, Vlad Zirra, Eugenia Zaharia, Alexandrina Alexandrescu, Ana Matrosenco, Eugen Comșa, Sebastian Morintz, apoi personal auxiliar și de îngrijire [36].

În anii ce au urmat, activitatea arheologică s-a desfășurat într-un ritm deosebit. Numărul șantierelor arheologice s-a mărit pe măsura pregătirii cadrelor și mai cu seamă în funcție de necesități (ținînd seama de problemele prioritare ale istoriei vechi a patriei). Dintre șantierele arheologice vom aminti cele mai importante, pe care s-a lucrat mai mulți ani (le înșirăm în ordinea cronologică a obiectivelor): Iași—Botoșani—Dorohoi (1949—1952); Traian (1951—1955); Hăbășești (1949—1950); Trușești (1952—1955); Verbicioara (1949—1951, 1955); Sărata Monteoru (1949—1954); Poiana (1949—1951); Munții Orăștiei (1949—1955); Popești (1954—1955); Morești (1952—1953); Garvăn—Dinogetia (1949—1955); Suceava (1951—1954). Rapoartele preliminare asupra rezultatelor acestor săpături, precum și ale celor referitoare la diferite sondaje sau săpături mai mici sînt publicate în seria revistei „Studii și cercetări de istorie veche" (1950—1955).

Între timp s-au produs alte schimbări în conducerea MNA. Pe data de 1 octombrie 1952, s-a aprobat demisia prof. C. Balmuș din funcția de director al MNA și a fost numit la aceeași dată ca director al MNA, prof. Gh. Ștefan [37].

Cercetările arheologice din perioada analizată au avut rezultate deosebit de importante pentru fiecare epocă.

Studierea paleoliticulului s-a intensificat mult. Într-un proces verbal din 23 octombrie 1952 se arăta că începînd din 1950 membrii colectivului Institutului de antropologie au efectuat săpături în peșteri, în domeniul paleoliticului și că „ar fi timpul să se intervină la Academie pentru ca să revină MNA această sarcină firească, fiind vorba de cercetări istorice. Paleoliticul reprezentînd cel dintîi capitol al istoriei noastre" [38].

În cadrul colaborării dintre MNA și Institutul de antropologie al Academiei R. P. R., sub conducerea lui C. S. Nicolăescu-Plopșor s-au făcut săpături într-o serie de complexe paleolitice: la Baia de Fier [39], apoi la Ohaba Ponor, Băile Herculane [40] și în zona Cerna-Olt [41], cînd s-au cercetat

[34] Arh MNA, dosar 1951/11, f. 73.
[35] Arh MNA, dosar 1951/6, f. 55—56.
[36] Arh MNA, dosar 1951/6, f. 120.
[37] Arh MNA, dosar 1952/17, f. 105.
[38] Arh MNA, dosar 1952/12, f. 1.
[39] C.S. Nicolăescu-Plopșor, SCIV, 4, 1953, 1—2, p. 195—209.
[40] C.S. Nicolăescu-Plopșor și colab., SCIV, 6, 1955, 1—2, p. 129—146.
[41] C.S. Nicolăescu-Plopșor și Corneliu N. Mateescu, SCIV, 6, 1955, 3—4, p. 391—407.

numeroase peşteri de pe ambii versanţi al Carpaţilor Meridionali din regiunea cuprinsă între cele două rîuri. Important este şi faptul că, prin grija lui C. S. Nicolăescu-Plopşor, s-a început pregătirea unor cadre tinere (de ex. Alexandru Păunescu), care curînd după aceea au intrat în componenţa sectorului paleolitic al Institutului de arheologie.

Fig. 3 Prof. Gh. Ştefan.

O dezvoltare deosebită se constată în domeniul cercetării epocii neolitice, de pe tot întinsul ţării, prin eforturile specialiştilor din MNA. Pe lîngă culturile cunoscute pînă atunci, au fost descoperite şi definite cîteva culturi, cum sînt : Criş [42], ceramicii liniare [43], Dudeşti [44], Hamangia [45]. Au fost periodizate mai amănunţit culturile : Boian [46] şi Sălcuţa [47]. S-a dus o muncă susţinută pentru definirea, cît mai precisă, a elementelor specifice tuturor culturilor neolitice.

În răstimpul studiat s-au descoperit cîteva aşezări şi o serie de morminte ce au contribuit la precizarea unor culturi din perioada de tranziţie de la epoca neolitică la epoca bronzului (de ex. : cultura Folteşti [48], primele date despre culturile Cernavoda I, II şi III [49], precum şi morminte cu ocru) [50]. Au fost cercetate amănunţit diferite staţiuni din epoca bronzului, din toate regiunile ţării. S-a definit şi o cultură nouă : Verbicioara [51]. Pentru cunoaş-

---

42 Ion Nestor şi colab., SCIV, 2, 1951, 1, p. 55—60.
43 *Ibidem*, p. 53—55.
44 Arh MNA, dosar 1954/8, f. 1—6 ; Eugen Comşa, SCIV, 7, 1956, 1—2, p. 41—49.
45 Dumitru Berciu, NEH, I, Bucureşti, 1955, p. 29—46.
46 Eugen Comşa, SCIV, 5, 1954, 3—4, p. 361—392.
47 Dumitru Berciu şi Sebastian Morintz, SCIV, 3, 1952, p. 166—172.
48 M. Petrescu-Dimboviţa şi colab., SCIV, 2, 1951, 1, p. 249—266.
49 Dumitru Berciu şi Sebastian Morintz, Materiale, 3, 1957, p. 83—91.
50 Vlad Zirra, MIAChişinău, 1960, p. 97—129.
51 Dumitru Berciu şi colab., SCIV, 1, 1950, 1, p. 103—107.

terea ritului funerar și a structurii antropologice a populației din acea epocă, s-au studiat cîteva necropole alcătuite din numeroase morminte (de ex. la Sărata Monteoru) [52]. A început și studierea mai atentă a primei epoci a fierului. Amintim descoperirile făcute în cadrul necropolelor de la Balta Verde, Gogoșu [53] și de la Stoicani [54]. S-a pus accentul pe cercetarea unui număr apreciabil de așezări geto-dacice fortificate, cum sînt Grădiștea Muncelului (cu complexele sale de cult) [55]. Specialiștii de la MNA au cercetat în continuare așezările de la : Poiana [56], Popești [57] și altele. Prin aceste lucrări s-au lămurit felurite probleme ale culturii materiale și spirituale ale geto-dacilor.

În domeniul arheologiei clasice, specialiștii din MNA (la care s-au adăugat în 1953 tinerii absolvenți : Petre Alexandrescu, Emilian Popescu și Victoria Eftimie) au acționat, mai ales, în Dobrogea, cercetînd în continuare complexul de la Histria, atît în cuprinsul incintei, în necropolă, cît și în teritoriul rural [58]. De asemenea, s-a lucrat la : Mangalia, Constanța, Adamclisi, Troesmis și altele. Cercetări s-au făcut și în complexul roman din Muntenia de la Mălăiești [59], jud. Prahova. Nu a fost neglijată nici problema valurilor. Drept urmare s-au făcut cercetări de suprafață de-a lungul valului de pămînt din sudul Moldovei [60] și de-a lungul valurilor de pămînt și de piatră (așa numitele „valuri ale lui Traian") dintre Cochirleni și Constanța [61].

O activitate intensă — se poate spune de pionierat — s-a început prin studierea complexelor feudale timpurii, prin săpături, mai cu seamă la Garvăn, și prin cercetări de suprafață, cu care prilej în Dobrogea centrală [62] și de nord-vest [63], ca și de-a lungul Dunării între Călărași și Giurgiu, au fost descoperite numeroase complexe din secolele VIII—XI [64].

Tot în perioada studiată s-au pus bazele științifice în cercetarea arheologică a epocii feudale, prin săpături în așezări rurale din sec. XIV (de ex. Zimnicea [65]), în cimitire din același secol (de la Verbicioara) [66], și mai cu seamă prin săpăturile de la Suceava [67], unde s-au format cadre tinere (Gh. Diaconu, Șt. Olteanu, M. Matei) pentru studierea temeinică a epocii feudale, din care au fost încadrați în MNA, în septembrie 1953 : Nicolae Constantinescu, Trifu Martinovici, Petre Diaconu.

Nu au fost neglijate nici problemele interesante ale istoriei vechi a zonei orașului București. Dată fiind intensa activitate de construcții diverse

---

[52] Eugenia Zaharia-Petrescu și Alexandrina Alexandrescu, SCIV, 3, 1951, 1, p. 162—168.
[53] Dumitru Berciu și Eugen Comșa, Materiale, 2, 1956, p. 262—489.
[54] M. Petrescu-Dîmbovița, Materiale, 1, 1953, p. 157—211.
[55] De ex. C. Daicoviciu și colab., SCIV, 2, 1951, 1, p. 95—126.
[56] De ex. Radu Vulpe și colab., SCIV, 2, 1951, 1, p. 177—216.
[57] De ex. Radu Vulpe și colab., SCIV, 6, 1955, 1—2, p. 239—269.
[58] De ex. Em Condurachi și colab., SCIV, 2, 1951, 1, p. 127—158.
[59] Gr. Florescu și Exspectatus Bujor, SCIV, 6, 1955, 1—2, p. 271—279.
[60] Radu Vulpe ,SCIV, 1, 1950, 2, p. 163—174.
[61] Eugen Comșa, SCIV, 2, 1951, 2, p. 233—238.
[62] Eugen Comșa și Dorin Popescu, SCIV, 2, 1951, 1, p. 169—176.
[63] Eugen Comșa, SCIV, 4, 1953, 3—4, p. 747—757.
[64] Idem, SCIV, 5, 1954, 3—4, p. 585—593 ; Eugen Comșa și Sebastian Morintz, SCIV, 4, 1953, 3—4, p. 758—763 ; Bucur Mitrea și colab., SCIV, 4, 1955, 1—2, p. 236 ; Niță Anghelescu, SCIV, 6, 1955, 1—2, p. 311—328.
[65] De ex. Ion Nestor și colab., SCIV, 1, 1950, 1, p. 93—102.
[66] De ex. D. Berciu și colab., SCIV, 1, 1950, 1, p. 106.
[67] De ex. Ion Nestor și colab., SCIV, 3, 1952, p. 423—431.

din cuprinsul orașului și din împrejurimile sale, în 24 aprilie 1953, s-a organizat șantierul și colectivul arheologic București, cu misiunea de a supraveghea din punct de vedere arheologic zona orașului București și de a lua măsurile necesare, inclusiv prin săpături (unele ample la: Radu Vodă, Curtea Veche și Mihai Vodă), pentru salvarea obiectivelor arheologice și pentru punerea lor în valoare [68]. Colectivul era condus de: prof. I. Ionașcu, Letiția Lăzărescu și Sebastian Morintz. Din colectiv făceau parte din personalul MNA: D. Berciu, Vlad Zirra și Eugen Comșa. Mai colaborau C. S. Nicolăescu-Plopșor, Dinu V. Rosetti, Gh. Cantacuzino, Margareta Tudor, Gh. Astancăi. Membrii colectivului au efectuat o serie de cercetări de suprafață [69], urmate de săpături de salvare, cu rezultate din cele mai frumoase din punct de vedere științific, cît și muzeistic, pentru istoria veche a orașului nostru. Despre aceste cercetări a fost publicat un întreg volum în anul 1954 [70].

Pentru asigurarea unor condiții mai bune, de lucru, cît și pentru organizarea unor depozite mai încăpătoare, în 7 ianuarie 1952, s-au luat primele măsuri în vederea reparațiilor și modificărilor din cuprinsul clădirilor MNA [71].

Potrivit hotărîrii Prezidiului Academiei R.P.R., în luna ianuarie 1953, MNA a fost organizat în 4 sectoare de cercetare științifică:
I. *Sectorul paleolitic:* D. Berciu (responsabil), Hortensia Dumitrescu și Corneliu N. Mateescu.
II. *Sectorul neolitic și epoca metalelor:* Ion Nestor (responsabil), Eugenia Zaharia, Ecaterina Vulpe, Vlad Zirra, Eugen Comșa și Sebastian Morintz.
III. *Sectorul sclavagist:* Gr. Florescu (responsabil), Radu Vulpe, Iorgu Stoian, Exspectatus Bujor, Bucur Mitrea, V. Canarache și C. Preda.
IV. *Sectorul prefeudal:* Ion Barnea (responsabil), Dorin Popescu, Ana Matrosenco și Valeria Popescu.

Celor patru sectoare li s-a adăugat *Colectivul de „texte* și *inscripții”*: C. Balmuș (responsabil), Emil Condurachi, D. M. Pippidi, A. Frenkian, T. Vasilescu, Șt. Constantinescu, Irina Casan, Victorița Eftimie, Vl. Iliescu, N. Marinescu, Virgil Popescu, Adelina Piatkovski, Em. Popescu și Petre Alexandrescu [72], precum și celelalte laboratoare ale MNA.

Curînd după aceea (la 19 martie 1953), Dorin Popescu a fost numit ca director adjunct [73], funcție pe care a deținut-o vreme îndelungată.

La 15 septembrie 1954 secția de științe istorice a Academiei R.P.R. a aprobat propunerea conducerii MNA de a înființa în cadrul muzeului un sector de etnografie, urmînd să se încredințeze conducerea sectorului respectiv lui Ion Vlăduțiu [74].

Menționăm și faptul că treptat personalul laboratoarelor MNA a fost completat, ceea ce a dus la întregirea mai rapidă a materialelor ceramice descoperite în cursul săpăturilor, ca și la creșterea ritmului activității cabi-

[68] Arh MNA, dosar 1953/5, f. 1—230.
[69] Arh MNA, dosar 1953/4, f. 89—97.
[70] *Șantierul București*, vol. *Studii și referate* .., I, București, 1954, p. 285—538.
[71] Arh MNA, dosar 1952/2, f. 137.
[72] Arh MNA, dosar 1953/3, f. 19.
[73] Arh MNA, dosar 1968, f. 217.
[74] Arh MNA, dosar 1954/3, f. 140.

netului de desen și cartografie. Drept consecință, s-au putut realiza o serie de monografii, cum au fost cele despre : Izvoare [75], Balta Verde, Gogoșu [76], Pietrele [77] și altele publicate în 1957, în volume separate sau grupate în volume din seria „Materiale și cercetări arheologice".

Creșterea apreciabilă a numărului de publicații (numai în colecția „Studii și cercetări de istorie veche", între anii 1950 și 1956, au apărut 11 volume (unele cu un număr mare de pagini), a volumului de „Materiale și cercetări arheologice", ca și a monografiei Hăbășești, a permis începerea unui schimb mai intens de publicații cu instituții similare din străinătate, deci la îmbogățirea apreciabilă a fondului de cărți al bibliotecii MNA.

Ca și pînă atunci, ședințele de comunicări s-au ținut regulat cu participarea nu numai a specialiștilor, ci și a studenților.

Toate aceste activități ale întregului colectiv științific și auxiliar al MNA — cu rezultate deosebite, apreciate în țară și străinătate — au avut drept urmare, transformarea, în primăvara anului 1956, a Muzeului național de antichități în Institut de arheologie. Instituția noastră devenind de drept, ceea ce era de fapt, un institut central pentru întreaga țară, în domeniul arheologiei.

În încheiere, se cuvine să subliniem și un alt aspect important, anume acela că în tot cursul perioadei la care ne-am referit a existat o permanentă preocupare de strîngere a legăturilor dintre învățămîntul superior și activitatea științifică a personalului MNA. În primul rînd, unii dintre specialiștii mai în vîrstă, din cadrul MNA, în frunte cu directorul instituției, au ocupat în permanență posturi de profesori (Th. Sauciuc-Săveanu, Ion Nestor, Gh. Ștefan, C. Balmuș) și conferențiari la Facultatea de litere și filozofie București, mai apoi la Facultatea de istorie, avînd astfel posibilitatea să selecționeze și să pregătească o serie de cadre tinere, din studenții pasionați pentru arheologie. Un rol de seamă, în perioada dată, l-a avut Seminarul de preistorie (condus de prof. Ion Nestor), în cadrul căruia s-a format o adevărată pleiadă de cadre tinere dedicate arheologiei. Unele din aceste cadre au ocupat posturi de asistenți la Facultatea de istorie, contribuind, la rîndul lor, la pregătirea studenților de la catedrele de istorie veche și arheologie.

În al doilea rînd, an de an, pe șantierele de săpături arheologice, participau studenți de la Facultate, din care se selecționau viitorii cercetători. Acei studenți, după întoarcerea de pe șantier, făceau practică la MNA prin spălarea, marcarea și chiar întregirea materialelor. De asemenea, duceau discuții cu specialiștii și învățau foarte mult din contactul direct cu materialele arheologice. Legătura dintre activitatea intensă a personalului științific al MNA și facultate se mai realiza și prin participarea studenților la ședințele de comunicări ale MNA. Menționăm că, un timp, acele ședințe s-au ținut chiar în incinta Facultății de litere și filozofie.

---

[75] Radu Vulpe, *Izvoare. Săpăturile din 1936—1948*, București, 1957.
[76] Dumitru Berciu și Eugen Comșa, Materiale, 2, 1956, p. 262—489.
[77] Dumitru Berciu, Materiale, 2, 1956, p. 493—562.

ISTORICUL MUZEULUI NAȚIONAL DE ANTICHITĂȚI

V

DE LA MUZEUL NAȚIONAL DE ANTICHITĂȚI LA INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE

DE

CONSTANTIN PREDA

Avîntul luat de cercetarea arheologică românească după 1949 şi rezultatele remarcabile înregistrate într-un timp relativ scurt au creat condițiile necesare înființării unui Institut de arheologie. Sarcina organizării şi conducerii cercetărilor arheologice revenise Muzeului național de antichități încă de la întemeierea acestuia și va cunoaște un prim și important salt în vremea lui Vasile Pârvan. Nevoia unui institut special care să preia întreaga sarcină a investigației arheologice din România o resimţise din plin Vasile Pârvan, fapt ce-l va determina pe marele savant să militeze pînă în ultima clipă a vieții sale pentru înființarea unui institut arheologic, separat de Muzeul național de antichități. Dorința sa în această direcţie a mers aşa de departe încît a ajuns să întocmească proiectul de lege de înființare a unui centru al întregii cercetări arheologice românești cu 20 aliniate referitoare la munca și structura sa.

Această dorință nestrămutată a lui Vasile Pârvan, ce corespundea unei necesități, avea să fie împlinită la aproape trei decenii după dispariţia marelui arheolog și anume la 5 iunie 1956, cînd Consiliul de Miniștri, prin hotărîrea nr. 1048, decidea „În vederea dezvoltării studiilor și cercetărilor din domeniul arheologiei în țara noastră se aprobă transformarea Muzeului național de antichități al Academiei R. P. R. în Institutul de arheologie'', funcția de director fiind încredințată acad. prof. Emil Condurachi, iar cea de director adj. lui Dorin Popescu, urmaţi de prof. Dionisie M. Pippidi (1971—1981) și Sebastian Morintz, ca director adj. (1970—1974), şi de Constantin Preda de la 1. X. 1981. În urma acestei hotărîri, Muzeul național de antichități devine o secție a institutului, cu sarcina specială de organizare a colecțiilor, depozitelor şi expoziției permanente. În fapt nu era vorba decît de o separare de atribuţii, institutul preluînd în întregime sarcinile cercetării arheologice, cele muzeale revenind secției de profil care se va numi în continuare, așa cum s-a arătat, Muzeul național de antichități, nume sub care funcționează şi în prezent, în acelaşi cadru organizatoric și administrativ și în acelaşi local (str. I.C. Frimu, nr. 11).

Între institut şi muzeu au existat legături strînse şi permanente, cu atribuţii care s-au completat şi condiționat, încît ori de cîte ori s-a vorbit de Institutul de arheologie s-a înțeles şi MNA şi invers. Rezultatele obținute de pe urma săpăturilor arheologice au alimentat şi îmbogățit fondul

S C I V A, tomul 35, nr. 3, Bucureşti, iulie—septembrie 1984, p. 222—233

muzeal și au permis o permanentă primenire și nibilare a expoziției cu cele mai noi și mai valoroase descoperiri. Din cei aproape o sută de colaboratori ai institutului, cercetători și cadre auxiliare cercetării, un colectiv de specialiști, muzeografi și laboranți, condus de Vladimir Dumitrescu, s-a ocupat cu toate problemele specifice muzeului.

Fig. 1. Acad. Emil Condurachi.

În sălile principale ale localului din str. I.C. Frimu nr. 11 a fost reorganizată expoziția permanentă alcătuită din cele mai repreentative descoperiri arheologice din colecțiile muzeului. Au fost expus astfel, într-o formă și concepție nouă, în ordine cronologică, o mare varietate de vase și obiecte ceramice, unelte de silex, piatră și metal, obiecte de podoabă de tot felul, tezaure de obiecte și monetare de aur și argint, de unde nu lipsea marele tezaur de la Pietroasa cunoscut sub numele „Cloșca cu pui", sculpturi, piese arhitectonice, inscripții etc., aparținînd epocilor paleolitică, neolitică, metalelor, tracă și geto-dacică, greco-romană, formarea poporului român și medievală românească. Paralel cu această muncă de reorganizare a expoziției s-a trecut și la activitatea de inventariere a patrimoniului muzeal și de organizare a depozitelor și a *lapidarium*-ului, acesta din urmă ocupînd, pe lîngă unele încăperi ale clădirii, și întreaga curte a institutului. S-a constituit astfel un fișier special pentru principalul fond al colecțiilor și registre inventare pe categorii de obiecte. Era pentru prima dată cînd se constituia o evidență completă a patrimoniului muzeal și științific și se scotea în evidență valoarea inestimabilă a acestuia.

Serviciile auxiliare ale cercetării, subordonate deopotrivă nevoilor institutului și ale muzeului, au fost și ele supuse unei noi reorganizări, în sensul unei mai bune dotări a laboratoarelor și a suplimentării lor cu personal de specialitate. Cabinetul de desen și laboratoarele foto și de între-

giri cunosc în această perioadă principala lor etapă de dezvoltare, constituindu-se ca centre de formare a unor noi cadre de specialitate și de satisfacere a nevoilor de cercetare și conservare pe plan național. Numărul sporit de fotografii și desene realizate pe șantiere și în laboratoare a impus înființarea unui serviciu special sub denumirea de „fototecă" și „dese-

Fig. 2. Dorin Popescu.

notecă", acesteia revenindu-i sarcina de a pune în ordine și a păstra evidența întregului material ilustrativ și documentar.

Odată cu înființarea sa, institutul va prelua întreaga muncă de cercetare, în care a fost integrată și activitatea științifică a colectivului secției muzeu. În consecință, Muzeul național de antichități continua și sub noul său statut și formă de organizare să desfășoare investigația arheologică de teren și să valorifice, prin publicare, rezultatele obținute, ca și celelalte colective de cercetare. Invocînd deci numele și întreaga activitate a institutului se înțelege în mod implicit și numele Muzeului național de antichități cu tot ceea ce ține de specificul muncii sale. Atît în ceea ce privește structura de organizare internă, cît și direcțiile de cercetare, institutul nu va face decît să preia și să dezvolte bogata exprientă și moștenire a muzeului, care de fapt, prin activitatea sa arheologică anterioară, mult dezvoltată după 1949, ținuse locul și îndeplinise sarcinile ce ar fi trebuit mai de mult să revină unui Institut de arheologie.

Colecțiile muzeului s-au îmbogățit după 1944, nu numai ca urmare a numeroaselor descoperiri arheologice, ci și prin achiziționarea multor obiecte, monede sau mici colecții particulare. Restituirea în 1956, de către U.R.S.S., a tezaurului istoric cultural și artistic al țării noastre avea să sporească în mod simțitor valoarea colecțiilor arheologice și numismatice ale muzeului. Este vorba în special de tezaurul de la Pietroasa și de cca. 15 000 monede antice de aur, argint și bronz, ca și de alte obiecte

de valoare. În 1971, data predării către Muzeul de istorie al R. S. România, nou înfiinţat, a celor mai valoroase colecţii arheologice şi numismatice, Muzeul naţional de antichităţi ajunsese să fie deţinătorul principalului fond al patrimoniului cultural naţional, cuprinzînd : vase şi statuete de

Fig. 3. Prof. D. M. Pippidi.

lut din toate epocile antichităţii, unelte de tot felul, obiecte de aur şi argint, opere de artă greco-romană, sculpturi, elemente arhitectonice, inscripţii, peste 100 000 monede de aur, argint şi bronz.

După 1971, Muzeul naţional de antichităţi a continuat şi continuă şi astăzi să păstreze, în cadrul Institutului de arheologie, o serie de colecţii cu caracter de cercetare. Cele mai importante colecţii le formează *lapidarium*-ul, fondul numismatic şi grupul de donaţii mai vechi de vase de lut şi de sticlă greceşti şi romane, precum şi produse ceramice aparţinînd comunei primitive şi epocii geto-dacice. Deşi muzeul nu mai dispune de personal propriu, acesta fiinţează prin colecţiile sale organizate şi întreţinute de cercetătorii institutului, precum şi prin rolul deosebit de important pe care l-a jucat timp de 150 de ani în cultura şi ştiinţa arheologică românească.

Institutul de arheologie este de fapt şi de drept moştenitorul şi continuatorul a tot ceea ce a reprezentat MNA în istoria ştiinţei arheologice româneşti. A vorbi de istoricul MNA, implicit trebuie asociat şi Institutul de arheologie, în cadrul căruia continuă să subziste nu numai spiritul şi îndelungata şi bogata tradiţie a cercetării arheologice din ţara noastră, ci şi un preţios fond muzeal din vechile colecţii, constituind şi astăzi un valoros material de studiu. Personalul de cercetare şi cel auxiliar de bază al institutului a fost acelaşi care, pînă în 1956 reprezenta MNA. Acesta va cunoaşte treptat o creştere sensibilă şi o nouă structură

organizatorică-științifică. Astfel, institutul a ajuns, cu mult înainte de cedarea principalelor colecții către Muzeul de istorie al R.S. România, ce urma să-și deschidă porțile în 1971, să dispună de următoarele compartimente: secția comunei primitive, condusă de I. Nestor, apoi de Eugen Comșa; secția de arheologie clasică, sub conducerea lui Radu Vulpe, preluată de Petre Alexandrescu; secția de arheologie feudală, îndrumată de Gheorghe Ștefan, astăzi de Mircea D. Matei; secția muzeu (MNA), a cărei conducere a revenit lui Vladimir Dumitrescu; sectorul paleolitic, condus de C.S. Nicolăescu-Plopșor, acum de M. Bitiri-Ciortescu; sectorul de numismatică, în frunte cu Bucur Mitrea și apoi cu Constantin Preda și cel de epigrafie, îndrumat de D.M. Pippidi. În plus, au fost înființate și organizate ca servicii auxiliare, dependente de secția MNA, cabinetul de desen, laboratoarele fotografic și de restaurare și „fototeca".

După transformarea MNA în institut, întreaga activitate de teren, ca și cea științifică în general, s-a desfășurat și dezvoltat pe linia celor trasate anterior în cadrul și sub autoritatea MNA. Toate șantierele arheologice deschise în 1949, fără excepție, la care se vor adăuga desigur și multe altele, își vor continua activitatea în aceleași condiții și cu aceleași colective. Revista „Studii și cercetări de istorie veche" va apare sub îndrumarea institutului fără nici o modificare. În plus, în 1957 se reia publicarea revistei „Dacia", noua serie, și se instituie seria „Biblioteca de arheologie", ce a ajuns să depășească în prezent 40 de titluri, toate lucrări ample, de sinteză, și monografii arheologico-istorice. Publicația „Studii și cercetări de numismatică" revine și ea, începînd cu vol. III, 1960, institutului, sub egida căruia va continua să apară și în prezent. În același an, 1960, apare și primul volum din Tratatul de istoria României.

Fondul de cărți și reviste de care dispunea MNA s-a îmbogățit treptat, devenind în prezent cea mai bine dotată bibliotecă de specialitate din țara noastră. Anual au intrat și continuă să intre în bibliotecă mii de reviste și lucrări de arheologie și istorie din toată lumea, ca urmare a schimbului de publicații pe care institutul îl întreține permanent cu principalele instituții de profil de peste hotare. Începuturile în această direcție aparțin MNA, care a inițiat asemenea schimburi, în cadrul mai larg al relațiilor științifice cu instituții și personalități din străinătate.

Tot ca urmare a avîntului luat de cercetarea arheologică românească după 1949, în anul 1979 ia ființă, prin decret prezindențial, Institutul de tracologie, a cărei conducere a fost încredințată prof. Dumitru Berciu. Sarcina noului institut, care beneficiază de serviciile unui colectiv de lucru subordonat Institutului de arheologie, este aceea de a coordona și stimula activitatea de cercetare din domeniul tracologiei din întreaga țară și de a menține și dezvolta relațiile cu instituțiile de profil din străinătate. Thraco-Dacica, revista Institutului de tracologie, a ajuns la al V-lea volum, impunîndu-se prin valoarea și noutatea studiilor de specialitate publicate.

Institutului de arheologie îi revine meritul de a fi organizat un însemnat număr de manifestări științifice importante de caracter internațional și național. În prima categorie se includ Congresele internaționale: Studii clasice (Eforie, 1960 și Cluj 1972), Limesul roman (Mamaia, 1972), Tracologie (București, 1976) și Epigrafie (Constanța, 1977), la care se adaugă colocviile bilaterale, pe teme comune de cercetare, organizate cu specia-

liști din URSS, R.P. Bulgaria, R.S.F. Iugoslavia (pentru cercetările de la Porțile de Fier), Anglia și R.F. Germania.

Din rîndul manifestărilor interne, fără participare internațională, fac parte : sesiunile anuale de arheologie, ajunse acum la a XVIII-a ediție, dezbaterile științifice pe teme prioritare de cercetare (București, Suceava, Tg. Mureș, Herculane, Drobeta-Turnu Severin, Constanța etc.). Sesiunile anuale de rapoarte, ca și dezbaterile științifice se desfășoară în prezent sub egida A.S.S.P. și a C.C.E.S., prin grija cărora se urmărește rezolvarea unor teme de prim interes pentru istoria veche și medievală a României.

Preluînd de la MNA preocuparea pentru stabilirea și îmbogățirea colaborării cu instituțiile de profil și oamenii de specialitate din străinătate, Institutul de arheologie se află în contacte și schimburi de experiență și documentare cu marile centre ale cercetării istorico-arheologice internaționale. Drept urmare, specialiști ai institutului au devenit membri ai unor comitete, societăți sau instituții de profil din străinătate, au participat la numeroase congrese și dezbateri internaționale, cu raporturi sau cu comunicări, contribuind astfel la creșterea prestigiului arheologiei românești în străinătate. Din rîndul acestor mari manifestări științifice, unde s-a făcut remarcată arheologia românească, amintim congresele internaționale de pre- și protoistorie, arheologie clasică greco-romană, limesul roman, studii clasice, studii de bizantinologie și sud-est europene, numismatică, epigrafie, congresele mondiale ale istoricilor etc.

Prin colaboratorii săi, institutul a publicat în străinătate, în edituri din Anglia, R.F. Germania, Italia și Franța, un însemnat număr de lucrări de istorie veche și arheologie, monografii sau sinteze istorice și este prezent cu studii în principalele publicații de specialitate din străinătate. În același cadru se înscriu și colaborările la întocmirea de enciclopedii și bibliografii internaționale (Fasti archaeologici, Roma ; Numismatic Literature, New York, Coin Hoards, Londra ; Bulletin analytique d'histoire romaine, Strasbourg).

Numeroși cercetători au efectuat călătorii de studii și documentare în străinătate, în principalele biblioteci din URSS, Franța, R.F. Germania, Italia, Anglia, S.U.A. etc., de pe urma cărora a rezultat alcătuirea unei valoroase și bogate baze de informații de specialitate și întocmirea a numeroase studii.

Institutul de arheologie beneficiază din 1970 de sprijinul Academiei de Științe Sociale și Politice a R.S. România, iar tot din 1970, data integrării cu învățămîntul, și de cel al Universității din București. În același timp, mai ales pe linia colaborării cu muzeele de istorie din rețeaua Consiliului Culturii și Educației Socialiste, investigația arheologică de teren se realizează în cadrul unui plan unic de cercetare, întocmit de așa manieră încît să răspundă principalelor imperative ale istoriei noastre naționale, așa cum rezultă ele din documentele de partid și de stat. Întreaga activitate de teren este coordonată de Comisia arheologică subordonată, din 1983, deopotrivă, A.S.S.P. și C.C.E.S.

Rezultatele înregistrate în această perioadă de timp, în special cele din ultimele două decenii, sînt în măsură să răspundă principalelor probleme ale istoriei antice și medievale timpurii a României și să îmbogățească în mod substanțial documentația noastră pentru fiecare etapă istorică în parte. Referindu-ne mai întîi la epoca primei vîrste a pietrei,

ale cărei începuturi erau estimate înainte de 23 August 1944, ca avînd o vechime de cca. 600 000 ani, potrivit datelor oferite de cercetările din părțile de nord-est ale Munteniei, momentul inițial al procesului de antropogeneză în spațiul carpato-danubian și pontic poate fi plasat cu cca. un milion de ani în urmă. Există premise, așa cum lasă să se întrevadă cercetările de la Bugiulești (jud. Vîlcea), ca aceste prime forme de viață umană să fi luat naștere cu mult mai înainte de această dată.

Cercetările dedicate epocii neolitice, ceva mai bine cunoscută anterior decît paleoliticul, au contribuit în mod substanțial la îmbogățirea conținutului cultural al întregii perioade și la definirea mai clară a tuturor etapelor din evoluția comunităților neolitice. Cercetările de la Hamangia și Cernavodă au prilejuit identificarea unei noi culturi specifice regiunii dintre Dunăre și Marea Neagră, căreia îi aparține celebra statuetă a „gînditorului". Descoperirile de la Hăbășești, Trușești, Traian, Tîrpești etc. (Moldova) au venit să demonstreze o dată în plus că „civilizația" Cucuteni se situează în fruntea neoliticului european.

Perioada de tranziție de la neolitic la bronz, după cum o dovedesc descoperirile de tip Coțofeni și Cernavodă, se înfățișează ca o etapă de un deosebit interes istoric. Sintezele etnoculturale din această vreme, ce constau în amestecul fondului local cu unele populații de păstori deplasate din stepele nord-pontice și cu unele influențe mediteraneene, se înscriu în marele proces al indo-europenizării.

Clarificări deosebite au adus cercetările arheologice din ultimele decenii în definirea „civilizației" bronzului din România și în procesul de constituire a neamurilor trace. Descoperirile din așezările și necropolele de la Zimnicea, Monteoru (Muntenia), Cîndești, Noua, Costișa (Moldova), Gîrla Mare, Cîrna și Verbicioara (Oltenia), precum și depozitele de bronzuri și cele două tezaure cu obiecte de aur de la Perșinari (Dîmbovița) și Hinova (Mehedinți), vin să demonstreze în chip strălucit gradul înalt de civilizație și forța economică și social-politică atinse de ramura nordică a lumii trace în ultima parte a mileniului II î.e.n., anunțînd de pe acum rolul pe care avea să-l joace această nouă populație în regiunile de sud-est ale Europei.

Un accent la fel de însemnat l-a pus investigația arheologică din ultima vreme și pe cercetarea primei vîrste a fierului, epoca de dezvoltare și de desăvîrșire a procesului de formare a etnosului trac. Contribuții importante la lămurirea și întregirea înțelesului multora din problemele acestei epoci au adus descoperirile de la Babadag (Dobrogea), Mediaș (Transilvania), Basarabi (Oltenia), Lăpuși-Susani și Insula Banului (vestul României). Faza finală a primei epoci a fierului, corespunzătoare sec. VII—V î.e.n., după cum o dovedesc izvoarele scrise și o confirmă descoperirile arheologice de tip Ferigile-Bîrsești, coincide cu momentul individualizării geto-dacilor ca ramură nordică a marelui neam al tracilor. Descoperirile de tip Alexandria-Bălănești (Muntenia), ca și cele din Dobrogea, de tip Beidaud-Tariverde și din Moldova, de la Stîncești și Curteni, alături de cele de tip Ferigile-Bîrsești, se înscriu ca prime manifestări de cultură materială și spirituală a populației geto-dace, considerate acum a fi cu cca. trei secole mai vechi decît se accepta în mod unanim cu mai bine de patru decenii în urmă.

Istoria și civilizația geto-dacilor de la începuturi și pînă la cucerirea romană au format obiectul unor intense și permanente cercetări întreprinse de arheologia românească de după 1944. Față de datele cuprinse în *Getica* lui Vasile Pârvan, civilizația și istoria geto-dacilor ni se înfățișează astăzi substanțial îmbogățită și precis conturată pe parcursul întregii lor evoluții. În lumina tuturor acestor cercetări, lumea geto-dacică ne apare ca unul din principalele popoare ale antichității, care a jucat un rol de prim ordin în istoria Europei de sud-est. Descoperirile de tip Murighiol-Enisala (Dobrogea), Cotnari, Bunești (Moldova), Alexandria, Zimnicea (Muntenia), Coțofeni-Bîzdîna (Oltenia) trasează principalele trăsături ale civilizației geto-dacilor din sec. IV. — III î.e.n. Acestei perioade îi aparțin și cele două mari tezaure de aur și argint getice de la Băiceni (Moldova) și Peretu (Muntenia).

Contribuții însemnate au adus noile cercetări arheologice epigrafice și numismatice la o mai bună cunoaștere a raporturilor geto-dacilor cu grecii, macedoneenii, celții și bastarnii. Pentru raporturile geto-dacilor cu grecii au oferit săpăturile din orașele vest-pontice Histria, Tomis și Callatis, precum și cele din așezările din teritoriile acestora (Tariverde, Sinoe, Albești). Date noi referitoare la relațiile cu celții stabiliți în sec. IV—II în unele teritorii ale Daciei au adus săpăturile de la Ciumești, Cepari și Fîntînele (Transilvania), rezultînd de aici că rolul jucat de aceștia în viața și cultura autohtonilor este mult mai redus decît se crezuse pînă nu demult. Cît privește pătrunderea și așezarea temporară a bastarnilor la est de Carpați, informații suplimentare au oferit săpăturile de a Poienești și Borosești.

Etapa de maximă dezvoltare a societății geto-dace, sub aspect economic, politic, cultural etc. a fost în atenția cercetărilor arheologice românești din ultimele patru decenii, în chip cu totul deosebit. Strălucirea pe care au dat-o acestei perioade cele două mari figuri ale lumii geto-dace, Burebista, făuritorul unității tuturor geto-dacilor, și Decebal, regele erou, își găsește o deplină confirmare în numeroasele și bogatele descoperiri arheologice. Pe lîngă continuarea investigațiilor în cunoscutele centre politico-economice din zona Munților Orăștiei, Popești (pe Argeș), Poiana (pe Siret), Zimnicea etc., s-au întreprins săpături de amploare în zeci de așezări geto-dacice de pe întreg cuprinsul țării noastre. Cîteva din aceste stațiuni a fost identificate cu unele din *davae*-le pomenite de geograful Ptolemeu, cum sînt: Ocnița (Vîlcea) = Buridava; Piatra Craivi (jud. Alba) = Apulon; Pecica (jud. Arad) = Ziridava; Piatra Neamț = Petrodava; Răcătău și Brad (jud. Bacău) cu Tamasidava și respectiv Zargidava. Identificarea unor noi cetăți dacice la Bănița și Tilișca (Transilvania), Polovragi (Oltenia) și Piatra Neamț, precum și a unor noi *davae* importante, cărora li se alătură mormîntul princiar de la Cugir, podurile de lemn de la Lozna (nordul Moldovei), tezaurele cu obiecte de argint de la Sîncrăieni, Surcea, Sărăcsău, Lupu (Transilvania) și Bălănești (jud. Olt), precum și identificarea unor noi regi geto-daci ca Zalmodegikos, Moskon și Thiamarkos, vin să completeze în mod fericit viziunea noastră asupra vieții materiale și spirituale a geto-dacilor dinainte de cucerirea romană. Toate descoperirile din Dacia din vremea lui Burebista și Decebal, prin bogăția, varietatea și complexitatea lor, reprezintă mărturii directe ale nivelului înalt atins de civilizația dacică și ale caracterului unitar al

lumii geto-dacice în general. De aici se desprinde şi rolul de prim ordin pe care geto-dacii l-au jucat din punct de vedere politic şi economico-cultural în istoria Europei de sud-est.

Studierea complexă a celor două provincii întemeiate de romani în teritoriile geto-dacilor, respectiv Dacia şi Moesia Inferior, a ocupat de asemenea un loc de seamă în planul unitar de cercetare arheologică şi istorică. S-au continuat astfel de săpături aproape în toate centrele urbane întemeiate de romani (Ulpia Traiana-Sarmizegetusa, Apulum, Napoca, Porolissum, Drobeta, Romula, Sucidava, Tibiscum, Capidava, Argamum şi la Adamclisi, unde Monumentul triumfal ridicat de Traian a fost restaurat în forma sa iniţială. Numeroasele castre militare de pe liniile de apărare ale celor două provincii au format obiectul unor cercetări permanente. Toate aceste cercetări au dat posibilitatea unei mai bune cunoaşteri a caracterului stăpînirii romane în Dacia şi a raporturilor dintre administraţia romană şi colonişti pe de o parte şi populaţia dacă pe de alta.

Rezultatele cele mai valoroase pe care arheologia românească le-a obţinut în ultimele patru decenii se referă la mileniul I e.n., respectiv la perioada de formare a limbii şi poporului român. Arheologiei îi revine meritul de a fi scos la lumină istoria acestui mileniu şi a restabili, cu argumente de netăgăduit, adevărul istoric în ceea ce priveşte continuitatea neîntreruptă şi originea daco-romană a românilor. Descoperirea unui însemnat număr de aşezări şi necropole din sec. II—III e.n. din cadrul celor două provincii, de genul celor de la Soporu de Cîmpie — Obreja (Transilvania), Locusteni (Oltenia) şi Enisala (Dobrogea), a prilejuit cunoaşterea şi definirea clară a culturii dacilor în timpul stăpînirii romane. Acest facies cultural, ce se dovedeşte a fi unitar şi general, moşteneşte întreaga tradiţie a culturii vechi dacice şi preia unele elemente de civilizaţie romană. Împletirea celor două civilizaţii este expresia directă a procesului de romanizare a dacilor, respectiv al simbiozei daco-romane. Prezenţele etnice şi culturale dacice se constată destul de frecvent şi în centrele militare, aşezările civile şi în *villae*-le rustice. Toate aceste descoperiri vin să demonstreze în modul cel mai limpede cu putinţă că, şi după cucerire, etnicul de bază al celor două provincii continua să-l formeze vechea populaţie a geto-dacilor, care ajunsese să se întindă şi în centrele urbane şi militare romane.

Problema continuităţii dace nu se rezumă însă numai la cadrul celor două provincii. După cum era de aşteptat şi după cum o arată recentele descoperiri arheologice, dacii din regiunile libere au continuat să vieţuiască şi să se dezvolte nestingherit pe linia tradiţională a civilizaţiei Daciei preromane. Costobocii, situaţi în părţile de nord ale Moldovei şi în Galiţia, au fost identificaţi şi localizaţi pe baza culturii dacice de tip Lipiţa. Populaţia carpilor, concentrată mai ales în părţile de mijloc ale Moldovei, s-a dovedit cea mai viguroasă ramură a dacilor liberi. Cultura carpică din sec. II—III e. n. este de fapt civilizaţia veche dacică ce cunoaşte acum cel mai înalt nivel al dezvoltării ei. Şi în celelalte regiuni ocupate de dacii liberi se constată situaţii similare. În Muntenia, aceştia sînt identificaţi prin aspectul cultural de tipul descoperirilor de la Chilia (jud. Olt) şi Militari Bucureşti. În Crişana şi Maramureş, cultura dacilor

liberi a fost identificată prin descoperiri de genul celor de la Sîntana — Arad și Mediesul Aurit.

Deși civilizația dacilor liberi îmbracă unele aspecte regionale, esența ei se dovedește unitară, esență ce rezidă, ca și la dacii din provincie, în principalele moșteniri de cultură materială și spirituală veche dacică. Numărul impresionant de așezări și necropole, ca și bogăția și varietatea conținutului lor, ni-i înfățișează pe dacii liberi ca singurii stăpîni ai regiunilor neocupate de romani, iar pe cei din provincie, ca populație de bază a Daciei romane.

Istoria destul de frămîntată a secolelor care au urmat retragerii stăpînirii romane din Dacia este repusă acum în drepturile ei. Urme ale permanenței daco-romane se cunosc, fără excepție, pe întreg cuprinsul Daciei Traiane. Descoperiri însemnate, arheologice și numismatice, din perioada imediat următoare retragerii romane și pînă către sfîrșitul sec. IV e. n., s-au făcut la Sarmizegetusa, Apulum, Napoca, Potaissa, Porolissum, Romula, pe locul vechilor castre și într-o serie de zeci de așezări, unde continuitatea de viață poate fi urmărită pînă în sec. V—VI e.n. (Soporu, Țaga, Iernut, Bratei, Noșlac, Hărman—Transilvania, Verbița, Cioroiu, Lazu etc. — Oltenia). După cum o dovedesc aceleași date arheologice recente, în rîndul populației daco-romane din fosta provincie au pătruns, după Aurelian, și unele grupe de daci liberi, care s-au integrat noilor forme de viață, contribuind totodată la revitalizarea elementului etnic autohton dacic. Pe aceiași daci liberi îi găsim conviețuind în sec. IV cu neamurile gotice stabilite vremelnic în regiunle extracarpatice (Moldova-Muntenia).

După plecarea neamurilor germanice și mai ales după anihilarea puterii hunilor, populația daco-romană din spațiul carpato-danubian cunoaște o perioadă de relativă liniște și de condiții prielnice activității economice și a organizării social-politice. În cursul sec. V—VII, daco-romanii dezvoltă, după cum o dovedesc în întregime descoperirile arheologice, o cultură nouă și unitară, cunoscută sub denumirea de Ipotești-Cîndești (Muntenia), cu corespondentele sale Bratei (Transilvania) și Costișa-Botoșana (Moldova). Descoperiri de acest fel, toate aparținînd recentelor cercetări, s-au făcut în zeci de așezări răspîndite pe întreg teritoriul României. Complet necunoscută în perioada antebelică și substanțial îmbogățită în ultimele două decenii, această cultură de tip romanic reprezintă înainte de toate o dovadă a continuității permanente a populației daco-romane ieșită învingătoare și întărită din punct de vedere etnic, lingvistic și cultural din contactul cu primele mari valuri de migratori. Principalele aspecte ale acestei culturi, generală și unitară în esență sa, sînt rezultatul sintezei daco-romane, aflată acum la deplina ei maturitate. Aici își dau întîlnire tradiția veche dacică și cea romană provincială, precum și puternica influență romano-bizantină. Ceramica și produsele atelierelor meșteșugărești de caracter strict local și tradițional, precum și importurile romano-bizantine reflectă în mod direct o nouă etapă a dezvoltării populației daco-romane și o nouă calitate a evoluției ei.

Un rol important în procesul simbiozei daco-romane, respectiv al romanizării complete a acesteia, l-a jucat influența romano-bizantină prin intermediul propagării religiei creștine. Sub influența și autoritatea episcopatelor de la sud de Dunăre are loc și extinderea și întărirea creș-

tinismului la daco-romani. Basilicile romane de la Celei-Sucidava şi de la Slăveni (pe Olt), ca și basilica cu criptă cu martiri de la Niculițel (Dobrogea), precum și o serie de obiecte cu simboluri creștine şi chiar tipare de cruci, reprezintă mărturii ale existenței unor puternice comunități creştine daco-romane nord-dunărene în sec. V—VII.

Potrivit datelor oferite de cercetările arheologice, stabilirea unor grupe de slavi are loc în regiunile extracarpatice în a doua jumătate a sec. VI şi în sec. VII e.n. în Transilvania. Din aceleași cercetări rezultă că slavii au adus cu ei o cultură inferioară celei daco-romane de tip Ipoteşti-Cîndeşti. Elementele de cultură slavă apar în așezările daco-romane, ca un „adaos", ce vor îmbrăca treptat aspecte romanice evidente. Din toate aceste date arheologice reiese că slavii timpurii stabiliți în spațiul carpato-dunărean au reprezentat o pătură subțire, ce va fi relativ repede asimilată de masa populației romanice.

Desăvîrșirea simbiozei daco-romane în cursul sec. VI e.n. a reprezentat momentul cel mai important al procesului de formare a poporului român. Populația daco-romană, separată de imperiu după dispariția limesului dunărean ca urmare a trecerii slavilor în Balcani la începutul sec. VII, s-a dovedit suficient de puternică și bine consolidată pentru a putea impune dezvoltării ulterioare caracterele sale esențiale, etnice, lingvistice şi culturale. Conviețuirea populației daco-romane cu slavii între mijlocul sec. VI și în prima jumătate a sec. VII implică asimilarea noilor veniți, precum şi unele modificări pe plan cultural și lingvistic. Aceste transformări, prin care trebuie să se înțeleagă persistența aceluiași fond cultural și etnic daco-roman, ușor îmbogățit, vor da naștere în cursul sec. VIII unei civilizații noi şi unitare, definită limpede de recentele cercetări arheologice ca veche românească. Așezări și necropole din această perioadă, din rîndul cărora se remarcă în mod deosebit cele de la Dridu, Bucov, Izvoru (Muntenia), Obîrşia (Oltenia) și cele de la Alba Iulia, se găsesc răspîndite pe tot cuprinsul României.

Nevoia imperioasă a extinderii sferei cercetărilor privind perioada de început a evului mediu românesc a dus la înființarea unui sector de arheologie medievală la scurt timp după 1944. Săpăturile destinate acestei perioade s-au soldat cu rezultate de o mare valoare documentară. Amplele investigații arheologice din Moldova, efectuate în principalele centre de la Suceava, Iași, Neamț, Baia, Vaslui, ca și cele din Muntenia de la București, Curtea de Argeș, Tîrgoviște, Cîmpulung etc., la care se adaugă și cele din Transilvania din Țara Hațegului și a Maramureșului, precum şi cele din Dobrogea, de la Păcuiul lui Soare, Enisala și Nufărul, au marcat o nouă și importantă etapă în cunoașterea vieții medievale românești. Contribuții deosebit de importante s-au adus în problemele de bază ale constituirii și organizării primelor state feudale românești şi în cele referitoare la formarea oraşelor și a satelor și la caracterele culturii acestei perioade. Multe din aspectele istoriei începuturilor statelor feudale românești, în mod deosebit cele referitoare la sec. XII-XIII, sînt cunoscute aproape exclusiv pe cale arheologică. Existența unor formațiuni politice românești încă din sec. X, de genul voievodatelor și cnezatelor, este acum confirmată şi de rezultatele săpăturilor arheologice. Alături de izvoarele scrise ale vremii, dovezile arheologice vin să confirme

și ele continuitatea neîntreruptă a poporului român pe întreg spațiul carpato-danubian și pontic.

Cercetările arheologice din ultimele patru decenii au urmărit principalele obiective ce decurg din recentele documente de partid, înscriindu-se astfel pe linia directivelor ultimelor trei congrese ale P.C.R. Temele din planurile cincinale de cercetare au constituit subiectul a peste 40 monografii și lucrări de sinteză și cîteva sute de studii, valorificate în revistele de specialitate, cu precădere în publicațiile Institutului de arheologie, „Dacia" și „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie". Principalele rezultate au fost prezentate sub formă de rapoarte și comunicări la numeroase congrese și manifestări interne și internaționale, cu care prilej au fost expuse și susținute, în mod argumentat, punctele de vedere ale arheologiei românești în problemele de bază ale istoriei formării poporului român și a luptei permanente ale acestuia pentru dreptate și libertate. Datorită acestei activități susținute, ce se sprijină pe un material documentar de o mare bogăție și varietate, cercetarea arheologică românească s-a ridicat la nivelul celei din țările cu o veche tradiție și experiență în acest domeniu. Prestigiul de care se bucură pe plan internațional activitatea arheologică din România a fost deseori relevat de oamenii de mare autoritate în specialitate.

Paralel cu munca de cercetare, colectivul de arheologie s-a angajat pe deplin în activitatea de propagandă, de răspîndire a cunoștințelor științifice și de educare în spirit patriotic a tinerei generații. În acest scop s-au editat numeroase lucrări de popularizare cu teme de arheologie, istorie veche și medievală, și s-au publicat o serie de articole cu conținut similar în gazete și reviste de largă circulație. În felul acesta, arheologia răspunde unei a doua sarcini majore, ce revine cercetării în general, de a contribui pe multiple planuri la edificarea societății socialiste în țara noastră.

Rezultatele pe care Muzeul național de antichități — Institutul de arheologie le-a obținut de-a lungul celor 150 de ani de activitate ar putea face cinste oricărei instituții de cultură și oricărui colectiv de cercetare. Prin aceste deosebit de valoroase rezultate, istoria veche a țării noastre, cu importantul proces al etnogenezei românilor, a căpătat contururi precise și edificatoare. Prin valoarea și caracterul lor de document istoric direct și relevant, aceleași rezultate ale cercetărilor arheologice inițiate de MNA, au dus în final la completa desființare a așa zisei teorii „imigraționiste", demonstrînd, în lumina adevărului istoric, că poporul român este urmașul direct al dacilor romanizați și că el s-a format în limitele fostei Dacii din vremea lui Burebista și în cadrul romanității orientale.

CRONOLOGIA PALEOLITICULUI ŞI MEZOLITICULUI DIN ROMÂNIA ÎN CONTEXTUL PALEOLITICULUI CENTRAL-EST ŞI SUD EUROPEAN

DE

ALEXANDRU PĂUNESCU

După cum se ştie, cercetările din ultimele trei decenii au dus la descoperirea a numeroase aşezări paleolitice, unele din ele fiind săpate metodic, în mai mică sau mai mare măsură. Nu puţine dintre acestea cu o stratigrafie destul de complexă, cu niveluri de vetre bogate în cărbuni şi oase, ne-au îngăduit prelevarea unui număr important de probe în vederea analizelor de radiocarbon [1]. Pînă în prezent dispunem de un număr de 51 buletine de analiză executate la laboratoarele din Groningen (Olanda), Berlin (R.D.G.), Cambridge şi Dallas (S.U.A.) [2].

Cu toate că unele dintre ele nu vor fi luate în discuţie deoarece ne-au oferit vîrste imprecise sau discutabile, totuşi vom căuta, pe baza lor, să schiţăm cadrul cronologic al culturilor paleolitice care au evoluat pe teritoriul ţării noastre. Astfel, pentru o mai bună înţelegere a acestei cronologii am socotit necesar ca în prima parte a lucrării să luăm în discuţie cele două tabele cu datele de radiocarbon de care dispunem, precizînd totodată poziţia stratigrafică (aşezare, nivel, complex) şi compoziţia eşantioanelor), precum şi apartenenţa lor culturală, după care vom comenta cel de-al treilea tabel care se referă la cronologia glaciară alpină,

---

[1] Mulţumim şi pe această cale profesorului american Kenneth Honea de la Northern Illinois University, venit la specializare în ţara noastră, care în anii 1977 şi 1982 ne-a înlesnit efectuarea la laboratoarele de C_{14} din Dallas, Cambridge şi Groningen a unor probe prelevate din aşezările paleolitice de la noi. Domnia sa a realizat aceste analize pe baza fondurilor oferite de Fundation Dean's Northern Illinois University, Dekalb, Illinois (S.U.A.).

Profesorul Kenneth Honea a participat la prelevarea probelor din următoarele staţiuni: Ostrovu Corbului şi Ripiceni (în 1977), Erbiceni, Mitoc-Malu Galben, Ceahlău-Dirţu şi Ohaba Ponor (în 1982).

[2] Siglele care însoţesc numerele buletinelor de analiză menţionate în tabele aparţin laboratoarelor:

GX — Krueger Enterprises, Inc. Geochron Laboratories Division, Cambridge, Massachusetts (S.U.A.).

SMU — Southern Methodist University, Dallas, Texas (S.U.A.)

Bln — Berlin (R.D.G.)

GrN — Groningen (Olanda)

Amintim totodată că, în lucrarea de faţă, toate datele de C_{14} au fost prezentate conform deciziei celei de-a IX-a conferinţe internaţionale a radiocarbonului ţinută în iulie 1976 în S.U.A., cu valoarea lor BP (Before Present). Ca atare, data BC (î.e.n.) se va obţine prin scăderea a 1950 ani — anul 1950 fiind anul zero de referinţă al C_{14} (cf. G. Delibrias J. Ewin, J. et Y. Thommeret, BSPF, 73, 1976, 9, p. 268—269).

corelată atît cu scara paleoclimatică a Pleistocenului european, cît și cu succesiunea, pe temeiuri stratigrafice și date de C_{14} a diverselor culturi începînd cu cele din paleoliticul inferior și sfîrșind cu mezoliticul. În partea a doua a lucrării vom căuta să încadrăm cronologia absolută, bazată pe date de radiocarbon a perioadei cuprinse între musterian și mezolitic în contextul cronologiei paleoliticului central-est și sud european. Astfel, zona delimitată între 10° și 30° longitudine estică și respectiv 36° și 50° latitudine nordică pare a reprezenta acel teritoriu în cadrul căruia diferitele culturi aparținînd unor faciesuri regionale sau unor complexe mai largi s-au întrepătruns ori s-au influențat.

Observații asupra datelor de C_{14} de care dispunem în prezent pentru așezările paleolitice și mezolitice din România (vezi tabelele I—II).

Înainte de a trece la discutarea rezultatelor buletinelor de analiză este necesar să facem cîteva precizări.

În primul rînd trebuie să relevăm faptul că pentru unele niveluri de locuire dispunem de mai multe date executate fie la același laborator, fie la laboratoare diferite. Se consideră că cele mai bune rezultate sînt cele obținute pe probe de cărbuni de lemn, spre deosebire de cele pe oase arse sau nearse care dau uneori erori. Din acest considerent unele eșantioane nu au putut fi prelucrate complet din cauza conținutului scăzut de carbon. De asemenea, întîlnim și situații în care rezultatele ne apar cu totul neverosimile, am putea spune anormale, datorită atît contaminării probelor, cît mai ales discontinuității sau remanierii sedimentelor respective.

În cele două tabele în care vîrstele absolute sînt prezentate pe așezări în ordine cronologică (începînd cu musterianul) nu au fost inserate acele numere de buletine ce nu ne-au putut oferi, din lipsă de conținut minim de carbon, nici o dată.

Pentru cunoscuta așezare Ripiceni-Izvor (vezi tabelul I) dispunem de nouă date din care opt se referă la locuirile musteriene, iar una la cea aparținînd nivelului aurignacian [3]. Astfel, prima probă ridicată în campania din 1964 dintr-o vatră a nivelului II musterian și care ne indică vîrsta de peste 36 950 BP ne pare, din păcate, destul de imprecisă. În schimb, pentru nivelul III, atribuit aceluiași facies al musterianului tipic de debitaj Levallois avem două date. Vîrsta de 46 400 $^{+4\,700}_{-2\,900}$ BP obținută pe o probă prelevată dintr-o vatră situată la limita superioară a acestui nivel poate fi considerată ca cea mai timpurie cunoscută pînă acum pentru o locuire musteriană descoperită pe teritoriul României și am putea-o socoti chiar printre cele mai vechi din zona discutată.

Pentru nivelul IV din aceeași stațiune, aparținînd faciesului musterian de tradiție acheuleană de debitaj Levallois sîntem în posesia a cinci date din care patru au fost efectuate de prestigiosul laborator din Groningen. Ele indică vîrste apropiate cuprinse între 44 800 $^{+1300}_{-1100}$ BP (partea inferioară a nivelului) și 40 200 $^{+1100}_{-1000}$ BP (pentru partea superioară a

---

[3] Al. Păunescu, M. Cârciumaru, SCIVA, 27, 1976, 1, p. 5—21; Kenneth Honea, AJA, 85, 1981, 4, p. 483—484; idem, SCIVA, 33, 1982, 2, p. 216—219; Al. Păunescu, SCIVA, 34, 1983, 3, p. 187—195. După informațiile prof. Kenneth Honea eșantioanele care conțin fildeș de mamut prelevate în campania din 1977 din nivelurile musteriene I—II vor fi prelucrate la laboratorul american prin metoda datării cu acceleratorul de particule (PA D).

Tabel I: Date C_{14} privind paleoliticul mijlociu și superior din România

Așezare, (comună, județ) denumirea punctului	Autorul și anul săpăturii	Poziția stratigrafică a probei prelevate (nivel, strat, complex, vatră, atelier)	Compoziția materialului recoltat	Laborator, numărul buletinului	Vîrsta B P	Încadrare culturală	Observații
RIPICENI (jud. Botoșani) punct RIPICENI-IZVOR	AL. PĂUNESCU, 1964	Proba 3; supr. II-O6-8,75-8,85m - vatră situată la limita superioară a niv. II	Cărbune, lemn, oase arse	Bln.-811	> 36950	MUSTERIAN tipic	Vîrstă imprecisă
		Proba 5A (3772); supr. II-I-J5 6-8m - vatră situată la limita superioară a niv. III	Oase arse, cărbune, lemn	GrN-11230	46400^{+4700}_{-2900}	MUSTERIAN tipic	
		Idem	Cu extract de alcaliu (eșantion de control)	GrN-11571	45000^{+1400}_{-1200}	Idem	
	AL. PĂUNESCU 1977	Proba 4; supr. II-V16-7,10m - vatră complex locuire din partea inferioară a niv. IV	Oase arse, cărbune, lemn, cenușă	GrN-9207	43600^{+1100}_{-1000}	MUSTERIAN de tradiție acheuleană	
		Proba 5; supr. II-Z10-11-7,30m vatră situată în partea inferioară a niv. IV	Oase arse, cărbune, lemn, cenușă	GrN-9208	44800^{+1300}_{-1100}	Idem	
		Proba 6; supr. II-Z9-7,30m - vatră situată în partea inferioară a niv. IV	Oase arse, cărbune, lemn, cenușă	GrN-9209	42500^{+1300}_{-1100}	Idem	
		Proba 7; supr. II-Z15-16-6,60-6,68m - vatră complex locuire (adăpost) din partea superioară a niv. IV	Cărbune, lemn, oase arse.	GrN-9210	40200^{+1100}_{-1000}	Idem	
	AL. PĂUNESCU, 1964	Proba 2; supr. II-P12-13-6,70m - vatră situată în partea superioară a niv. IV	Cărbune, lemn, oase arse.	Bln.-810	28780 ± 2000	Idem	Vîrstă incorectă
		Proba 1; supr. II-D11-4,10m - vatră situată în partea superioară a niv. I (Ib)	Cărbune, lemn, cenușă.	Bln.-809	28420 ± 400	AURIGNACIAN TIMPURIU (cea de a II-a etapă)	
RÎȘNOV (oraș, jud. Brașov) punct PEȘTERA GURA CHEII	AL. PĂUNESCU, 1982	Proba 1A-1B; SI/3-4-1,20-1,27m - vatră situată la limita superioară a niv. II (IIb)	Cărbune, lemn, cenușă	GrN-11619	29700^{+1700}_{-1400}	MUSTERIAN TÎRZIU	
OHABA-PONOR (com. Pui, jud. Hunedoara) punct PEȘTERA BORDU MARE	AL. PĂUNESCU, 1982	Proba 6A-6B; caseta 3-1,70-1,80m - vatră situată la baza niv. III (IIIa)	Cărbune, lemn, cenușă, pămînt ars.	GrN-11618	39200^{+4500}_{-2900}	MUSTERIAN (variantă regională a faciesului Charentian.	
		Proba 1-4; casetele 1-2-1,48-1,55 m - vatră situată în partea superioară a niv. III (IIIb)	Cărbune, lemn cenușă	GrN-11617	> 41000	Idem	
CEAHLĂU (com. Ceahlău, jud. Neamț) punct DÎRȚU	AL. PĂUNESCU 1982	Proba 4A-4B; caseta 14-1,68-1,71m - vatră din partea inferioară a niv. I	Cărbune, lemn	GX-9415	25450^{+4450}_{-2850}	AURIGNACIAN (etapă mijlocie de început)	
MITOC (jud. Botoșani) punct MALU GALBEN	V. CHIRICA, 1982	Proba 9A; B5-7,10m - complex locuire (vatră, atelier cioplire) niv. II	Cărbune, lemn	GX-9418	26700 ± 1040	GRAVETIAN ORIENTAL (etapă timpurie?)	Vîrstă discutabilă (luată cu rezervă)
	V. CHIRICA, 1980	Proba 2; C2-7,00m - vatră nivel III	Cărbune, lemn și sol (loess)	GX-8503	20945 ± 850	GRAVETIAN (etapă mijlocie?)	Sediment remaniat, probă probabil contaminată.
		Proba 20A-B; A4-6,80m - vatră niv. III	Cărbune, lemn	GX-9423	17300^{+2100}_{-1670}	Idem	Idem
	V. CHIRICA, 1982	Proba 12A-B; C6-6,60m - vatră niv. IV	Cărbune, lemn	GX-9420	22050 ± 1250	Idem	idem
		Proba 16; C6-6,60m - niv. IV	Oase arse	GX-9429	19900^{+1050}_{-930}	Idem	idem
		Proba 6; F5-6,40m - complex locuire - niv. IV	Cărbune, lemn și sol (loess)	GX-8725	> 29700	Idem	Idem
		Proba 5; D3-6,10m - complex locuire - niv. V	Cărbune, lemn și sol (loess)	GX-8724	19910 ± 990	Idem	Vîrstă probabil corectă
		Proba 23; G7-5,60m - complex locuire - niv. VI	Oase arse	GX-9425	24820 ± 850	GRAVETIAN (etapă evoluată?)	Sediment remaniat vîrstă incorectă
		Proba 22; G7-5,60m - complex locuire - niv. VI	Cărbune, lemn	GX-9424	> 21000	Idem	Idem
		Proba 3; B6-5,00m	Cărbune, lemn și sol (loess)	GX-8723	> 33000	GRAVETIAN (?)	Idem
		Proba 17A-C; B7-5,00m	Cărbune, lemn	GX-9422	24620 ± 810	GRAVETIAN (?)	Idem
LESPEZI (com. Gîrleni, jud. Bacău) punct LUTĂRIE	M. BITIRI, V. CĂPITANU, 1964	Proba 4; SIII-H7-3,80m vatră niv. V	Cărbune, lemn	Bln-808	18020 ± 350	GRAVETIAN (etapă evoluată?)	Sediment remaniat, probă contaminată, vîrstă incorectă
		Proba 2; SIII-O-E11-12-2,30m vatră niv. III	Cărbune, lemn	Bln. 806	18110 ± 300	Idem	Idem
		Proba 1; SIII-D10-1,80m vatră niv. III	Cărbune, lemn	Bln. 805	17620 ± 320	Idem	Vîrstă probabil corectă

aceluiași nivel). O altă vîrstă realizată de laboratorul din Berlin (Bln — 810) nu poate fi luată în discuție, ea fiind prea recentă în raport cu celelalte. În schimb, pentru partea superioară a primului nivel aurignacian timpuriu (I b) dispunem de o singură dată cea de 28 420 ± 400 BP care poate fi considerată ca verosimilă. Din peștera Gura Cheii-Rîșnov nu avem decît o singură dată obținută pe baza unui eșantion prelevat dintr-o vatră aflată la limita superioară a stratului musterian (niv. II b) și care situează sfîrșitul locuirii de aici în musterianul tîrziu ($29\,700^{+1700}_{-1400}$ BP).

Din cunoscuta peșteră Bordu Mare de la Ohaba-Ponor dispunem de două buletine de analiză. Unul din ele datează vatra de la baza nivelului III musterian (III a) la $39\,200^{+4500}_{-2900}$ B P, iar altul care indică o vîrstă ce depășește cifra de 41 000 B P se referă la o vatră situată în partea superioară a aceluiași nivel (III b).

Pentru locuirile aparținînd paleoliticului superior sîntem în posesia a numeroase date de radiocarbon. Astfel, nivelul I din așezarea Ceahlău-Dîrțu [4], atribuit tipologic unei etape mijlocii de început a aurignacianului are o vîrstă de $25\,450^{+4450}_{-2850}$ BP.

Pentru nivelurile gravetiene din stațiunea Mitoc-Malu Galben există în prezent un număr de 16 buletine din care cinci nu au putut fi datate din cauza conținutului insuficient de carbon și oase a probelor prelevate [5].

Ținînd seama de stratigrafia acestei așezări, în care s-au făcut simțite o serie de procese de remaniere a sedimentelor, V. Chirica face unele observații interesante referitoare la cronologia locuirilor gravetiene de aici pe baza datelor de radiocarbon. În primul rînd vîrstele contradictorii pentru eșantioanele prelevate la adîncimea de 5,15—5,40 m confirmă observațiile anterioare privind intensa acțiune de remaniere a sedimentului de sub orizontul negru al solului actual și în care s-au găsit piese de silex sporadice, ușor rulate, provenind, se pare, dintr-o așezare musteriană apropiată, cea de la Valea Izvorului. Pentru vîrstele nivelurilor de locuire VI—III există, de asemenea destul de multe neconcordanțe. Astfel, pentru nivelul VI, cele două buletine ne indică vîrste mai vechi decît cea a nivelului V (subjacent) a cărei dată de 19 910 ± 990 B P ar putea fi corectă. De asemenea, cele trei datări ale nivelului IV ne-au oferit vîrste mai mari (mai vechi) decît cele ale nivelului subjacent (III).

În privința datei de 26 700 ± 1 040 BP a nivelului II care ar reprezenta după V. Chirica un gravetian probabil timpuriu trebuie luată cu multă rezervă mai ales dacă ținem seamă de celelalte rezultate de radiocarbon și de faptul că ea este deocamdată unica dată de care dispunem.

O altă așezare gravetiană, cea de la Lespezi, ne-a oferit trei datări, din care cea atribuită nivelului II (17 620 ± 320 B P) ar putea fi corectă.

---

[4] O altă probă (nr. 5) prelevată din același nivel I care conținea oase în cantitate insuficientă nu a putut fi datată (cf. buletin GX—9416).

[5] V. Chirica, SCIVA, 35, 1984, 1, p. 74—79. Buletinele nedatate poartă numerele : GX—9419 ; GX — 9421 ; GX — 9426 — 9427 — 9428). După V. Chirica neconcordanțele dintre diferitele vîrste ale locuirilor gravetiene s-ar datora și înclinării sedimentelor, înclinări existente atît pe direcția N—S (5°) cît și VNV—ESE (15°).

În schimb, celelalte două, una privind nivelul III (Bln—806) şi alta nivelul V (Bln — 808), ne apar contradictorii. Nu este exclus ca întregul sediment de sub nivelul II să fi suferit acţiuni mai mult sau mai puţin intense de remaniere, ceea ce a dus la contaminarea vetrelor. Aşa s-ar putea explica vîrsta nivelului inferior (V) care ne indică o dată mai recentă decît cea a nivelului superior (III) [6].

Pentru nivelul IV al staţiunii Crasnaleuca — punctul Stanişte-Lutăria [7], aparţinînd după M. Brudiu gravetianului, avem o singură datare, cea de 19 460 ± 220 BP care ni se pare corectă, deşi şi aici, ca şi la Mitoc-Malu Galben, sedimentele au fost afectate de diverse procese de remaniere (vezi tabelul II).

Una dintre cele mai importante aşezări din paleoliticul superior de pe valea Bistriţei moldovene este cea de la Bistricioara-Lutărie [8]. Pentru primele patru niveluri de aici dispunem de un număr de zece buletine din care patru aparţin nivelului I aurignacian (o etapă mijlocie mai dezvoltată decît cea de la Ceahlău-Dîrţu), iar restul buletinelor nivelelor II—III—IV gravetiene (cîte două date pentru fiecare nivel).

Ne reţine atenţia faptul că trei vîrste ale nivelului I ne indică cifre oarecum apropiate, cuprinse între $23\,560^{+1150}_{-980}$ BP; 24 100 ± 1300 BP şi 24 760 ± 170 BP.

Cea de-a patra reprezintă o vîrstă mai timpurie în raport cu celelalte, fapt care ne permite s-o considerăm incorectă.

Primul nivel gravetian din această staţiune (niv. II) atribuit unei etape timpurii de sfîrşit, oscilează ca vîrstă între $23\,450^{+2000}_{-1450}$ BP şi 20 300 ± 1300 BP. Următorul nivel (III) aparţinînd unei etape mijlocii a gravetianului se desfăşoară între 20 995 ± 875 BP şi 18 800 ± 1 200 BP. Pentru cel de-al patrulea nivel de la Bistricioara, considerat ca reprezentînd o etapă evoluată a gravetianului, dispunem de două buletine din care unul, executat de laboratorul din Groningen indică, credem, vîrsta corectă (16 150 ± 350 BP).

Dintre staţiunile epipaleolitice, cea mai interesantă este cea din adăpostul de la Dubova-Cuina Turcului, situată în zona Porţilor de Fier. Pentru cele două straturi de locuire de aici (I—II) atribuite tardigravetianului de aspect mediteranean, dispunem de trei datări (două pentru stratul inferior şi una pentru cel superior) [9]. Vîrsta stratului I este cuprinsă între 12 600 ± 120 BP şi 12 050 ± 120 BP, iar cea a stratului II indică cifra de 10 125 ± 200 BP.

După cum se ştie în aceeaşi zonă a Porţilor de Fier a fost documentată în mai multe aşezări cultura de tip Schela Cladovei.

Din cele nouă date de C_{14} de care dispunem pentru această cultură mezolitică două din ele provin din staţiunea Ogradena-Icoana, una de la Ogradena-Răzvrata, două de la Ostrovu Banului-Gura Văii şi patru din aşezarea Ostrovu Corbului.

---

[6] M. Bitiri şi Viorel Căpitanu, Carpica, 1972, p. 39—68.

[7] M. Brudiu, SCIVA, 31, 1980, 2, p. 425—443.

[8] C.S. Nicolăescu-Plopşor, Al. Păunescu, Florea Mogoşanu, Dacia, N.S., 10, 1966, p. 36—47. În urma săpăturilor din 1980—1983 s-a putut constata că nivelul II de la Bistricioara aparţine unei prime etape de locuire gravetiană şi nu unui aurignacian superior (pregravetian) aşa cum s-a crezut.

[9] Al. Păunescu, SCIV, 21, 1970, 1, p. 3—39; idem, Tibiscus, 5, (1978), Timişoara, 1979, p. 11—28.

Tabel II: Date C_{14} privind paleoliticul superior și mezoliticul din România

Așezare. (comună, județ) denumirea punctului	Autorul și anul săpăturii	Poziția stratigrafică a probei prelevate (nivel, strat, complex, vatră, atelier.)	Compoziția materialului recoltat	Laborator, numărul buletinului	Vîrsta B P	Încadrare culturală	Observații
CRASNALEUCA (com. Coțușca, jud. Botoșani, punct: STANIȘTE-LUTĂRIA	M. BRUDIU, 1974	Proba 1; supr. I -6,50-6,75 m -vatră - niv. IV	Cărbune, lemn, pămînt ars	Bln-1443	19460 ± 220	GRAVETIAN (etapă mijlocie)	
BISTRICIOARA (com. Ceahlău, jud. Neamț) punct LUTĂRIE	AL. PĂUNESCU, 1980	Proba 1 (Pr. 17); caseta H/II, -1,95-2,20 m - vatră din complex locuire situat în partea inferioară a niv. I	Cărbune, lemn, cenușă, oase arse.	GrN-10529	24100 ± 1300	AURIGNACIAN (etapa mijlocie de sfîrșit)	
		Idem	Oase	GrN-11586	24760 ± 170	Idem	
	AL. PĂUNESCU, 1981	Proba 8 (Pr. 23B); caseta I/II -3c - caseta J/II-1c-1d-2,00-2,15 m - vatră situată spre baza niv. I	Cărbune, lemn, oase, sol	GX-8844	27350 +2100 -1500	Idem	Vîrstă incorectă
		Idem	Oase	GX-8845-G	23550 +1150 -980	Idem	
		Proba 3 (Pr. 21B); caseta I/II 1c-2c-1,35-1,46 m - vatră situată în partea superioară a niv. II	Cărbune, lemn și sol.	GX-8726	20500 ± 1300	GRAVETIAN (etapa timpurie finală)	
	AL. PĂUNESCU, 1980	Proba 4 (Pr. 10); caseta G/II -1,50-1,65 m. partea inferioară a niv. II	Oase	GX-8727-G	23450 +2000 -1450	Idem	
	AL. PĂUNESCU, 1981	Proba 6 (Pr. 20B); caseta I/II-1a-1,18-1,22 m- vatră situată în partea inferioară a niv. III.	Cărbune, lemn și sol (loess)	GX-8729	20995 ± 875	GRAVETIAN (etapă mijlocie)	
		Proba 5 (Pr. 19B); caseta I/II -1a-1b-1c-1,08-1,18 m - vatră situată în partea superioară a niv. III	Cărbune, lemn și sol (loess)	GX-8728	18900 ± 1200	Idem	
	AL. PĂUNESCU 1980	Proba 2 (Pr. 5); caseta G/II - -0,87-0,96 m vatră situată în partea inferioară a niv. IV	Cărbune, lemn, cenușă, pămînt ars.	GrN-10528	16150 ± 350	GRAVETIAN (etapa evoluată)	
		Proba 7 (Pr. 13); caseta G/II -0,95- -1,03 m - vatră situată în partea inferioară a niv. IV	Cărbune, lemn și sol (loess)	GX-8730	19055 ± 925	Idem	Vîrstă incorectă
DUBOVA (jud. Mehedinți) punct ADĂPOSTUL SUB STÎNCĂ CUINA TURCULUI	AL. PĂUNESCU, 1968	Proba 3; caseta O-6,20-6,40 m vatră situată la baza stratului I	Cărbune, lemn, cenușă	Bln-804	12050 ± 120	TARDIGRAVETIAN de aspect mediteranean (EPIPALEOLITIC)	
		Proba 2; caseta B-5,90-5,95 m vatră situată la baza stratului I	Idem	Bln.-803	12600 ± 120	Idem	
		Proba 1; interm. A -3,68-3,95 m - vatră situată la baza stratului II	Cărbune, lemn, cenușă, oase arse	Bln.-802	10125 ± 200		
OGRADENA (jud. Mehedinți) punct ICOANA	V. BORONEANȚ, 1967	Proba 6; S IV - 2,10 m - vatră - complex locuire (bordei) niv. II	Cărbune, lemn.	Bln.-1077	8265 ± 100	Cultura de tip SCHELA CLADOVEI	Probă probabil contaminată. Vîrstă probabil incorectă.
		Proba 8; S IV-0,50 m-vatră niv. II	Idem	Bln.-1078	8605 ± 250	Idem	Probă contaminată, vîrstă incorectă
OGRADENA (jud. Mehedinți) punct RĂZVRATA	V. BORONEANȚ, 1967	Proba 11; vatră complex locuire (bordei) niv. II	Idem	Bln. 1157	7690 ± 70	Cultura de tip SCHELA CLADOVEI (MEZOLITIC)	
GURA VĂII (localitate componentă a municip. DROBETA-TURNU SEVERIN jud. Mehedinți) punct OSTROVU BANULUI	V. BORONEANȚ, 1966	Proba 19; S IV/1-2-vatra 2 complex locuire semibordei niv. III	Idem	Bln.-1080	8040 ± 160	Idem	
		Proba 17-18; S I/2-vatră complex locuire semibordei niv. III	Idem	Bln.-1079	7565 ± 100	Idem	
OSTROVU CORBULUI (com. Hinova, jud. Mehedinți) punct BOTUL CLIUCIULUI	AL. PĂUNESCU, 1977	Proba 2; S I/1a-4,02-4,12 m vatră situată în partea mijlocie a niv. II	Cărbune de lemn, oase arse	SMU-588	7627 ± 237	Idem	Vîrstă probabil incorectă
		Proba 1; S I/1a-4,50-4,53 m - vatră situată la baza niv. I	Idem	SMU-587	8093 ± 237	Idem	Vîrstă incorectă
	AL. PĂUNESCU, 1978	Proba 3; S XIII/5c-4c-4,20-4,38 m - vatră situată în partea inferioară a niv. I	Idem	Bln.-2135	7710 ± 80	Idem	
		Idem	Idem	Bln.-2135 A	7695 ± 80	Idem	
ERBICENI (jud. Iași) punct SUB BUDĂI ÎN FÎNAȚUL DE PE ȘES	AL. PĂUNESCU, 1982	Proba 1-2; S XIII/3-4-1,43-1,55 m; partea inferioară a stratului I	Oase	GX-9417	7950 ± 215	TARDENOAZIAN (MEZOLITIC)	

Cele două vîrste atribuite de V. Boroneanţ nivelului II de la Ogradena-Icoana par a proveni din probe prelevate din vetre contaminate, ceea ce ne determină să le considerăm ca nesigure. Dacă una din ele poate fi socotită ca incorectă, cea de a doua care indică cifra de 8265 ± 100 BP trebuie luată totuşi cu multă rezervă [10].

O vîrstă probabil destul de corectă este cea pe care ne-a oferit-o nivelul II din aşezarea de la Ogradena-Răzvrata (7690 ± 70 BP), punct situat la cîteva sute de metri în amonte de cel denumit Icoana [11].

Pentru nivelul III de la Ostrovu Banului-Gura Văii [12], dispunem de două date care încadrează această locuire între 8040 ± 160 BP şi 7565 ± 100 BP.

O ultimă aşezare de tip Schela Cladovei este cea de la Ostrovu Corbului unde s-au identificat două niveluri de locuire. Cele două probe prelevate din primul nivel ne-au oferit trei buletine de analiză. Două din ele obţinute din acelaşi eşantion indică date foarte apropiate (7695±80 BP şi 7710±80 BP), iar alta ne oferă o vîrstă mai veche de 8093±237 BP pe care o considerăm ca nesigură.

Pentru cel de-al doilea nivel [13] de aici nu avem decît o singură datare pe care o socotim totuşi incorectă deoarece indică o vîrstă mai veche în comparaţie cu cele două date amintite aparţinînd nivelul I subjacent.

În sfîrşit, dintre relativ numeroasele staţiuni mezolitice atribuite tardenoasianului, nu dispunem decît de o singură dată de C_{14}.

Este vorba de vîrsta pe care ne-a oferit-o eşantionul prelevat din stratul I de la Erbiceni şi care indică cifra de 7850 ± 215 BP.

Unele consideraţii privind cronologia glaciară alpină în corelaţie cu scara paleoclimatică a Pleistocenului european (vezi tabel III).

Cu toate discuţiile purtate de către cuaternarişti în stabilirea limitei Pliocen-Pleistocen, totuşi nu s-a ajuns la un consens în această privinţă, ea rămînînd destul de imprecisă [14]. După unii specialişti limita inferioară a

---

[10] V. Boroneanţ, PZ, 45, 1970, 1, p. 12, 18 ; idem, Dacia, N.S., 17, 1973, p. 8—9 ; idem, în *Studii de istorie şi teorie militară*, Bucureşti, 1980, p. 16 ; idem, Veröffentlichungen des Museum für Ur- und Frühgeschichte, Potsdam, 14/15, 1980, p. 292. Autorul mai menţionează pentru această locuire încă două date de C_{14} : 8070 ± 130 şi 7660 ± 110 fără însă a specifica laboratorul, numărul de buletin şi dacă datele sînt BP sau BC. Singura menţiune care se face referitor la aceste vîrste este că ele au fost executate la laboratorul din Bonn (Institut für Bodenkunde der Rheinischen Frederich-Wilhelms-Universität). Amintim că din punct de vedere stratigrafic la Ogradena-Icoana există următoarea succesiune de locuire : a) nivel I — tardigravetian, o etapă foarte posibil imediat următoare ultimei locuiri (strat. II) de la Cuina Turcului ; b) nivel II — cultura de tip Schela Cladovei ; c) nivel III — neolitic Starčevo-Criş ; d) nivel IV — feudal.

[11] V. Boroneanţ, PZ, 45, 1970, 1, p. 18 ; idem, Dacia, N.S., 17, 1973, p. 8. Mulţumim şi pe această cale lui V. Boroneanţ pentru datele de C_{14} puse la dispoziţie. Stratigrafic, în punctul Răzvrata s-au identificat două niveluri : a) nivel I — tardigravetian — o etapă identică cu cea din punctul Icoana (niv. I) ; b) nivel II — cultura de tip Schela Cladovei.

[12] V. Boroneanţ, în *Studii de istorie şi teorie militară*, Bucureşti, 1980, p. 16 ; idem, Veröffentlichungen des Museum ..., p. 292. Stratigrafic în aşezarea de la Ostrovu Banului s-au identificat următoarele depuneri de locuire : a) nivelurile I—II — tardigravetian ; b) nivelul III (a—b) — cultura de tip Schela Cladovei ; c) nivel IV—Starčevo-Criş ; d) nivel V—Hallstatt.

[13] Kenneth Honea, AJA, 85, 1981, 4, p. 484—485 ; idem, SCIVA, 33, 1982, 2, p. 219—220.

[14] Pentru întreg capitolul privind cronologia glaciară alpină în corelaţie cu scara paleoclimatică cf. : Henry de Lumley, în *La Préhistoire Française* (sub direcţia lui H. de Lumley), I_1, Paris 1976, p. 5—21 ; H. de Lumley, Josette Renault-Miskovsky, Jean Claude Miskovsky şi Jean Gullaine, în *La Préhistoire Française*, II, Paris, 1976, p. 3—16 (vezi şi tabelul cronologic) ; F. Bordes, *Archives de l'Institut de Paleontologie Humaine*, Paris, 1954, 472 p. ; idem, L'Anthropo-

Tabel III: Încercare de corelare a secvențelor culturale cu stratigrafia paleoliticului și mezoliticului din România în cadrul cronologic al Cuaternarului European

SCARA CRONOLOG. (DATE APROX. BP)	CRONOLOGIA GLACIARĂ ALPINĂ ÎN CORELAȚIE CU SCARA PALEOCLIM. PLEISTOCENĂ		
2.700	HOLOCEN	POSTGLACIAR	SUBATLANTIC
4.500			SUBBOREAL
7.500			ATLANTIC
8.800			BOREAL
10.200			PREBOREAL
10.800	PLEISTOCEN SUPERIOR	WÜRM (= VISTULA, VALDAI) – FINAL (TARDIGLACIAR)	DRYAS III
11.800			ALLERÖD
12.300			DRYAS II
13.300			BÖLLING
14.000		DRYAS I	PRE-BÖLLING
16.000			ANGLES
18.000		SUPERIOR (WÜRM III)	LASCAUX
20.000			LAUGERIE
22.000			
24.000			TURSAC
26.000			
28.000		MIJLOCIU (WÜRM II)	KESSELT, STILLFRIED B BRIANSK
30.000			ARCY (DENEKAMP)
32.000			
34.000			
36.000			
38.000		INFERIOR (WÜRM I)	HENGELO (PODHRADEM)
40.000			
42.000			
44.000			
46.000			
48.000			MOERSHOOFD (?) (POPERINGE)
50.000			
60.000			BRORUP + ODDERADE
70.000			AMERSFOORT
80.000			
120.000		RISS-WÜRM (= EEM; = MIKULINO)	
200.000	PLEISTOCEN MIJLOCIU	RISS (SAALE)	RISS SUPERIOR, RISS MIJLOCIU, RISS INFERIOR
300.000		MINDEL-RISS (= HOLSTEIN)	
350.000		MINDEL (= ELSTER)	MINDEL SUPERIOR
450.000			INTERMINDEL
650.000			MINDEL INFERIOR
700.000		GÜNZ-MINDEL (= CROMERIAN)	
800.000	PLEISTOCEN INFERIOR	GÜNZ	VILLAFRANCHIAN SUPERIOR
1.000.000			
1.200.000		GÜNZ-DUNAU	
1.400.000			
1.600.000			
1.800.000	PLIOCEN	DONAU	VILLAFRANCHIAN MIJLOCIU
1.900.000			
2.000.000		BIBER	
2.200.000			

CULTURI ARHEOLOGICE – STRATIGRAFIA AȘEZĂRILOR PALEOLITICE ȘI MEZOLITICE DIN ROMÂNIA (CU INDICAREA DATELOR DE C_{14} (B P) PENTRU PLEISTOCENUL SUPERIOR ȘI ÎNCEPUTUL HOLOCENULUI)

FIER – BRONZ – NEOLITIC

MEZOLITIC – TARDEN. – CULTURA SCHELA CLADOVEI

- OSTROVU CORBULUI: Bln.-2135-A: 7695 ± 80; Bln.-2135: 7710 ± 80
- OSTROVU BANULUI: Bln.-1079: 7565 ± 100; Bln.-1080: 8040 ± 160
- OGRADENA-RAZVRATA: Bln.-1157: 7690 ± 70
- ERBICENI: GX-9417: 7850 ± 215

EPIPALEOLITIC – FINAL VI–VII – TARDIGRAVETIAN MEDITERANEAN

- OGRADENA-ICOANA-Niv. I
- SWIDERIAN: CEAHLĂU-SCAUNE; BARDOȘ-BICAZ CHEI

PALEOLITIC SUPERIOR – GRAVETIAN-EPIGRAVETIAN (I–V)

- DUBOVA-CUINA TURCULUI: Str. II: Bln.-802: 10125 ± 200; Str. I: Bln.-804: 12050 ± 120; Bln.-803: 12500 ± 120
- EPIGRAVETIAN FINAL: MĂLUȘTENI-IV; BEREȘTI-DL. TABEREI-Niv. I; RIPICENI-IZVOR-Niv. II b
- BISTRICIOARA-LUTĂRIE-Niv. VI EPIGRAVETIAN
- CEAHLĂU-DÎRȚU Niv. V: EPIGRAVETIAN
- CEAHLĂU-BOFU MIC Niv. II: EPIGRAVETIAN
- BISTRICIOARA-LUTĂRIE GRAVETIAN: Niv. IV: GrN-10528: 16150 ± 350; Niv. III: GX-8728: 18800 ± 1200; GX-8729: 20995 ± 875; Niv. II: GX-8726: 20300 ± 1300; GX-8727-G: 23450 +2000 −1450
- LESPEZI-LUTĂRIA GRAVETIAN EVOLUAT: Niv. II: Bln. 805: 17620 ± 320
- CRASNALEUCA-LUTĂRIA GRAVETIAN: Niv. IV: Bln.-1443: 19460 ± 220
- MITOC-MALU GALBEN GRAVETIAN: Niv. V: GX-8724: 19910 ± 990
- AURIGNACIAN TARDIV: GIURGIU-MALU ROȘU; LAPOȘ-Str. I

AURIGNACIAN TIMPURIU – AURIGNACIAN TARDIV

- CEAHLĂU-DÎRȚU Niv. I: AURIGNACIAN: GX-9415: 25450 +4450 −2650
- BISTRICIOARA-LUTĂRIE Niv. I: AURIGNACIAN: GX-8845-G: 23560 +1150 −980; GrN.-10529: 24100 ± 1300; GrN.-11595: 24760 ± 170
- RIPICENI-IZVOR Niv. I b: AURIGNACIAN: Bln.-809: 28420 ± 400
- CEAHLĂU-CETĂȚICA Niv. I: AURIGNACIAN TIMPURIU

PALEOLITIC MIJLOCIU – MUSTERIAN (INFERIOR, MIJLOCIU, SUPERIOR, TÎRZIU)

- PEȘTERA GURA CHEII-RÎȘNOV Niv. II b: MUSTERIAN TARDIV: GrN.-11619: 29700 +1700 −1400
- RIPICENI-IZVOR Niv. IV: MUSTERIAN: GrN-9210: 40200 +1100 −1000; GrN-9209: 42500 +1300 −1100; GrN-9207: 43800 +1100 −1000; GrN-9208: 44800 +1300 −1100
- PEȘTERA OHABA-PONOR Niv. III a: MUSTERIAN: GrN.-11618: 39200 +4500 −2900
- Niv. III: MUSTERIAN: GrN.-11230: 46400 +4700 −2900; GrN.-11571: 45000 +1400 −1200

PALEOLITIC INFERIOR

- CULT. PREMUSTER.: VALEA LUPULUI-IAȘI; RIPICENI-IZVOR-Str. I-PRUNDIȘ; VALEA OBOGA-IPOTEȘTI
- SÎNDOMINIC-Niv. II; SÎNDOMINIC-Niv. I; PEȘTERA GURA DOBROGEI-AVEN
- CULTURA GALETELOR PRELUCRATE (Cioplitoare unifaciale și bifaciale, poliedre, discoide, așchii de tehnică clactoniană, așchii de tehnică Levallois. Piese bifaciale de tip Abbevillian și Acheulean) descoperite în depuneri remaniate ?
  - Piese rulate cu patină și lustru culese din pietrișurile fluviatile ale văilor din zona cuprinsă între Olt și Argeș care corespunde Piemontului sau Platformei Cotmenei și părții de nord mai înalte a Cîmpiei Române.
  - VALEA ARGEȘULUI (zona PITEȘTI)
  - VALEA MOZACULUI și DÎMBOVNICULUI
  - VALEA COTMENEI și VEDEI
  - VALEA OLTULUI (zona SLATINA și FĂRCAȘELE
  - VALEA MUIERII (zona SLATINA)
  - VALEA DÎRJOVULUI (zona VALEA MARE-BREBENI)
  - Asociația faunistică TETOIU (DL. VIILOR-orizont sup. (III)
  - Asociația faunistică IRIMEȘTI-TETOIU (FÎNTÎNA LUI MITILAN) orizont mediu (II)
  - Asociația faunistică TETOIU (= BUGIULEȘTI-VALEA LUI GRĂUNCEANU)-orizont inferior (I)

Cuaternarului s-ar situa spre 1 800 000 ani adică la începutul episodului pozitiv Olduvai, episod ce ar corespunde oarecum primei mari deteriorări climatice pusă în evidenţă de faunele marine din Mediterana. După alţi specialişti această linie s-ar plasa ceva mai tîrziu, spre 1 600 000 ani.

Prima şi cea mai lungă perioadă a Cuaternarului, *Pleistocenul* ar fi cuprinsă deci între 1 800 000 sau 1 600 000 ani şi aprox. 10 200 BP.

După unii cercetători Pleistocenul s-ar încheia puţin mai devreme, pe la 11 800 BP.

În cadrul cronologiei glaciare alpine Pleistocenul a fost divizat în trei perioade mai mici: A) Pleistocenul inferior cuprinde răstimpul de la începutul Cuaternarului pînă la baza Cromerianului (la circa 700 000 ani), incluzînd atît perioada de încălzire climatică (Günz-Donau), cît şi cea de răcire corespunzînd Günzului (între aprox. 1 200 000 — 700 000 ani).

Se consideră că începutul Pleistocenului inferior final ar fi posterior faunelor clasice ale Villafranchianului superior.

b) Pleistocenul mijlociu s-a desfăşurat pe perioada care începe cu baza Cromerianului (Günz-Mindel, circa 700 000 — 650 000) şi sfîrşeşte cu începutul Eemianului (Riss-Würm) pe la aproximativ 120 000. În acest interval s-au succedat două perioade de răcire climatică: Mindel şi Riss. Prima (între circa 650 000 — 350 000) cuprinde două subfaze reci, separate de o fază de încălzire cunoscută sub denumirea de Intermindel. Între prima şi a doua perioadă rece (Riss) a existat o relativ scurtă (aproximativ 50 000 ani) perioadă de încălzire, Mindel-Riss. Acesteia îi succede cea de-a doua perioadă rece, Riss-ul, care, cu subfazele sale reci intercalate de altele mai calde, se încheie odată cu începutul Riss-Würmului.

c) Pleistocenul superior reprezintă, după Congresul INQUA de la Christchurch din 1973, acea perioadă ce s-a desfăşurat între baza Eemianului şi Holocen (sau Postglaciar) cuprinzînd deci o perioadă scurtă de încălzire (Riss-Würm între 120 000 — 80 000) şi ultimul glaciar Würm.

Cronologia Würmului. Pentru o mai bună înţelegere a scării cronostratigrafice würmiene s-a pornit de la ideea că variaţiile climatice s-au manifestat diferit în Europa. Astfel, celor patru stadii ale Würmului din Franţa, stabilite de F. Bordes în 1954, li s-au căutat o echivalenţă a subdiviziunilor în trei stadii Würmiene în Europa Centrală.

Este necesar să spunem că, pentru variaţiile climatice din ultima parte a Würmului s-a folosit secvenţa socotită mai completă, realizată în 1977 de către Arlette Leroi-Gourhan şi Josette Renault-Miskovsky pentru

---

logie, 61, 1957, p. 572—573; idem, L'Anthropologie, 62, 1958, p. 160—166; Arlette Leroi-Gourhan şi Josette Renault-Miskovsky, Supplément — Bulletin de l'Association Française pour l'étude du Quaternaire, 47, 1977, p. 37—48; Arlette Leroi-Gourhan, Studia Geologica Polonica, 52, 1977, p. 249—261; Josette Renault-Miskovsky, *La position taxonomique et chronologique des industries à pointes à dos autour de la Mediterranée Européenne (Siena, 3—6 novembre, 1983 — Colloque international)*, Siena, 1983 (prétirage), p. 29—35; Karel Valoch, Current Anthropology, 9, 1968, Chicago, p. 351—390; Marcel Otte, *Le Gravettien en Europe Centrale* (Dissertationes Archaeologicae Gandenses, vol. XX), I—II, Brugge, 1981, p. 28—34. J. Barta şi L. Bánesz, *Archaeological research in Slovakia (Xth international Congress of Prehistoric and Protohistoric Sciences, Mexico, 19—24 october 1981)*, Nitra, 1981, p. 11—27 (vezi şi fig. 1 — tabel cronologic). I.K. Ivanova, în *Molodova I, Unikalnoe musterskoe poselenie na Srednem Dnestre*, Moscova, 1982, p. 188—235 şi fig. 13 şi 15; Marin Cârciumaru, *Mediul geografic în Pleistocenul superior şi culturile paleolitice din România*, Bucureşti, 1980, p. 12—43; P. Samson, Geologica Romana, 14, Roma, 1975, p. 281—285 (vezi şi tabele cronologice 1—6).

Europa occidentală, întocmită pe baza analizelor palinologice şi corelată cu datele de C_{14}. Pentru zona Europei Centrale la care se include şi teritoriul României, s-au putut identifica următoarele stadii Würmiene :

Stadiul inferior (= Würm I) pare a corespunde unei perioade destul de lungi, cuprinsă între circa 80 000 — 37 000 BP şi în care s-au sesizat unele oscilaţii temperate relativ scurte cum ar fi : Amersfoort, Brörup, Odderade, Moershoofd (?) (Poperinge) şi Hengelo (Podhradem).

Stadiul mijlociu (= Würm II), reprezintă se pare o perioadă mai scurtă în comparaţie cu prima, ea desfăşurîndu-se între circa 37 000 — 27 000 BP şi în care s-au sesizat scurte oscilaţii temperate cum ar fi : Arcy (Denekamp), (Briansk) şi Kesselt (Stillfried B).

Stadiul superior (= Würm III), mai riguros decît precedentul, cuprinde perioada pînă pe la 16 500 — 17 000 BP, încheindu-se cu dubla oscilaţie climatică Laugerie-Lascaux. Spre mijlocul acestui stadiu a mai existat o foarte uşoară ameliorare climatică corespunzînd celei denumită Tursac în Franţa.

Ultima fază a Würmului superior, cea finală, cunoscută şi sub denumirea de *Tardiglaciar*, pare a se desfăşura între circa 16 500 — 17 000 BP şi 10 200 BP, caracterizîndu-se prin succedarea a trei faze uşoare de răcire : Dryas I (în cursul căreia s-au sesizat două foarte scurte oscilaţii mai blînde Angles şi Pre-Bölling) Dryas II şi Dryas III. Între aceste trei Dryasuri s-au intercalat două faze scurte de încălzire : Bölling şi Alleröd.

Este necesar să amintim că stadiul Würm IV după periodizarea franceză ar cuprinde tocmai acest interval între oscilaţia Lascaux şi faza Dryas III.

Holocenul sau postglaciarul. După unii cuaternarişti el ar începe odată cu sfîrşitul ultimei faze de răcire Dryas III, deci pe la circa 10 200 BP. În perioada de început a Holocenului se includ primele două faze climatice de vîrste aproape egale : Preborealul (10 200 — 8 800 BP) şi Borealul (8 800 — 7 500 BP), ultima din ele caracterizîndu-se printr-un climat cald şi sec care va duce spre începuturile fazei următoare (Atlantic) la un ,,optimum climatic''.

După alţi cercetători limita Pleistocen-Holocen s-ar plasa înaintea primei mari încălziri climatice corespunzînd oscilaţiei Alleröd după cronologia Blytt şi Sernander pentru Europa de nord (deci spre 11 800 BP), iar limitele convenţionale Pleistocen-Holocen şi Tardiglaciar — Postglaciar nu ar fi întru totul contemporane, între ele existînd un decalaj de 1 600 ani. Cu alte cuvinte ei admit că Tardiglaciarul s-ar continua pînă la sfîrşitul fazei Dryas III (deci pînă pe la 10 200 BP).

Consideraţii asupra stratigrafiei aşezărilor şi a evoluţiei culturilor paleolitice şi mezolitice din România (vezi tabel. III).

Pleistocenul inferior. Printre asociaţiile faunistice descoperite în Bazinul Dacic demne de relevat sînt cele identificate pe valea mijlocie a Olteţului la Tetoiu şi Irimeşti sau cele de pe valea Oltului, la Slatina, Milcovu, Izvoru, corespunzînd faunei Villafranchianului superior. De pildă, asociaţia faunistică de la Tetoiu (= Bugiuleşti — punctul Valea lui Grăuceanu) — orizontul inferior (I) cu : *Archidiskodon meridionalis*, *Dicerorhinus etruscus*, *Allohippus athanasiui*, *Eucladoceros* sp., *Trogontherium boisvilletti*

dacicum, *Mitilanotherium inexpectatum* etc., precum şi cu primatul *Paradolichopithecus geticus* — pare a indica limita pliopleistocenă trasată de specialişti pe la 1 800 000 — 1 700 000 ani, marcînd astfel începutul Cuaternarului de pe teritoriul României[15].

C. S. Nicolăescu-Plopşor şi Dardu Nicolăescu-Plopşor disting, în depozitele nisipoase sau nisipos-argiloase în care s-a găsit variatul şi bogatul material osteologic amintit unele oase care ar indica după felul lor de spargere (măciuci, zdrobitoare, străpungătoare, răzuitoare) o activitate intenţionată a unor hominide[16]. Este necesar să menţionăm totuşi că în orizontul cu resturi osoase de aici nu s-au găsit unelte de piatră cioplită.

Paleoliticul inferior. Cele mai vechi unelte de piatră au fost descoperite în partea de vest—nord-vest a Munteniei, mai precis în zona cuprinsă între Argeş şi Olt care corespunde Piemontului sau Platformei Cotmenei şi cu partea de nord, mai înaltă, a Cîmpiei Române[17]. Aproape toate piesele găsite pînă în prezent au fost culese din pietrişurile fluviatile ale văilor din zona amintită ca de pildă : Valea Argeşului (zona Piteşti), Mozacului, Dîmbovnicului, Cotmenei, Oltului (zona Slatina şi Fărcaşele), Valea Muierii (zona Slatina) şi îndeosebi pe valea Dîrjovului (zona Valea Mare-Brebeni).

Studiul tehnico-tipologic, ca şi cel privind gradul de patină, lustru şi rulare mai mult sau mai puţin accentuat al pieselor descoperite în depunerile remaniate ale văilor enumerate mai sus, ne-au îndreptăţit să afirmăm că aceste obiecte litice aparţin mai multor culturi care s-au succedat de-a lungul paleoliticului inferior. Este foarte posibil ca seria cea mai veche de unelte (de tipul *choppers* ; *chopping-tools*, poliedrelor, discoidelor) cu gradul cel mai pronunţat de patină, lustru şi rulare, să aparţină Pleistocenului inferior (propabil etapei timpurii). Această serie veche de unelte ar putea fi atribuită aşa-zisei *culturi a galetelor prelucrate*, altădată denumită de specialişti „Pebble Culture".

În Pleistocenul mijlociu, la formele de unelte specifice acestei străvechi culturi, se adaugă tipuri noi cum ar fi aşchiile de tehnică clactoniană, piesele protobifaciale (evoluate, se pare, din *chopping-tool*) sau bifacialele de tip abbevillian, ca cele găsite pe Valea Dîrjovului sau cele de tip acheulean aflate în pietrişurile văilor Oltului sau Dîrjovului.

Este necesar să amintim că în perioada corespunzătoare interglaciarului Mindel-Riss se inventează o nouă tehnică de cioplire, cea *Levallois*, care a reprezentat un pas înainte în dezvoltarea prelucrării pietrei[18].

În afara seriilor de piese descoperite în depunerile remaniate, demne de menţionat sînt şi cele cîteva obiecte litice găsite în poziţie *in situ* asociate cu resturi de faună fosilă. De pildă, în peştera Liliecilor de la Gura Dobrogei, în zona aven care formează intrarea secundară a peşterii, s-a

---

[15] M.U.Feru, C. Rădulescu, P. Samson, Anuarul Institutului de geologie şi geofizică, 59, 1983, p. 164—166. Alte asociaţii faunistice identificate de aceiaşi specialişti sînt cele de tip Irimeşti-Tetoiu (Fîntîna lui Mitilan) — orizontul mijlociu (II) datate pe la circa 1 600 000 ani şi cele de la Tetoiu (Dealul Viilor) — orizontul superior (III) la circa 1 100 000 ani.

[16] C.S. Nicolăescu-Plopşor şi Dardu Nicolăescu-Plopşor, Dacia, N.S., 7, 1963, p. 9—25 ; idem, *Omagiu lui P. Constantinescu-Iaşi*, Bucureşti, 1965, p. 35—36.

[17] Al. Păunescu, SCIVA, 31, 1980, 4, p. 523—526 ; C.S. Nicolăescu-Plopşor şi Ioan N. Moroşan, Dacia, N.S., 3, 1959, p. 17—33 ; Paul I. Dicu, SCIVA, 30, 1979, 4, p. 575—586 ; Ion Nania, SCIVA, 23, 1972, 2, p. 235—244 ; Marin Nica, RevMuz, 7, 1970, 5, p. 430—433.

[18] H. de Lumley, *op. cit.*, I, 1, p. 20—21.

descoperit într-un sediment cu microfaună atribuit Mindelului superior un cioplitor bifacial *(chopping-tool)* de silex [19].

De asemenea, în Bazinul Ciucului superior din extremitatea sud-vestică a comunei Sindominic (jud. Harghita), în depozitul de umplere al uneia din cavitățile aflate în travertinele de aici (nivelul I) s-au găsit, în asociere cu o bogată faună de micromamifere atribuite sfîrșitului Mindel-Rissului, cîteva piese de cuarțit și gresie silicioasă [20].

Premusterianul. Prin această cultură sau mai bine zis prin culturile Premusteriene înțelegem în general acele industrii de așchii de debitaj Levallois sau non Levallois în care formele vechi de unelte lucrate pe galete (de tipul cioplitoarelor etc.) sau bifacialele se pot întîlni într-un procent mai mic sau mai mare, ori zero, și care s-au dezvoltat în ultima perioadă a paleoliticului inferior [21]. Originea acestora pare a se situa la începutul Rissului, iar sfîrșitul lor ar putea atinge chiar începuturile Würmului inferior [22].

Asemenea unelte pe așchii s-au găsit în aluviunile terasei de la Ripiceni-Izvor (strat. I — prundiș). Este foarte posibil ca o serie de piese (ne referim la seria mai nouă de unelte pe așchii, racloare și bifaciale) în general cu un grad slab de patină, lustru și rulare) descoperite în depunerile remaniate de pe văile amintite să aparțină culturii sau culturilor premusteriene. Tot acestei vremi îi atribuim și așchia rulată de la Valea Lupului-Iași, precum și bifaciala de tip acheulean evoluat culeasă din prundișurile văii Oboga (sat Ipotești, jud. Olt). În afara acestora ar mai fi de amintit și cele două piese găsite în poziție *in situ* asociate cu o faună de mamifere, în nivelul II atribuit Rissului inferior din așezarea menționată de la Sîndominic [23].

Dacă pentru Pleistocenul inferior și mijlociu nu dispunem de nici o vîrstă absolută, toate încadrările culturale făcîndu-se pe alte criterii (tipologice, paleontologice, uneori stratigrafice și chiar prin corelări la distanță), în schimb pentru Pleistocenul superior și începuturile Holocenului sîntem în posesia unor date de radiocarbon care ne-au permis o încadrare mai precisă a diverselor culturi ce au evoluat din musterian pînă în tardenoasian.

Paleoliticul mijlociu. Este perioada care se desfășoară în linii generale la începutul Pleistocenului superior corespunzînd în cadrul cronologiei glaciare alpine interglaciarului Riss-Würm și Würmului inferior.

Pe teritoriul României nu pare exclus ca paleoliticul mijlociu, caracterizat prin individualizarea mai multor faciesuri musteriene, la formarea cărora industriile premusteriene au jucat un rol important, să fi început spre sfîrșitul Riss-Würmului, dacă nu chiar odată cu începutul Würmului inferior.

El a dăinuit, credem, în zona țării noastre, prin așa-zisul musterian tardiv, pînă în Würmul mijlociu, spre aproximativ 30 000 ani BP așa cum o dovedește locuirea din peșterea Gura Cheii-Rîșnov (29 700$^{+1700}_{-1400}$ BP).

Cercetările de pînă acum au arătat că, în unele regiuni geografice ale României, s-au putut identifica pe temeiuri tehnico-tipologice și stra-

---

[19] Al. Păunescu, C. Rădulescu, P. Samson, Travaux de l'Institut de Spéologie „Emil Racovitza", 21, 1982, p. 55, 59—60.

[20] *Ibidem*, p. 60—61.

[21] Al. Păunescu, SCIVA, 34, 1983, 3, p. 187—195.

[22] H. de Lumley, *op. cit.*, I, 1, p. 21.

[23] Al. Păunescu, C. Rădulescu, P. Samson, *op. cit.*, p. 60—61.

tigrafice mai multe faciesuri musteriene care s-au succedat în unele regiuni (cum ar fi Moldova) sau au dăinuit în altele mai multă vreme. Un asemenea facies este cel al musterianului zis *tipic*, de debitaj Levallois, identificat atît în aşezările de peşteră, cît şi de terasă. Printre acestea din urmă se numără cel din staţiunea Ripiceni-Izvor. Aşa cum s-a arătat, locuirea din partea superioară a nivelului III musterian de aici atinge o vîrstă de 46 400$^{+4700}_{-2900}$ BP. Un alt facies este cel al musterianului peşterilor carpatine, reprezentînd, se pare, o variantă regională a aşa-zisului *Charentien*, documentat prin locuirile din peşterile de la Baia de Fier, Nandru şi Ohaba Ponor. Inventarul lor litic constă în mare parte din piese de cuarţit şi roci cuarţoase şi se caracterizează prin tehnica de cioplire a galetelor, analoagă celei pontiniene.

Din datele de C_{14} de care dispunem pentru nivelul III din peşterea Bordu Mare (39 200$^{+4500}_{-2900}$ BP) reiese că acest facies a avut o evoluţie destul de lungă, începuturile sale situîndu-se cu cel puţin cîteva mii de ani mai înainte.

Faciesul denticulat (cu unele piese bifaciale) este cunoscut, îndeosebi, în aşezările din Dobrogea, fie în apropierea litoralului Mării Negre (Mamaia-sat, Peninsula etc.) fie în zona centrală a acestei provincii (Saligny — Faclia, Peştera etc.). Pînă în prezent, pentru acest facies nu avem nici o datare de radiocarbon. Un alt facies denumit *musterianul de tradiţie acheuleană* şi de debitaj Levallois (cu relativ multe bifaciale), documentat prin cele două niveluri (IV şi V) de la Ripiceni-Izvor, cunoaşte, pentru primul dintre ele, mai multe date de C_{14}. Aşa cum am mai arătat, nivelul IV de aici a evoluat pe o perioadă de circa 4500 ani, cuprinsă între 44 800$^{+1300}_{-1100}$ BP şi 40 200$^{+1100}_{-1000}$ BP.

Din datele exprimate mai sus, reiese că cel puţin pentru o perioadă de timp acest facies s-a dezvoltat paralel cu faciesul musterianului peşterilor din zona intracarpatică.

Paleoliticul superior. S-a desfăşurat în Würmul mijlociu şi superior. Pe teritoriul ţării noastre, începuturile paleoliticului superior s-ar situa între 32 000 — 30 000 BP, ceea ce ar corespunde din punct de vedere paleoclimatic cu începuturile oscilaţiei Arcy.

În evoluţia celor două mari culturi, cea aurignaciană şi cea gravetiană orientală, s-au putut sesiza stratigrafic mai multe etape de dezvoltare.

Aurignacianul. În unele zone geografice ale României, începuturile acestei culturi pare să se fi dezvoltat paralel cu unul din faciesurile musterianului tardiv din peşterile carpatine, bineînţeles dacă luăm ca verosimilă vîrsta de radiocarbon a nivelului II b din peşterea Gura Gheii-Rîşnov.

În ceea ce priveşte începuturile aurignacianului de la noi (încă fără date absolute), credem că primul nivel de locuire de la Ceahlău-Cetăţica (punctul de pe terasa mijlocie, de 40 m), care cunoaşte un inventar litic cu piese de tehnică şi formă musteriană (vîrfuri şi aşchii Levallois, piese bifaciale, racloare), precum şi gratoare carenate etc. reprezintă etapa timpurie sau una din etapele vechi ale aurignacianului din Moldova. De asemenea şi nivelul I aurignacian (cu cele două orizonturi) de la Ripiceni-Izvor ar putea fi atribuit unui aurignacian timpuriu mai ales dacă ţinem

seama atît de poziţia stratigrafică cît şi de studiul tehnico-tipologic al materialului litic. Dealtfel, orizontul superior (niv. I b) a fost datat la 28 420 ± 400 BP. Dacă această vîrstă este verosimilă, atunci orizontul inferior al aceluiaşi nivel s-ar putea data în jur de 30 000 BP dacă nu chiar mai devreme.

Pentru cea de-a doua etapă de dezvoltare a aurignacianului, zisă mijlocie, dispunem de mai multe date de C_{14}. Una se referă la locuirea din nivelul I de la Ceahlău-Dîrţu, iar alte trei, pe care le considerăm corecte, la cea din nivelul I de la Bistricioara-Lutărie. Comparînd aceste vîrste, putem spune că locuirea de la Ceahlău-Dîrţu ($25\,450^{+4450}_{-2850}$ BP) este ceva mai veche decît cea de la Bistricioara-Lutărie, a cărei dată mai recentă indică cifra de $23\,560^{+1150}_{-980}$ BP.

Dealtfel şi studiul tehnico-tipologic surprinde unele deosebiri între industriile celor două niveluri, ceea ce ne îngăduie să atribuim nivelul I de la Ceahlău-Dîrţu unei etape mijlocii de început, iar pe cel de la Bistricioara unei etape mijlocii, probabil de sfîrşit.

În ceea ce priveşte ultima etapă de dezvoltare a aurignacianului de la noi (etapa tardivă), nu dispunem pînă acum de nici o datare absolută. Sfîrşitul ei s-ar putea plasa pe la aproximativ 18 000 BP dacă avem în vedere poziţia stratigrafică şi tipologia uneltelor din unele aşezări din Muntenia cum ar fi cea de la Giurgiu-Malu Roşu (niv. I—II) sau cea de la Lapoş (str. I).

Este ştiut faptul că, pînă în prezent, în Cîmpia Română nu au fost descoperite locuiri aparţinînd gravetianului oriental. Este foarte posibil ca gravetianul oriental din Moldova sau Dobrogea să fi evoluat paralel cu aurignacianul tardiv din Cîmpia Dunării.

Gravetianul oriental. Pe baza datelor de C_{14} de care dispunem am putea stabili limita inferioară a gravetianului de pe teritoriul României la circa 23 000 BP ceea ce ar corespunde din punct de vedere paleoclimatic cu sfîrşitul oscilaţiei Tursac. Totuşi nu excludem nici posibilitatea ca cea mai timpurie etapă a gravetianului din Moldova să se situeze ceva mai devreme [24].

Dealtfel, în relativ lunga sa evoluţie, gravetianul de la noi a cunoscut mai multe etape documentate în unele aşezări din Moldova prin niveluri de obicei cu vetre. Una din aceste staţiuni este cea de la Bistricioara-Lutărie. Primul nivel gravetian de aici (niv. II) are o vechime cuprinsă între $23\,450^{+2000}_{-1450}$ şi 20 300 ± 1300 BP. În schimb, pentru cea de-a treia etapă de locuire gravetiană reprezentată prin nivelul IV, dispunem de două datări, din care cea care indică vîrsta de 16 150 ± 350 BP poate fi luată, aşa cum am mai spus, în discuţie. Ea poate fi considerată deocamdată ca cea mai recentă dată atribuită unei etape evoluate a gravetianului din Moldova.

Celelalte vîrste de care dispunem, cum ar fi cele de la Mitoc-Malu Galben (niv. V), Lespezi-Lutărie (niv. II), Crasnaleuca-Stanişte Lutăria (niv.

---

[24] Aşa cum am arătat dacă proba prelevată din nivelul II de la Mitoc-Malu Galben atribuit de V. Chirica gravetianului timpuriu nu a fost contaminată şi dacă unica datare oferită de laboratorul Geochron este corectă (26 700 ± 1 040 BP) atunci vom fi obligaţi să plasăm începuturile gravetianului din Moldova între circa 27 700 şi 25 700 BP.

IV), în măsura în care sînt corecte, ar putea situa cronologic locuirile gravetiene din staţiunile menţionate, în perioada cuprinsă între prima şi cea de-a treia etapă de locuire de la Bistricioara-Lutărie, evoluînd astfel între aproximativ 21 000 şi 16 000 BP. Dealtfel şi alte locuiri aparţinînd gravetianului evoluat din Moldova sau Transilvania, cum ar fi cea din peştera Gura Cheii-Rîşnov (niv. IV), s-ar fi putut dezvolta în perioada amintită.

Pentru nivelul V de la Bistricioara, reprezentînd cea de-a patra etapă de locuire atribuită gravetianului evoluat, nu sîntem pînă acum în posesia nici unei date de radiocarbon. Unele probe prelevate din vetre n-au fost încă analizate. Probabil această locuire s-ar plasa între circa 16 000—15 000 BP.

În ceea ce priveşte ultimul nivel de locuire gravetiană (niv. VI) de la Bistricioara putem afirma că, stratigrafic, el se situează într-o depunere gălbui-prăfoasă care se aşterne peste un sediment brun-roşcat, steril arheologic, ce aparţine unei etape de răcire a climei [25] corespunzînd probabil cu începutul Dryasului I. La rîndul său, acest sediment suprapune nivelul V amintit mai sus. Pe baza acestor observaţii credem că ultimul nivel (VI) de la Bistricioara atribuit Würmului superior final — mai precis *Tardiglaciarului* — s-ar data între aproximativ 14 000— 12 000 BP. Este interesant de relevat, că inventarul litic al ultimei locuiri gravetiene de aici, ca şi cel descoperit în nivelurile contemporane acesteia din aşezările învecinate cum ar fi Ceahlău-Dîrţu (niv. V), Ceahlău-Bofu Mic (niv. II) etc. se caracterizează printr-o microlitizare destul de pronunţată a uneltelor. Avînd în vedere atît poziţia stratigrafică a acestor locuiri (depozit gălbui-prăfos situat direct sub orizontul negru al solului actual), cît şi tipologia şi tendinţa de microlitizare, ele au fost atribuite gravetianului final cunoscut în ultima vreme sub denumirea de *epigravetian*. Noi socotim aceste locuiri ca aparţinînd primei etape a epigravetianului final. Începuturile epigravetianului s-ar putea situa astfel pe la aproximativ 14 000 — 13 500 BP, perioadă ce ar corespunde din punct de vedere climatic cu sfîrşitul Dryasului I şi începutul Bölling-ului.

Epipaleoliticul. După unii cercetători, populaţiile care au evoluat odată cu începuturile oscilaţiei Alleröd (în jur de 12 000 BP) şi care au continuat să vieţuiască pînă spre sfîrşitul Preborealului au fost atribuite epipaleoliticului [26]. Cu alte cuvinte epipaleoliticul pare să fie desfăşurat în perioada cuprinsă între circa 12 000 şi 9 500—9 000 BP. Aşa cum vom vedea, unele grupuri epigravetiene finale au trăit chiar în unele zone pînă spre finele Preborealului, ele fiind contemporane cu cele mai timpurii comunităţi tardenoasiene. Este ştiut faptul că populaţiile epipaleolitice au continuat acelaşi mod de viaţă ca cel al vînătorilor şi pescarilor din paleoli-

---

[25] M. Cârciumaru, SCIVA, 28, 1977, 2, p. 158—172.

[26] De pildă Azilianul şi Valorguian-ul din sudul Franţei, culturi de tradiţie magdaleniană care s-au dezvoltat începînd cu oscilaţia Alleröd, au fost atribuite de cercetătorii francezi epipaleoliticului (cf. M. Escalon de Fonton şi Gérard Onoratini, *La Préhistoire Française*, I, 1, 1976, p. 1146—1154).

ticul superior. Datorită unor factori asupra cărora nu vom insista (cum ar fi tendinţa de încălzire a climatului ce a dus la împuţinarea vînatului mare etc.) asistăm acum, pe teritoriul european, la divizarea în grupe mai mici de vînători-pescari-culegători sau vînători-culegători a populaţiilor fie magdaleniene, fie epigravetiene, care, în deplasările lor, ajung la convieţuiri în zone relativ restrînse şi unde pe lîngă formele de unelte tradiţionale se adoptă şi unele tipuri de unelte şi arme impuse de noile condiţii de mediu cum ar fi microlitele geometrice (trapezele).

Această diversificare culturală se poate caracteriza în zona la care ne referim prin prezenţa mai mult sau mai puţin simultană a unor faciesuri regionale [27].

În ceea ce priveşte ţara noastră s-au putut identifica cîteva asemenea faciesuri în care comunităţile respective au ocupat teritorii relativ bine delimitate.

Astfel, în Moldova, ca şi în Dobrogea, vieţuiau acele grupuri aparţinînd epigravetianului final ale căror industrii se caracterizau printr-o microlitizare accentuată putînd vorbi chiar, pentru unele tipuri de unelte, de un hipermicrolitism. Asemenea locuiri au fost descoperite la Măluşteni (punctul IV), Bereşti-Dealul Taberei (niv. I) [28], Ripiceni-Izvor (nivel II — gravetian — orizont superior (II b). Tot acestei vremi i-ar putea aparţine şi locuirea de la Gherghina din Dobrogea centrală. Este foarte posibil ca aceste grupuri epigravetiene să fi vieţuit pînă spre 9500—9000 BP.

Alte grupuri de vînători care au trăit în ultima fază (Dryas III) a Tardiglaciarului poate şi la începutul Preborealului pe culmile înalte ale Ceahlăului aparţin complexului cu vîrfuri pedunculate de tip zis swiderian sau pludyan [29].

Bogata şi relativ întinsa aşezare de la Ceahlău-Scaune [30], ca şi staţiunea destul de săracă în material litic de la Bardos-Bicaz Chei [31], ilustrează cele două locuiri ale unor grupuri de vînători veniţi dinspre Polonia probabil pe la începutul mileniului XI BP.

Aşezări aparţinînd unor comunităţi epipaleolitice, de astă dată de vînători-pescari-culegători, au fost descoperite în ultimele două decenii în zona Porţilor de Fier.

Ei sînt cunoscuţi sub denumirea atît de epigravetieni finali, cît şi de tardigravetieni mediteraneeni. Noi considerăm mai adecvat, pentru a defini cultura lor materială, termenul de tardigravetian de aspect mediteranean, decît cel de epigravetian final deşi cercetătorii italieni folosesc în mod expres pe aceasta din urmă. Credem că nu greşim dacă prin ter-

---

[27] Al. Păunescu, SCIVA, 31, 1980, 4, p. 536—539.

[28] M. Brudiu, *Paleoliticul superior şi epipaleoliticul din Moldova*, Bucureşti, 1974, p. 102—104, 109—111.

[29] J.K. Kozlowski, *La fin des temps glaciares en Europe — Colloques Internationaux de Centre National de la Recherche Scientifique, nr. 271 (Talence 24—28 mai 1977)*, Paris, 1979, II, p. 821—835; R. Schild, *La fin des temps* .... II, p. 799—818; Stefan K. Kozlowski, *Cultural differentiation of culture from 10ht to 5ht millennium BC.*, Varşovia, 1975, p. 35—36.

[30] C.S. Nicolăescu-Plopşor, Dacia, N.S., 2, 1958, p. 5—34.

[31] M. Bitiri şi V. Căpitanu, SCIV, 18, 1967, 1, p. 63—69.

menul de epigravetian final vrem să definim numai acea cultură a populaţiilor ce a evoluat pe un fond mai vechi gravetian evoluat în zona de est şi sud-est a României, mai exact în Moldova şi Dobrogea. Dealtfel, industriile acestor două grupe culturale una de origine răsăriteană şi alta de origine mediteraneană, contemporane în mare parte, diferă într-o oarecare măsură, mai ales prin unele tipuri de piese cum ar fi microlitele geometrice specifice celei din urmă grupe.

Totodată, este necesar să amintim că populaţiile epipaleolitice din zona Porţilor de Fier au fost cunoscute şi sub denumirea de romanello-azilieni, iar uneori de romanellieni sau azilieni.

Începuturile tardigravetianului în regiunea Cazanelor Dunării par a se situa între aproximativ 13 300—13 000 BP, în perioada de timp corespunzătoare oscilaţiei Bölling. Este vorba de primele pătrunderi ale unor elemente venite, credem, din nordul Adriaticei pe care le găsim documentate în peşterile Climente I şi Climente II [32] (ambele situate în masivul Ciucaru Mare pendinte de comuna Dubova). De pildă, inventarul litic din peştera Climente II prezintă evidente similitudini tehnico-tipologice cu cel descoperit în stratul 10 epigravetian din adăpostul Tagliente (nordul Italiei) [33].

O a doua etapă a tardigravetianului din zona Cazanelor Dunării este cea ilustrată prin descoperirile din cunoscutul adăpost sub stînca Cuina Turcului aflat în acelaşi masiv în care se găsesc şi peşterile Climente I—II.

După cum se ştie, cele două straturi epipaleolitice de aici au oferit un bogat material litic, unelte şi arme de os, precum şi obiecte de artă cu decor geometric incizat (pe oase şi corn). Datele de C_{14} de care dispunem pentru ambele straturi, situează prima locuire de aici între 12 600 $\pm$ 120 BP şi 12 050 $\pm$ 120 BP, iar pe cea de-a doua la 10 125 $\pm$ 200 BP. Din punct de vedere climatic aceste locuiri corespund sfîrşitului Tardiglaciarului mai exact fazelor Dryas II — Alleröd şi Dryas III.

Ultima etapă de locuire tardigravetiană din zona Porţilor de Fier este cea documentată prin descoperirile lui V. Boroneanţ aflate în aer liber la Ogradena-Icoana (niv. I) sau Ogradena-Răzvrata (niv. I). Prin cultura lor materială (inventar litic, obiecte de artă) aceste locuiri aparţin cronologic perioadei imediat următoare ultimei locuiri epipaleolitice de la Cuina Turcului, plasîndu-se din punct de vedere climatic la începutul Preborealului, pe la aproximativ 10 000—9500 BP. Este vremea care corespunde stratigrafic, sedimentului steril arheologic (cu blocuri mari de piatră) de la Cuina Turcului, sediment ce se interpune între stratul II epipaleolitic şi primul nivel de locuire Starčevo-Criş. Prăbuşirea acestor blocuri masive de calcar desprinse din tavanul adăpostului făcea imposibilă locuirea aici.

Bogatul material litic (în mare parte de silex şi puţin din obsidiană) din ambele locuiri tardigravetiene de la Cuina Turcului constă într-o proporţie de circa 98% din piese microlitice ca : gratoare scurte, ungui-

[32] V. Boroneanţ, PZ, 45, 1970, 1, p. 2 ; idem, Speologia (seria monografică), Bucureşti 1979, p. 168—172.

[33] Franco Bisi, Alberto Broglio, Antonio Guerreschi, Antonio Mario Radmilli, *La position taxonomique et chronologique ...*, p. 175—185, fig. 3.

forme, circulare, vîrfuri *à dos* curbe, lamele *à dos*, microburine etc., armături de tipul segmentelor de cerc și triunghiurilor scalene.

Studiul tehnico-tipologic al industriilor menționate și îndeosebi vîrstele de radiocarbon ne îngăduie să afirmăm că tardigravetianul din zona Porților de Fier prezintă similitudini evidente cu industriile microlitice descoperite în diferite stațiuni aparținînd tardigravetianului de aspect mediteranean (= epigravetianul final după cercetătorii italieni) din Peninsula italică. Ne referim în special la ultima etapă, cu totul terminală, a romanellianului (denumită și epiromanelliană), documentată pe coasta adriatico-ioniană în diferite stațiuni de peșteră din Peninsula Salentină (Cavallo, Uluzzo, Prazziche etc.) [34]. Dealtfel, industriile tardigravetiene din regiunea Cazanelor Dunării prezintă asemănări tehnico-tipologice și cu cele atribuite epigravetianului final din așezările în aer liber (Piencavallo, Andalo, Viotte) situate în zona înaltă a Adriaticei (nordul Italiei) [35].

Așa cum am mai arătat, inventarul litic de la Cuina Turcului își găsește similitudini și în industriile descoperite în straturile IX—V din adăpostul Crvena Stijena (Muntenegru) [36], precum și în cele din nivelurile superioare (7—5) ale adăpostului Asprochaliko (Epir) [37].

Pe baza celor expuse mai sus se poate afirma că epigravetianul final din Peninsula Italică a pătruns probabil în mai multe valuri spre est în Peninsula Balcanică (prin Iugoslavia și de aici spre sud în Grecia) sau spre nord-est atingînd zona Porților de Fier pe două căi. Una a putut fi cea maritimă, traversînd Adriatica, iar de pe coasta estică a acesteia, pe văile, probabil, ale Neretvei, Bosnei sau Drinei, apoi a Savei și Dunării ajungînd pînă în regiunea Cazanelor. Cea de-a doua cale a fost cea pe uscat, urmînd coasta vestică și nordică a Adriaticei, apoi cursul văilor Savei sau Dravei pînă la Dunăre, continuînd pe aceasta în aval pînă la Porțile de Fier.

Este foarte posibil ca elementele culturii epigravetiene finale din Peninsula italică să fi primit pe parcurs unele influențe ale culturilor locale existente în această parte a Peninsulei Balcanice.

Mezoliticul. Considerat de unii cercetători [38] ca o fază terminală a unui epipaleolitic care neolitizează, mezoliticul evoluează începînd probabil încă de la sfîrșitul Preborealului, dezvoltîndu-se în plin Boreal și atingînd, se pare, chiar începuturile Atlanticului. Cronologic, el s-ar situa astfel între 9500—9000 și 7500—7000 BP.

---

[34] Arturo Palma di Cesnola, Attilio Galiberti, *La position taxonimique et chronologique...*, p. 239—249.

[35] F. Bisi, A. Broglio, A. Guerreschi, A.M. Radmilli, *op. cit.*, p. 175—184.

[36] A. Benac, M. Brodar, Glasnik Sarajevo, N.S., 13, 1958, p. 21—64 ; Dj. Basler, *Époque préhistorique et protohistorique en Yougoslavie — Recherches et résultats*, Belgrad, 1971, p. 145—147.

[37] E. S. Higgs, C. Vita-Finzi, PPS, N.S., 32, 1966, p. 1—25.

[38] M. Escalon de Fonton, *La Préhistoire Française*, I, 1, 1976, p. 1388 ; Annette Laming-Emperaire, *La Préhistoire* (sub redacția lui André Leroi-Gourhan), Paris, 1968, p. 144—155. După cunoscuta cercetătoare, în unele puncte ale Terrei, unele grupuri epipaleolitice cu o economie bazată pe vînătoare, cules, pescuit (aflați în stadiul de prădalnici) trec treptat la începutul Postglaciarului spre un nou stadiu și anume spre cel de producători de hrană, caracterizat prin apariția primelor plante cultivate sau prin creșterea primelor animale. A. Laming-

Pentru această perioadă, pe teritoriul României sînt documentate două culturi, cea tardenoasiană și cea cunoscută sub denumirea de cultura de tip Schela Cladovei.

Prima este răspîndită în mai multe regiuni ale țării, cu excepția atît a zonei Porților de Fier unde se dezvoltă cea de-a doua cultură amintită, cît și în altele cum ar fi Cîmpia Română sau centrul Transilvaniei, unde, cercetările de pînă acum nu a putut-o documenta.

Cronologic, cultura tardenoasiană s-a desfășurat probabil de la jumătatea sau începutul mileniului X BP pînă spre jumătatea sau sfîrșitul mileniului VIII BP.

În schimb, cultura de tip Schela Cladovei s-a dezvoltat pe o perioadă de timp mai scurtă, ea situîndu-se, așa cum vom vedea, în a doua jumătate a Borealului, neatingînd totuși sfîrșitul acestei faze climatice.

Tardenoasianul. Cercetările din ultimele două decenii au dovedit că pe teritoriul cuprins între Siret și Prut, cum și pe cel al Dobrogei și al nord-estului Munteniei, au trăit în perioada amintită, grupuri de vînători-culegători tardenoasieni.

Utilajul lor microlitic cuprinde pe lîngă tipurile de unelte tradiționale caracteristice epigravetianului final și unele forme noi cum ar fi armăturile (trapezele). Aceste grupuri aparțin marelui complex cultural al tardenoasianului nord-vest pontic. Pînă în prezent nu dispunem decît de o singură dată de C_{14} pentru întreg acest complex ce a cuprins un larg teritoriu de la est de Nipru pînă la Siret și Dunărea inferioară. Este vorba de vîrsta locuirii de la Erbiceni (7850 $\pm$ 215 BP) care situează această etapă a tardenoasianului evoluat în a doua jumătate a mileniului VIII BP.

Așa cum am mai arătat, etapa timpurie a tardenoasianului nord-vest pontic s-a dezvoltat pe un fond local, epigravetian final, la care pe parcurs s-au adăugat și alte elemente venite din zone culturale învecinate (cum ar fi cea a Crimeei).

S-ar putea spune deci că la originea tardenoasianului de tip Ripiceni-Erbiceni-Frumușica — Grebeniki a stat acel fond epigravetian tardiv, reprezentat prin grupul de așezări amintite (Mălușteni IV, Berești-Dealu Taberei, Ripiceni-Izvor etc.) și de altele situate la est de Prut ca de pildă : Molodova V (strat 1), Molodova I (stratul atribuit de A.P. Cernîș mezoliticului timpuriu), Oselivka (strat superior), Cormani IV (strat. B—A) etc. [39]. Industriile din așezările menționate, ca și altele sesizate de noi prin cercetări de suprafață, se caracterizează, așa cum s-a mai spus, printr-o accentuată tendință de microlitizare a uneltelor precum și prin apariția unor microlite cvazigeometrice.

În stadiul actual al cercetărilor nu putem preciza dacă, în zona la care ne referim, unele comunități tardenoasiene tîrzii au început să se

Emperaire consideră că adevărații mezolitici nu existau decît în zonele dinamice de invenție, cum ar fi cea a Orientului Apropiat, fiind reprezentați de acele grupuri care treptat se sedentarizează. La periferia zonelor de invenție grupurile de prădalnici (epipaleolitici) ar fi adoptat fără modificări esențiale inovațiile neolitice.

[39] A. P. Cernîș, *Paleolit i mezolit Pridnestrovija (K IX Kongressu INQUA, 1973)*, Moscova, 1973, p. 6—45 și fig. 21.

neolitizeze, adică să treacă pe loc de la stadiul de vînători-culegători la cel de producători de hrană printr-un început de cultivare a plantelor sau de domesticire a unor animale. Descoperirile de la Soroca pe Nistru mijlociu ale lui V.I. Markevič atît din punct de vedere stratigrafic, cît și paleontologic nu ne par convingătoare, deși tipologia uneltelor de piatră, os și corn, ca și datarea absolută a celor două straturi zise aceramice ne-ar da unele indicii[40]. Nu ar fi totuși exclus ca cercetările viitoare să ducă la descoperirea acelor așezări aparținînd unor comunități tardenoasiene tîrzii de tip nord-vest pontic, sau central-est european (din care face parte și stațiunea de la Ciumești aflată în nord-vestul Transilvaniei), care să se fi aflat într-un stadiu de neolitizare fie ea chiar incompletă[41].

Este foarte posibil ca, în perioada de la sfîrșitul Borealului și începuturile Atlanticului, pe teritoriul României să fi conviețuit un timp grupuri de vînători-culegători tardenoasieni, grupuri tardenoasiene pe cale de neolitizare (încă nedocumentate arheologic), precum și grupuri de vînători-culegători-pescari, care nu au cunoscut utilajul microlitic de tip tardenoasian, dar care foloseau unelte de cuarțit sau roci cuarțoase, precum și unelte de os și corn. Aceștia din urmă sînt purtătorii culturii de tip Schela Cladovei asupra cărora vom reveni. De asemenea, nu excludem posibilitatea ca în unele regiuni de la noi să mai fi existat comunități tardenoasiene care să fi persistat pînă la sosirea primelor populații neolitice în aceste părți, dacă nu chiar și după aceea în zone mai izolate. În Dobrogea, de pildă, unele grupuri tardenoasiene au viețuit, se pare, pînă la venirea purtătorilor culturii Hamangia[42].

Cultura de tip Schela Cladovei. Cele opt așezări aparținînd acestei culturi sînt situate în aer liber, pe locurile joase, nisipoase, cu suficientă umiditate și ușor de cultivat din preajma Dunării. Uneltele de corn (săpăligi, scormonitoare, „brăzdare" cu una sau două găuri pentru prins în coadă) par a oferi indicii în favoarea răscolirii solurilor nisipoase dacă

[40] Locuirile din strat. 2 — Soroca I și din str. 3 — Soroca II au fost datate pe bază de radiocarbon la 7420 ± 80 BP (Bln—587) și respectiv 7515 ± 120 BP (Bln — 588). Dacă luăm în considerație aceste date observăm că vîrstele acestor locuiri atribuite neoliticului aceramic sînt cu cîteva sute de ani (circa 300—400 ani) mai tîrzii decît vîrsta locuirii tardenoasiene de la Erbiceni. Studiul inventarului litic din cele două straturi de la Soroca a arătat că el constă din unelte și armături microlitice (trapeze) de evidentă tehnică tardenoasiană. În afara obiectelor litice, aici, s-au găsit și unelte de os și corn (străpungătoare, săpăligi) similare celor descoperite în cultura Schela Cladovei. După V.I. Markevič unele resturi osoase din locuirile amintite ar aparține unor animale domestice cum ar fi boul, porcul, cîinele. Este necesar să menționăm că ambele straturi de la Soroca atribuite de descoperitor neoliticului aceramic sînt suprapuse de un strat aparținînd neoliticului bugo-nistrian al cărui inventar litic de os și corn este identic celui din straturile subjacente. De asemenea, fauna neolitică, fie cea sălbatică, fie cea domestică, este identică cu cea atribuită neoliticului aceramic. Locuirea neolitică de aici este datată la 6830 ± 150 BP. Pe baza acestor elemente ne punem întrebarea în ce măsură a existat la Soroca un orizont aceramic sau ne găsim aici mai degrabă în fața unui amestec de materiale arheologice aparținînd aceluiași strat neolitic timpuriu? Să fi existat poate și un orizont tardenoasian care n-a fost sesizat de descoperitor? (cf. V. I. Markevič, *Bugo-Dnestrovskaja Kultura na territorii Moldavii*, Chișinău, 1974, p. 60—63, 128; I. K. Ivanovna, *Bjulleten komissii po izuceeniju Cetvertičinogo perioda*, 43, Moscova, 1975, p. 97).

[41] Prin această neolitizare incompletă înțelegem trecerea la o economie productivă manifestată numai printr-un început de domesticire a animalelor sau numai printr-un început de cultivare a plantelor, bineînțeles fără prezența în așezare a ceramicii.

[42] Al. Păunescu, SCIVA, 31, 1980, 4, p. 540—541; idem, SCIVA, 32, 1981, 4, p. 479—508.

Tabel IV - Corelarea datelor C14 ale locuirilor paleolitice din România cu cele din Europa est-centrală și sudică

AUSTRIA Inferioară, așezare, nivel, strat, vîrstă B.P	CEHOSLOVACIA așezare, nivel, vîrstă B P	POLONIA așezare, nivel, vîrstă B P	UNGARIA așezare, nivel, vîrstă B P	ROMÂNIA așezare, nivel, vîrstă B P	U.R.S.S. (zona Nistrului mijlociu) - așezare, nivel, strat, vîrstă B P	BULGARIA așezare, nivel, vîrstă B P	GRECIA așezare, nivel, vîrstă B P	IUGOSLAVIA așezare, nivel, vîrstă B P	ITALIA așezare, nivel, vîrstă B P
PALEOLITIC MIJLOCIU (MICOQUIAN, MUSTERIAN)									
	Peștera KULNA Str. 7a: MICOQUIAN GrN: 6060: 45660 + 2850 - 2200		ERD str. sup. - niv. „e" MUSTERIAN GrN-4444: 44300 ± 1400 str. sup. - niv. „d" GrN-4443: 35300 ± 900 GXO - 200: > 38100 TATA str. MUSTERIAN GrN - 3023: 33600 ± 1100	RIPICENI-IZVOR niv. III - MUSTERIAN GrN - 11230: 46400 + 4700 - 2900 GrN - 11571: 45000 + 1400 - 1200 niv. IV - MUSTER. GrN - 9207: 43800 + 1100 - 1000 GrN - 9208: 44800 + 1300 - 1100 GrN - 9209: 42500 + 1300 - 1100 GrN - 9210: 40200 + 1100 - 1000 Peștera BORDU-MARE (OHABA-PONOR) Niv. IIIa - MUSTER. GrN - 11618: 39200 + 4500 - 2900 Niv. IIIb - MUSTER. GrN - 11617: > 41000 Peștera GURA CHEII-RÎȘNOV Niv. IIb - MUSTER. GrN - 11619: 29700 + 1700 - 1400	MOLODOVA V str. 11 - MUSTER. GrN - 4017: > 40300 LG - 15: > 45000 LG - 17: > 45600 MOLODOVA I Str. 4 - MUSTER GrN - 3659: > 44000 CORMANI IV Str. 11 - MUSTER. GrN - 6807: 44400 + 2050 - 1630	Peștera BACHO-KIRO Str. 13 - MUSTER. GrN - 7570: > 47500	Adăpost ASPROCHALIKO Niv. 19 - MUSTER. I - 1957: > 39900	Peștera VETERNICA Str. I - MUSTER. GrN - 4984: > 43200	
PALEOLITIC SUPERIOR (SZELETIAN, JERZMANOWICIAN, AURIGNACIAN, ULUZZIAN)									
KREMS-HUNDSSTEIG Str. AURIGNACIAN KN - 654: 35500 ± 2000 WILLENDORF II Str. 4 AURIGNACIAN GRO - 1273: 31840 ± 250 H-245-1276: 31700 ± 1800 LANGMANNERSDORF A: AURIGNACIAN GrN - 6660: 20260 ± 200 B: AURIGNACIAN GrN - 6659: 20580 ± 170	BRNO-BOHUNICE Str. AURIGNACIAN (BOHUNICIANUL) GrN - 6165: 42900 + 1700 - 1400 GrN-6802: [illegible]400 + 1400 - 1200 Q - 1044: 40173 ± 1200 Peștera ČERTOVA PEC (RADOŠINA) Niv. SZELETIAN GrN - 2438: 38320 ± 2480	Peștera NIETOPERZOWA-JERZMANOWICE Str. 6: JERZMANOWICIAN GRO: 2181: 38160 ± 1250	Peștera SZELETA Str. SZELETIAN inferior: GXO - 197: > 41700 Str. SZELETIAN superior: GRO- 32580 ± 420 Peștera PESKÖ str. AURIGNACIAN (I + II) GrN - 4950: 34600 ± 580 Peștera ISTALLOSKÖ Niv. I - AURIGNACIAN (inferior) GrN - 1501: 30670 ± 500 GrN - 4658: 39800 ± 900 GrN - 4659: 44300 ± 1900 Niv. II - AURIGNACIAN (superior) GRO - 1935: 30710 ± 600	RIPICENI-IZVOR Niv. Ib - AURIGNACIAN: Bln - 809: 28420 ± 400 CEAHLĂU-DÎRTU Niv. I - AURIGNACIAN GX - 9415: 25450 + 4450 - 2850 BISTRICIOARA LUTARIE Niv. I - AURIGNACIAN GX - 8845 - G: 23560 + 1150 - 930 GrN - 10529: 24100 ± 1300 GrN - 11586: 24760 ± 170	MOLODOVA V Str. 9 - AURIGNACIAN: LG - 17b: 28100 ± 1000 LG - 17a: 29650 ± 1230 CORMANI IV Str. 7 - AURIGNACIAN: GIN - 1099: 24500 ± 500 LU - 586: 25140 ± 350	Peștera BACHO-KIRO Str. 11 - Niv. I - BACHOKIRIAN (AURIGNACIAN timpuriu) GrN - 7545: > 43000 Str. 6b - AURIGNACIAN tipic GrN - 7569: 32700 ± 300 Str. 6a/7 - AURIGNACIAN tipic: LY - 1102: 29150 ± 950		Peștera VELIKA PECINA Str. i - AURIGNACIAN I: GrN - 4979: 33850 ± 520 Str. g - AURIGNACIAN II Z - 189: 31168 ± 1400 Peștera SANDALJA II Str. f - AURIGNACIAN GrN - 4977: 25340 ± 170 Str. g - AURIGNACIAN Z - 537: 27800 ± 850 Str. e - AURIGNACIAN: GrN - 5013: 23540 ± 180	Peștera CALA Str. AURIGNACIAN: F - 10: 29800 ± 870 Peștera CASTELCIVITA Str. pie - bază ULUZZIAN F - 107: 33220 ± 780 Str. rsa - sup. ULUZZIAN F - 71: 32470 ± 650 F - 72: 32930 ± 720 Str. fig - PROTOAURIGNACIAN: F - 105: 31950 ± 650
PALEOLITIC SUPERIOR (GRAVETIAN)									
WILLENDORF I Str. GRAVETIAN GrN - 1287: 30310 ± 250 WILLENDORF II Str. 5 - GRAVETIAN H - 246/231: 32000 ± 3000	DOLNI VESTONICE Str. GRAVETIAN GRO - 2598: 28900 ± 300 GRO - 2092: 28100 ± 380 GRO - 1286 25600 ± 170	CRACOVIA SPADZISTA (Așezarea B) Niv. inf. - GRAVETIAN GrN - 6636: 23040 ± 170 LY - 631: 20600 ± 1050	BODROGKERESZTUR Niv. GRAVETIAN GXO - 195: 28700 ± 3000 MADARAS Niv. GRAVETIAN Hv - 1619: 18080 ± 405	MITOC-MALU GALBEN Niv. II - GRAVETIAN-timpuriu (?) GX - 9418: 26700 ± 1040 Niv. V - GRAVETIAN evoluat: 19910 ± 990	MOLODOVA V Str. 7 - GRAVETIAN MO - 11: 23000 ± 800 GIN - 10: 23700 ± 320		ASPROCHALIKO Niv. 9 - GRAVETIAN I - 1965: 26100 ± 900 Peștera KASTRITSA Niv. GRAVETIAN I - 2468: 20200 ± 480 I - 2466: 20800 ± 810	Peștera SANDALJA II Str. c - inferior GRAVETIAN Z - 193 21740 ± 450	Peștera PAGLICCI Str. 21 (d-a) GRAVETIAN evoluat: Str. 21d: F-55: 24720 ± 420 Str. 21c: F-54: 24210 ± 410 Str. 21b: F-52: 23470 ± 370 Str. 21a: F-51: 23040 ± 380

nu chiar a unui început de cultivare a unor plante din zonă. Remarcăm, de asemenea, și prezența unor pietre mai mari, plate, folosite probabil la rîșnit. Studiind materialul faunistic de la Ostrovu Corbului, prof. Sergiu Haimovici ajunge la concluzia că purtătorii acestei culturi domesticiseră cîinele.

Pe baza materialului de care dispunem nu putem totuși atribui cu certitudine cultura Schela Cladovei unui mezolitic pe cale de neolitizare și cu atît mai mult unui veritabil neolitic aceramic.

În ceea ce privește cronologia acestei culturi credem că ea a evoluat în perioada cuprinsă între 8040 ± 160 BP și 7695 ± 80BP sau 7565 ± 100 BP, deci între sfîrșitul mileniului IX BP și pînă spre jumătatea mileniului VIII BP.

Cercetările de pînă acum au dovedit că această cultură nu își are originea în tardigravetianul de aspect mediteranean. Sîntem de părere că etapa finală a tardigravetianului de aici se încheiase deja în momentul sosirii purtătorilor culturii Schela Cladovei în zona Porților de Fier.

Aria culturii Schela Cladovei documentată la noi numai pe malul Dunării, între Alibeg-Pescari și Ostrovu Mare-Gogoșu, a cuprins de fapt un teritoriu mai larg, ea fiind descoperită atît pe malul iugoslav al Porților de Fier (cea mai importantă fiind stațiunea Vlasac), cît și mai departe în Muntenegru, la Crvena Stijena (niv. IV b 1).

Este foarte posibil ca această cultură să fi cuprins o bună parte din vestul Peninsulei Balcanice. Referitor la sfîrșitul culturii Schela Cladovei credem că ea se încheie ceva mai înainte de sosirea în zona Porților de Fier a primilor purtători ai culturii neolitice Starčevo-Criș [43].

Unele considerații privind corelarea datelor de C_{14} ale locuirilor paleolitice și mezolitice din România cu cele ale stațiunilor din zona central-est și sud europeană (vezi tabelele IV—V).

În partea finală a lucrării vom căuta să discutăm cronologia așezărilor pentru care avem date de C_{14} începînd cu cele ale paleoliticului mijlociu și sfîrșind cu cele mezolitice, în contextul cronologiei paleoliticului din zona central-est și sud europeană. Așa cum am arătat, această corelare se va face mai ales cu stațiunile care ilustrează fie complexe culturale ce au cuprins teritorii mai largi, incluzînd parțial sau total pe cel al României, fie culturi ale căror influențe s-au făcut simțite într-o măsură mai mare sau mai mică la noi (fig. 1).

Din cele circa 200 de date de radiocarbon de care dispunem pentru zona în discuție, unele din ele sînt dificil de interpretat. Astfel, se pot observa o serie de neconcordanțe între vîrstele diferitelor locuiri aparținînd aceleiași culturi, unele din ele fiind datate prea timpuriu, altele prea tîrziu, deși industriile lor prezintă similitudini tehnico-tipologice mai mult sau mai puțin evidente.

Paleoliticul mijlociu (Musterian, Micoquian) (vezi tabel IV)

Musterianul. Datele de C_{14} de care dispunem pentru faciesul musterianului tipic de debitaj Levallois, documentat în așezările de pe Nistru

[43] Florea Mogoșanu, SCIVA, 29, 1978, 3, p. 335—351; Al. Păunescu, SCIVA, 31, 80, 4, 541—544.

Fig. 1 Harta așezărilor paleolitice, epipaleolitice, mezolitice și neolitice aceramice care au oferit sau nu date de C_{14} : 1. Bad Ausse-Salzofenhöhle (muster) ; 2. Aggsbach (gravet.) ; 3. Langmannersdorf (aurign.) ; 4. Willendorf I — II (aurign. ; gravet.) ; 5. Krems-Wachtberg (gravet.) și Krems-Hundssteig (aurign.) ; 6. Ruppersstthal (gravet.) ; 7. Langenlois (gravet.) ; 8. Kammeg (epigravet.) ; 9. Horn (aurign. ; epigravet.) ; 10. Hostim (magdalen.) ; 11. Kulna (pal. mijl. ; gravet. ; magdalen. ; epimagdalen.) ; 12. Peștera Pod Hradem (szelet.) ; 13. Brno Koněvova (gravet.) și Brno-Bohunice (aurign.) ; 14. Dolni Vestonice (gravet.) ; 15. Pavlov (gravet.) ; 16. Radosina-Certova pec (szelet) ; 17. Nove Mesto nad Váhom-Mnesice (clacton. ; premuster. ; muster. ; szelet. ; gravet.) ; 18. Nemsova (gravet.) ; 19. Nitra-Čermaň (gravet.) ; 20. Barca I — II (aurign.) ; 21. Kechnec (aurign.) ; 22. Cejkov (gravet.) ; 23. Cracovia-Spadzista (gravet.) și Cracovia -Zwierzyniec I (pal. super. vechi) ; 24. Jerzmanowice-Nietoperzowa (pal. super. vechi cu bifaciale) ; 25. Arka (gravet. ; epigravet.) ; 26. Bodrogkeresztúr (gravet.) ; 27. Büdöspest (muster. (?) ; szelet (?)) ; 28. Istállóskö (aurign.) ; 29. Peskö (aurign.) ; 30. Szeleta (szelet.) ; 31. Tokod (muster.) ; 32. Tata (muster.) ; 33. Vertesszöllös (pal. inf.) ; 34. Érd (muster.) ; 35. Dunaföldvar (epigravet.) ; 36. Madaras (gravet.) ; 37. Szekszárd-Palánk (epigravet.) ; 38. Ságvár (gravet.) ; 39. Zalaegerszeg (epigravet.) ; 40. Ataki I (gravet.) ; 41. Molodova I (muster. ; aurign. ; gravet. ; epigravet.) ; 42. Molodova V (muster. ; aurign. ; gravet. ; epigravet.) ; 43. Cormani IV (muster. ; aurign. ; gravet. ; epigravet.) ; 44. Oselivka I (epigravet.) ; 45. Soroca (neolitic aceram. (?)) ; 46. Poznanka (tarden.) ; 47. Rașkov VII (epigravet.) ; 48. Ghirjevo (tarden.) ; 49. Grebeniki (tarden.) ; 50. Bolșaia Akarja (epigravet.) ; 51. Mirnoe (tarden.) ; 52. Frumușica I (tarden.) ; 53. Corpaci (aurign. ; gravet.) ; 54. Peștera La Sărături (muster. ; gravet.) ; 55. Cotu Miculinți (gravet.) ; 56. Crasnaleuca (gravet.) ; 57. Mitoc-Malu Galben (muster. ; aurign. ; gravet.) ; 58. Ripiceni-Izvor (premuster. ; muster. ; aurign. ; gravet. : epigravet. ; tarden.) ; 59. Dorohoi-Stracova (epigravet.) ; 60. Icușeni (tarden.) ; 61. Erbiceni (tarden.) ; 62. Valea Lupului-Iași (premuster.) ; 63. Bistricioara-Lutărie (aurign. ; gravet. ; epigravet.) ; 64. Ceahlău (Dîrțu, Cetățica, Podiș, Bofu Mic) (aurign. ; gravet. ; epigravet.) ; 65. Ceahlău-Scaune (swider.) ; 66. Bicaz-Chei Bardos (swider.) ; 67. Lespezi (gravet.) ; 68. Mălușteni I — IV (epigravet.) ; 69. Berești-Dealu Taberei (epigravet. ; tarden.) ; 70. Berești-Meria (epigravet.) ; 71. Băneasa (tarden.) ; 72. Peștera Gura Dobrogei (pal. inf.) ; 73. Tirgușor (peșterile Cheia, Bursucilor, La Adam) (muster. ; aurign. ; gravet. ; epigravet.) ; 74. Mamaia-sat (muster.) ; 75. Cuza Vodă (tarden.) ; 76. Gherghina (epigravet.) și Saligny-Faclia (muster.) ; 77. Medgidia (tarden.) ; 78. Lapoș (aurign. ; tarden.) ; 79. Giurgiu-Malu Roșu (aurign.) ; 80. Negrași (Valea Dîmbovnicului) (pal. inf.) ; 81. Leșile-Teiu (Valea Mozacului) (pal. inf.) ; 82. Pitești (Valea Argeșului) (pal. inf.) ; 83. Morărești (Valea Vedei) (pal. inf.) ; 84. Cotmeana (Valea Cotmenei) (pal. inf.) ; 85. Slatina (Valea Oltului și Valea Muierii) (pal. inf.) ; 86. Valea Mare-Brebeni (Valea Dirjovului) (pal. inf.) ; 87. Milcov-Ipotești (Valea Oltului și Valea Obogăi) (pal. inf.) ; 88. Farcașele (Valea Oltului și Valea Tesluiului) (pal. inf.) ; 89. Vădastra (aurign.) ; 90. Irimești (faună pleistocen. inf.) ; 91. Tetoiu-Bugiulești (faună pleistocen. inf.) ; 92. Baia de Fier (muster. ; aurign.) ; 93. Boroșteni (muster. ; aurign.) ; 94. Ostrovu Mare-Gogoșu (cult. Schela Cladovei) ; 95. Ostrovu Corbului (cult. Schela Cladovei) ; 96. Schela Cladovei-Drobeta Turnu Severin (cult. Schela Cladovei) ; 97. Ostrovu Banului (tardigravet. ; cult. Schela Cladovei) ; 98. Ogradena (Icoana și Răzvrata) (tardigravet. ; cult. Schela Cladovei) ; 99. Dnbova (peșterile Climente I — II, Veterani-terasă, adăpostul Cuina Turcului) (muster. ; tardigravet.); 100. Alibeg-Pescari (cult. Schela Cladovei) ; 101. Băile Herculane (tardigravet.) ; 102. Tincova (aurign.) ; 103. Românești-Dumbrăvița (aurign. ; gravet.) ; 104. Coșava (aurign., gravet.) ; 105. Nandru (peșterile Curată și Spurcată) (muster.) ; 106. Ohaba Ponor (muster. ; auring) ; 107. Peștera-Moieciu (Peștera Mare și Valea Coacăzei)(muster. ; aurign.) ; 108. Peștera Gura Cheii-Rîșnov (muster. ; aurign. ; epigravet.) ; 109. Gilma-Valea Brădetului (tarden.) ; 110. Cremenea-Sita Buzăului (aurign. ; gravet. ; tarden.) ; 111. Sîndominic (pal. inf.) ; 112. Ciumești (tarden.) ; 113. Remetea Oașului (muster. ; gravet.) ; 114. Călinești-Oaș (aurign. ; gravet.) ; 115. Boinești-Bixad (muster., aurign. ; gravet.) ; 116. Poljšiska Cerkev (tardigravet.) ; 117. Nevlje (tardigravet.) ; 118. Potočka Zijalka (aurign.) ; 119. Balja Jama (tardigravet.) ; 120. Veternica (muster. ; aurign. ; mezolitic (?)) ; 121. Krapina (muster.) ; 122. Vilenica (gravet.) ; 123. Vuglovec (gravet.) ; 124. Vindija (muster (?) ; aurign. ; gravet., mezolitic (?) ; 125. Velika Pécina (muster. ; aurign. ; gravet. ; mezolitic (?) ; 126. Matjaževe Kamre (tardigravet.) ; 127. Virhanika (tardigravet.) ; 128. Betalov Spodmol (muster. ; tardigravet.) ; 129. Zakajeni Spodmol (tardigravet.) ; 130. Jama v Lozi (tardigravet.) ; 131. Dedkov Trebez (mezolitic (?)) ; 132. Ovčja Jama (gravet.) ; 133. Zupanov Spodmol (tardigravet.) ; 134. Lukenjska Jama((gravet.) ; 135. Ciganska Jama (tardigravet.) ; 136. Pariska Golobina (gravet.) ; 137. Pod Crmuljo (mezolitic (?)) ; 138. Roška Spilja (gravet.) ; 139. Savudrija (tardigravet.) ; 140. Klanjčeva Pecina (tardigravet.) ; 141. Romualdova Pecina (tardigravet.) ; 142. Sandalja (I — II) (pal. inf. ; aurign. ; gravet. ; tardigravet.) ; 143. Podosojna (tardigravet.) ; 144. Bukovac Pecina (gravet.); 145. Loparna Rabu (tardigravet.) ; 146. Vela Spilja (gravet.) ; 147. Pečine u Brini zapadna (gravet.) ; 148. Glavicica (tardigravet.) ; 149. Badanj (tardigravet.) ; 150. Crvena Stijena (premuster. ; muster. ; aurign. ; gravet. ; tardigravet. ; cult. Schela Cladovei) ; 151. Odmut (mezolitic (?)) ; 152. Barice (tardigravet.) ; 153. Kamen (muster. ; aurign. ; gravet.) ; 154. Zobiste (tardigravet.) ; 155. Kadar (muster. ; tardigravet.) ; 156. Kamenika (gravet.) ; 157. Zarilac (gravet.) ; 158. Bagrem (tardigravet. ; mezolitic (?)) ; 159. Tursko groblje (gravet.) ; 160. Pereš Hajdukovo (mezolitic (?)) ; 161. Padina (cult. Schela Cladovei) ; 162. Lepenski Vir (tardigravet. ; cult. Lepenski Vir și cult. Schela Cladovei) ; 163. Vlasac (tardigravet. ; cult. Schela Cladovei) ; 164. Hajdučka Vodenica (cult. Schela Cladovei) ; 165. Peștera Pešt (aurign.) ; 166. Temnata Dupka (aurign. ; tarigravet.) ; 167. Peștera Vasil Levski (aurign.) ; 168. Devetașkata Peștera (aurign.) ;169. Bacho Kiro (muster. ; aurign. ; tardigravet.) ; 170. Pobiti Kamăni (Dikilitas) (tarden.) ; 171. Sidari (mezolitic (?)) ; 172. Kastritsa (gravet. ; tardigravet.) ; 173. Asprochaliko (muster. ; gravet. ; tardigravet.) ; 174. Argissa Magula (neolitic. aceram.); 175. Sufli Magula (neolitic. aceram.) ; 176. Gediki (neolitic. aceram.) ; 177. Sesklo (neolitic. aceram.) ; 178. Achilleion (neolitic. aceram.) ; 179. Peșterea Franchthi (gravet. ; tardigravet. ; mezolitic. ; neolitic. aceram (?)) ; 180. Cnossos (neolitic. aceram.) ; 181. Hacilar (neolitic. aceram.) ; 182. Piancavallo (epigravet. = tardigravet.) ; 183. Andalo (epigravet.) ; 184. Viotte (epigravet.) ; 185. Adăpost Battaglia (epigravet.) ; 186. Adăpost Fiorentini (epigravet.) ; 187. Adăpost Tagliente (epigravet.) ; 188. Adăpost Trene (epigravet.) ; 189. Peștera Paina (epigravet) ; 190. Ponte di Pietra (epigravet.) ; 191. Peștera Prete (epigravet.) ; 192. Peștera Ferrovia (epigravet.) ; 193. Campo delle Piane (epigravet.) ; 194. Peștera Maritza (epigravet.) ; 195. Adăpost Maurizio (epigravet.) ; 196. Peștera Polesini (epigravet.) ; 197. Adăpost Graziani (epigravet.) ; 198. Peștera Paglicci (gravet. ; epigravet.) ; 199. Peștera Santa Croce (muster. ; epigravet.) ; 200. Peștera Castelcivita (uluzzian ; protoaurign.) ; 201. Peștera Cala (muster. ; aurign. ; gravet. ; epigravet.) ; 202. Peștera La Mura (epigravet.) ; 203. Peștera Romito (epigravet.) ; 204. Peștera Romanelli (epigravet.) ; 205. Peștera Zinzulusa (muster. ; epigravet.) ; 206. Adăpostul Cipolliane (epigravet.) ; 207. Peștera Prazziche (muster. ; epigravet.) ; 208. Dolina Bocca Cesira și Pozzo Zecca (epigravet.) ; 209. Taurisano (epigravet.) ; 210. Peștera Veneri di Parabita (gravet. ; epigravet.) ; 211. Peșterile Cavallo, Uluzzo, C. Cosma (uluzzian ; epigravet.) ; 212. Peștera San Teodoro (epigravet.) ; 213. Adăpost San Basilio (epigravet.) ; 214. San Corrado (epigravet.) ; 215. Peștera Giovanna (epigravet.) ; 216. Peștera Corruggi (epigravet.).

mijlociu (U.R.S.S.)[44] cum ar fi cele de la Cormani IV (strat. 11), Molodova I (strat. 4) şi Molodova V (strat. 11) ne permit să-l considerăm în bună parte contemporan cu cel identificat în nivelurile II—III musteriene de la Ripiceni-Izvor.

În ceea ce priveşte musterianul de la Érd (Ungaria)[45] ale cărei industrii în cea mai mare parte de cuarţit se caracterizează printr-o tehnică de cioplire a galetelor analoagă celei pontiniene, avînd un debitaj şi facies non Levallois, au fost atribuite tehnico-tipologic unui facies *Charentien* al Europei sud-estice luat în sens larg. Inventarul litic de la Érd prezintă destul de multe similitudini cu cel descoperit în nivelurile musteriene din peşterile Carpaţilor noştri meridionali. Vîrstele absolute atribuite nivelului „d" musterian de la Érd situează această locuire într-o etapă posterioară locuirii nivelului III de la Ohaba Ponor. În schimb, vîrsta nivelului „e" de la Érd s-ar putea paraleliza cu cea a nivelului II din aceeaşi peşteră pentru care, din păcate, nu avem date de radiocarbon.

Locuirea musteriană de la Tata (Ungaria)[46] ne oferă o vîrstă care pare a indica aici un musterian relativ tîrziu, o etapă totuşi anterioară celei cunoscute în peştera Gura Cheii-Rîşnov.

În Bulgaria, faciesul musterian tipic de debitaj Levallois identificat în stratul 13 din peştera Bacho Kiro[47] poate fi considerat pînă în prezent ca cel mai vechi (peste 47 500 BP) din zona luată în discuţie.

În Moravia, stratul 7a din peştera Kulna[48], atribuit de K. Valoch, faciesului micoquian s-ar putea sincroniza cu cel al musterianului tipic (nivel III) de la Ripiceni-Izvor.

Alte locuiri musteriene descoperite în Iugoslavia (peştera Veternica)[49] şi Grecia (adăpostul Asprochaliko)[50] se situează în jur sau cu ceva peste 40 000 BP.

Trecerea de la paleoliticul mijlociu la cel superior, aşa cum s-a mai afirmat, nu s-a făcut simultan în toată Europa. Ea s-a desfăşurat probabil pe o perioadă de circa 10 000 ani[51].

Paleoliticul superior (Szeletian, Jerzmanowician, Aurignacian, Uluzzian) (vezi tabel IV). După cum se ştie Szeletianul şi Jerzmanowicianul sînt culturi cu piese bifaciale caracteristice paleoliticului superior timpuriu. Datele de radiocarbon de care dispunem pentru straturile szeletiene

---

[44] A. P. Cernîş, *Ranii i srednii paleolit Pridnestrovija*, Moscova, 1965, p. 28—70; idem, *Paleolit i mezolit Pridnestrovija*, Moscova, 1973, p. 18—23; A.P. Cernîş şi I.K. Ivanova, în *Mnogosloinaja paleoliticeskaja stoianka Kormani IV na srednem Dnestre*, Moscova, 1977, p. 7—74 şi 168—180; idem, în *Molodova I, unikalnoe musterskoe ...*, p. 57 şi 188—235.

[45] V. Gabori-Csánk, *La station du paléolithique moyen d'Érd-Hongrie*, Budapesta, 1968, p. 105—110.

[46] V. Gabori-Csánk, ActArhHung, 22, 1970, p. 4—5, 10.

[47] W. G. Mook, în *Excavation in the Bacho Kiro Cave (Bulgaria). Final Raport*, Varşovia, 1982, p. 168; J.K. Kozlowski, Prace Archeologiczne, 28, 1979, p. 77—79.

[48] K. Valoch, *Problemy paleolita Vostočnoi i Centralnoi Evropy*, Leningrad, 1977, p. 15—28.

[49] M. Malez, *Praistorija Yugoslavenskih Zemalja*, I, Sarajevo, 1979, p. 218—219.

[50] E. S. Higgs, C. Vita-Finzi, PPS, N. S., 32, 1966, p. 1—25.

[51] J. K. Kozlowski, L'*Aurignacien et le gravettien (Périgordien) dans leur cadre écologique — Colloque International*, Nitra, 1980, p. 123—137; J. Hahn, *Aurignacien das Ältere Jungpaläolithikum in Mittel- und Osteuropa* (Fundamenta A—9), Köln, 1977, p. 312, 317.

din peșterile Szeleta (Ungaria)[52] și Certova pec de la Radosina (Slovacia)[53] par a situa începuturile acestei culturi într-o perioadă destul de timpurie, cuprinsă între circa 42 000 BP și 38 000 BP. Dacă vîrsta oferită pentru stratul superior din peștera Szeleta este corectă atunci am putea plasa faza de sfîrșit a acestei culturi pe la 33 000—32 000 BP. În ceea ce privește cultura Jerzmanowiciană din Polonia[54], credem că ea a fost contemporană sau parțial contemporană cu faza mai veche a culturii szeletiene.

Deși cele două culturi cu bifaciale nu au avut o influență directă asupra începuturilor paleoliticului superior de la noi, totuși le-am menționat pentru a arăta că pe teritoriul Europei est-centrale și de sud au existat la un moment dat și alte faciesuri culturale, care, în unele zone, s-au putut dezvolta mai mult sau mai puțin paralel cu aurignacianul.

Aurignacianul. Cele aproximativ 30 de date de radiocarbon de care dispunem pentru această cultură ne permit să facem unele considerații asupra evoluției aurignacianului în spațiul amintit (vezi tabelul IV). Astfel, cel mai vechi orizont aurignacian este reprezentat, în măsura în care datele de C_{14} sînt corecte, de stratul 11 (nivelul cel mai recent) din peștera Bacho Kiro[55] (datat la peste 43 000 BP) denumit de J.K. Kozlowski, ***bachokirian***, precum și de locuirea de la Brno-Bohunice din Moravia[56] (datată între circa 43 000—41 000 BP) denumită de K. Valoch, ***bohunician***. Un orizont poate contemporan sau ceva mai nou decît acestea l-ar constitui, se pare, locuirea din nivelul inferior din peștera Istallóskö (Ungaria)[57]. Un alt orizont aparținînd unei etape ulterioare celor amintite l-ar reprezenta locuirea din așezarea Krems-Hundssteig[58], care, prin vîrsta sa de 35 500 ± 2000 BP poate fi considerată pînă acum ca cea mai timpurie stațiune aurignaciană din Austria inferioară. În legătură cu interesantul inventar litic de aici am vrea să relevăm observația lui Florea Mogoșanu care, studiind materialul litic din așezările bănățene de la Tincova, Românești — Dumbrăvița (niv. II—III), Coșava (str. I)[59], evidențiază afinitățile tehnico-tipologice dintre aceste industrii.

În general, celelalte locuiri aurignaciene din zona discutată, pentru

---

[52] L. Vértes, Quartär, 19, 1968, p. 386—387; V. Gabori-Csánk, *op. cit.*, p. 4, 10.

[53] J. Barta, *Importants sites paléolithiques de la Slovaquie centrale et occidentale*, Nitra, 1980, p. 64—65.

[54] Ne referim la stratul 6 din peștera Nietopierzowa (din apropiere de Jerzmanowice) situată în Platoul Cracoviei (cf. Waldemar Chmielewski, *Civilisation de Jerzmanowice*, Varșovia, 1961, p. 68—69.

[55] J. K. Kozlowski, *IXe Congrès UISPP — Colloque XVI*, Nisa, 1976, p. 124—142; idem, Prace Archeologiczne, 28, 1979, p. 77—99; Boleslav Ginter, J. K. Kozlowski, in *Excavation in the Bacho Kiro*...,p. 169—172; W. G. Mook, *op. cit.*, p. 168.

[56] K. Valoch, *L'Aurignacien et le Gravettien...*, p. 286—287; idem, *IXe Congrès UISPP — Colloque XVI*..., p. 112—123; idem, Časopis, Brno, 67, 1982, p. 31—48; M. Oliva, *L'Aurignacien et le Gravettien*..., p. 163—171.

[57] L. Vértes, ActaArhHung, 5, 1955, 3—4, p. 111—131; J. Hahn, *op. cit.*, p. 168, 312; V. Gabori-Csánk, ActaArchHung, 22, 1970, p. 4, 10;

[58] J. Hahn, *op. cit.*, p. 168. Tot aici sînt citate și datele de C_{14} pentru stațiunea Willendorf II (strat 4).

[59] Florea Mogoșanu, *Paleoliticul din Banat*, București, 1978, p. 121—138.

care avem date de radiocarbon, se plasează în perioada cuprinsă între aproximativ 32 000 şi 24 000 BP.

Numai una dintre ele, cea de la Langmannersdorf [60] (Austria inferioară) ne-a oferit o vîrstă mai tîrzie care situează aurignacianul de aici pe la circa 20 000—21 000 BP. Dacă cele două probe prelevate din această aşezare sînt necontaminate şi dacă datele laboratorului din Groningen sînt corecte atunci am putea afirma că unele locuiri aurignaciene tîrzii ar fi putut fi contemporane cu altele aparţinînd gravetianului.

Dealtfel, un sincronism între aurignacianul tardiv şi gravetian nu trebuie să ne surprindă, aşa cum nu ne poate surprinde sincronismul dintre aurignacianul timpuriu de tip bachokirian sau bohunician) şi musterianul superior sau tardiv. Unele aşezări aurignaciene de la noi cum ar fi cele de pe Prut sau de pe valea Bistriţei, pentru care avem date de C_{14}, s-ar putea paraleliza cu unele locuiri de pe Nistrul mijlociu. Ne referim la cea atribuită nivelului I b de la Ripiceni-Izvor, care are cam aceeaşi vîrstă cu cea a stratului 9 de la Molodova V [61], precum şi la cea a nivelului I de la Bistricioara-Lutărie sincronă se pare celei din stratul 7 de la Cormani IV [62].

Uluzzianul. Este considerat de cercetătorii italieni ca reprezentînd un paleolitic superior timpuriu care a ocupat atît versantul occidental cît şi cel oriental al Peninsulei italice [63]. Pe baza datelor de radiocarbon de care dispunem el a evoluat între aproximativ 33 000—32 000 BP.

Este interesant de relevat că elementele specifice industriei ulluzziene — ne referim la piesele segmentiforme — se întîlnesc fără a vorbi de influenţe directe, ci mai degrabă de apariţii independente, şi în alte industrii atribuite paleoliticului superior timpuriu din Europa est-centrală. Avem în vedere descoperirile din stratul 4 de la Corpaci (R.S.S. Moldovenească) [64] şi cele din stratul 12 al staţiunii Cracovia-Zwierzyniec I [65].

Gravetianul — Epigravetianul — Tardigravetianul — Magdalenianul şi Epimagdalenianul (vezi tabelele IV—V).

Cele aproximativ 90 de date de radiocarbon referitoare la cultura gravetiană cu etapele sale tîrzii epigravetiene sau tardigravetiene, precum şi cele cîteva privitoare la magdalenianul tîrziu şi epimagdalenianul din Boemia şi Moravia ne îngăduie să facem, ca şi în cazul precedent, unele observaţii generale asupra dezvoltării acestor culturi care au evoluat în Würmul superior şi Tardiglaciar. Este necesar să afirmăm că pe baza datelor de radiocarbon existente nu putem preciza începuturile culturii gravetiene în spaţiul est-central european deoarece unele vîrste ne par contradictorii. De pildă, datele de C_{14} pentru stratul gravetian de

[60] J. Hahn, *op. cit.*, p. 168.

[61] A. P. Cernîş, *Paleolit i mezolit Pridnestrovija*, p. 20—23.

[62] A. P. Cernîş, în *Mnogosloinaja paleolitičeskaja*..., p. 168—180.

[63] Arturo Palma di Cesnola şi colab., *X Congreso UISPP — Comision X, Mexico 19—24 octuber 1981*, Mexico, 1981, p. 31—35 ; P. Gambassini, *L'Aurignacien et le Gravettien*..., p. 89—97; A. Palma di Cesnola, *L'Aurignacien et le Gravettien*..., p. 197.

[64] I. A. Borziak, G. V. Grigorieva, N. A. Ketraru, *Poselenii drevnekamennogo veka na severo-zapade Moldavii*, Chişinău, 1981, p. 45—86.

[65] Stefan K. Kozlowski, Elisabeta Sachee-Kozlowska, *L'Aurignacien et la Gravettien (Périgordien) dans leur cadre écologique — Colloque International* (Supplément), Cracovia, 1981, p. 35—44.

Tabel V - Corelarea datelor de C14 ale locuirilor paleolitice și mezolitice din România cu cele din Europa est-centrală și sudică.

AUSTRIA INFERIOARĂ (așezare, nivel, strat. vîrstă B P)	CEHOSLOVACIA (așezare, nivel, strat, vîrstă B P)	UNGARIA (așezare, nivel. strat, vîrstă B.P)	U.R.S.S. (Zona Nistrului mijlociu): (așezare, nivel, strat, vîrstă B P)	ROMÂNIA (așezare, nivel, strat, vîrstă B P)	IUGOSLAVIA (așezare, nivel, strat, vîrstă B P)	GRECIA (așezare, nivel, strat, vîrstă B P)	ITALIA (așezare, nivel, strat, vîrstă B P)
PALEOLITIC SUPERIOR - EPIPALEOLITIC (GRAVETIAN - EPIGRAVETIAN - TARDIGRAVETIAN și MAGDALENIAN - EPIMAGDALENIAN)							
KREMS-WACHTBERG Str. GRAVETIAN: GrN-3011: 27400±300 LANGENLOIS Str. GRAVETIAN: KN-10: 26900±800 H-: 25480±880 AGGSBACH (așezarea B) Str 5-GRAVETIAN: GRO: 1354: 25540±170 GRO-1327: 25600±100	NEMȘOVA Str. GRAVETIAN: GrN-2470: 28570±1345 PAVLOV I Str. GRAVETIAN: GRO-1272: 26400±230 GRO-1325: 24800±150 GIN-104: 26000±350 NITRA Ia-ČERMÁN Str. GRAVETIAN: GrN-2449: 22360±400 BRNO-KONĚVOVA Str. GRAVETIAN: GrN-9350: 14450±90 Peștera KULNA Str 6-bază-GRAVETIAN: GrN-6800: 21630±140 HOSTIM Niv. MAGDLENIAN: LY-1108: 12420±470 Peștera KULNA Str. 4-EPIMAGDALENIAN: GrN-6102: 11470±105 Str 3-EPIMAGDALENIAN GrN-6120: 10070±85	SÁGVÁR Niv. inf.-GRAVETIAN: GrN-1783: 18900±100 Niv. sup GRAVETIAN: GrN-1959: 17760±150 ARKA Niv. inf GRAVETIAN: A-518: 18700±190 GrN-4039: 17050±350 Niv. sup-EPIGRAVETIAN: GrN-4318: 13230±85 ZALAEGERSZEG Niv.-EPIGRAVETIAN Hv.-1616: 12125±360 DUNAFÖLDVÁR Niv. EPIGRAVETIAN Hv.-1657 12110±315 SZEKSZÁRD-PALÁNK Niv. EPIGRAVETIAN final H-408c+B1371: 10350±500	CORMANI IV Str. 5-GRAVETIAN: SO-145: 18560±2000 GIN-719: 18000±400 ATAKI I Str. 3-GRAVETIAN: SO-144: 16600±850 Str. 2-GRAVETIAN: SO-143 15375±850 MOLODOVA V Str 6-GRAVETIAN GIN-52: 17100±180 GIN-105: 16750±250 Str. 3-EPIGRAVETIAN: GIN-9: 13370±540 Str 2-EPIGRAVETIAN: GIN-56: 12300±140 GIN-8: 11900±230 Str. 1-EPIGRAVETIAN final: GIN-54: 10940±150 Str. 1a-EPIGRAVETIAN final: GIN-7: 10590±230	BISTRICIOARA-LUTĂRIE Niv II-GRAVETIAN: GX-8727-G: 23450 +2000 / -1450 GX-8726: 20300±1300 Niv. III-GRAVETIAN: GX-8729: 20995±875 GX-8728: 18800±1200 Niv. IV-GRAVETIAN evoluat: GrN-10528: 16150±350 CRASNALEUCA-STANIȘTE-LUTĂRIA Niv IV-GRAVETIAN: Bln-1443: 19460±220 LESPEZI-LUTĂRIA Niv II-GRAVETIAN evoluat: Bln-805: 17620±320 DUBOVA-CUINA TURCULUI: Str. I-TARDIGRAVETIAN: Bln-803: 12600±120 Bln-804: 12050±120 Str. II-TARDIGRAVETIAN: Bln. 802: 10125±200	Peștera OVČJA JAMA Str. 4-GRAVETIAN: KN-48: 19540±500 Peștera ŽUPANOV SPODMOL Str 2-niv. A-inf.-GRAVETIAN: GrN-5288: 16720±150 Str 2-niv. c-sup.-TARDIGRAVETIAN: GrN-5098: 12410±70 Peștera SANDALJA II Str b-mijlociu-TARDIGRAVETIAN GrN-4978: 12320±100 Str b-sup-TARDIGRAVETIAN. GrN-4976: 10830±50	Peștera FRANCHTHI Niv. H1-A 219-GRAVETIAN I-6140: 22330±1270 Niv. H1-B191/192 P-2233: 21480±350 Niv. H1-A199-TARDIGRAVETIAN: P-1827: 12543±176 Niv. H1-A 181-TARDIGRAVETIAN: P-1923: 11237±140 Niv. H1-A 175-TARDIGRAVETIAN I-6129: 10880±160 Niv. H1-A 173-TARDIGRAVETIAN: I-6139: 10460±210 Niv. F/A-S 204-TARDIGRAVETIAN P-2231: 10260±110 Peștera KASTRITSA Niv. sup.-vatră-TARDIGRAVETIAN I-1960: 13400±210	Peștera PAGLICCI Str. 20-18-GRAVETIAN evoluat Str. 20e-d: F-50: 22630±390 Str. 20c: F-48: 22220±360 Str. 20b: F-47: 21260±340 Str. 19a: F-46: 20730±290 Str. 18b3: F-45: 20160±160 Str. 18b2: F-44: 20200±305 Str. 10-9-EPIGRAVETIAN evoluat: Str. 10: F-68: 15320±250 Str. 9: F-67: 15270±220 Str. 7-2-EPIGRAVETIAN final (=TARDIGRAVETIAN): Str. 7: 14820±210 Str. 6: 14270±230 Str. 5: 13590±200 Str. 4: 11950±190 Str 3-2: 11440±190 Peștera ROMANELLI Str. D-A-EPIGRAVETIAN final (=TARDIGRAVETIAN): Str. D: GrN: 10640±100 Str. C: GrN: 10390±80 GrN: 9790±80 Str. A: GrN: 10320±130 GrN: 9880±100 Peștera PRETE Str. 6-EPIGRAVETIAN final (=TARDIGRAVETIAN): 9990±190
MEZOLITIC - TARDENOASIAN - CULTURA DE TIP SCHELA CLADOVEI							
				ERBICENI Str. I-TARDENOASIAN: GX-9417: 7850±215 CULTURA DE TIP SCHELA CLADOVEI: OSTROVU CORBULUI Niv. I-Bln-2135: 7710±80 Bln-2135-A: 7695±80 OSTROVU BANULUI Niv. III-Bln 1080: 8040±160 Bln 1079: 7565±100 OGRADENA-RAZVRATA Niv II; Bln-1157: 7590±70	VLASAC Fazele Ib-II-III-CULTURA DE TIP SCHELA CLADOVEI Faza Ib: Bln-1170: 7840±100 Bln-1171: 7830±100 Faza II: Bln-1169: 7665±60 Bln-1052: 7610±60 Z-267: 7559±93 Faza III: Bln-1954: 7440±60	Peștera FRANCHTHI Niv. MEZOLITIC timpuriu: P-2103: 9301±111 P-1519: 9264±144 P-2108: 9247±115 Niv. MEZOLITIC tardiv: P-2097: 9152±97 P-1518: 8938±100 SIDARI Niv. D-MEZOLITIC: 7820±340	
NEOLITIC ACERAMIC							
						Peștera FRANCHTHI Niv. NEOLITIC ACERAMIC (?): P-1394: 7794±140 SESKLO Niv. NEOLITIC ACERAMIC: P-1681: 7755±9; P-1682: 7483±72; P-1680: 7300±93 CNOSSOS Str. X-NEOLITIC ACERAMIC: BM-124: 8050±180; BM-278: 7910±140; BM-436: 7740±140	
						ANATOLIA: HACILAR Niv. V-NEOLITIC ACERAMIC: BM-127: 8990±180 Str. VI-NEOLITIC ACERAMIC: BM-48: 7550±180	

la Willendorf I şi stratul 5 de la Willendorf II (Austria inferioară) [66] ne apar tot atît de vechi ca şi cele care indică vîrsta unor locuiri aurignaciene din staţiuni apropiate acesteia. În ceea ce priveşte data stratului 5 de la Willendorf II putem spune că ea este în neconcordanţă cu aceea de la Willendorf I a cărei industrie din punct de vedere tipologic prezintă similitudini cu cea a stratului 9 de la Willendorf II. Astfel, este foarte greu să stabilim în stadiul actual al cercetărilor vîrsta etapei timpurii a gravetianului din Austria inferioară. Alte date de radiocarbon privind etapele timpurii ale gravetianului din Europa est-centrală cum ar fi cele de la Krems—Wachtberg (Austria inferioară) [67], Nemšova (Slovacia) [68], Dolni Vestonice (Moravia) [69], Bodrogkeresztur (Ungaria) [70] ne indică date care se situează între aproximativ 29 000 şi 27 000 BP. Pentru sud-estul Europei cea mai timpurie vîrstă atribuită unei locuiri gravetiene este cea de 26 100 ± 900 BP aparţinînd stratului 9 din adăpostul Asprochaliko (Epir) [71]. În general, cele mai multe locuiri gravetiene din zona la care ne referim aparţinînd stratigrafic şi tipologic unor etape timpurii şi evoluate se plasează în perioada cuprinsă între circa 25 000—24 000 BP şi 15 000—14 000 BP.

Pe teritoriul României, de exemplu, cea mai veche dată de radiocarbon care indică vîrsta unei locuiri gravetiene destul de timpurie este, aşa cum s-a arătat, cea aparţinînd nivelului II de la Bistricioara-Lutărie. Este posibil ca începuturile culturii gravetiene să fi fost sincrone în unele regiuni cu acele etape mai mult sau mai puţin evoluate ale aurignacianului din alte regiuni în cadrul marelui spaţiu luat în discuţie.

Pentru tardigravetianul cunoscut sub denumirea de epigravetian cu etapele sale finale epipaleolitice care au evoluat în Tardiglaciar pînă la începutul Holocenului, dispunem de relativ numeroase date de radiocarbon. Locuirile de pe Nistrul mijlociu de la Molodova V (straturile 3—1a) [72], din Ungaria [73] de la Arka (niv. sup.), Zalaegerszeg, Dunaföldvár, Szekszárd-Palank sau cele din Iugoslavia [74] (peşterile Županov Spodmol — strat. 2—niv. c. ; Sandalja II — strat. b), din Grecia [75] (peşterile Kastritsa şi Franchthi — nivel. superioare) şi cele din Italia [76] (peşterile Paglicci — str.

[66] M. Otte, *op. cit.*, I, p. 34, II, p. 264.
[67] *Ibidem*, II, p. 318.
[68] J. Barta, L. Banesz, *op. cit.*, p. 23.
[69] B. Klima, *Dolni Vestonice*, Praga, 1963, p. 52—53; M. Otte, *op. cit.*, II, p. 336—354.
[70] V. Gabori-Csánk, ActaArhHung, 22, 1970, p. 4, 10.
[71] E. S. Higgs, C. Vita-Finzi, *op. cit.*, p. 1—25.
[72] A. P. Cerniş, *Paleolit i mezolit...*, p. 13—26, 41—45.
[73] V. Gabori-Csánk, *op. cit.*, p. 4, 10; M. Kretzoi, L. Vertés, Acta Geologica Acad. Scient. Hungaricae, Budapesta, 9, 1965, 1—2, p. 141; L. Vertés, Swiatowit, 24, 1962, p. 159—202.
[74] M. Malez, F. Osole, *Epoque préhistorique et protohistorique...*, p. 258; M. Malez, *Praistorija Yugoslavenskih...*, I, p. 218—219; idem, ArhRadRaspr, 7, 1974, p. 24—44; F. Osole, *Epoque préhistorique...*, p. 238—239; Anta Montet-White, *La position taxonomique et chronologique...*, p. 351.
[75] E. Higgs, C. Vita-Finzi, D. R. Harris, A. E. Fagg, PPS., N.S., 33, 1967, p. 19—26; Thomas W. Jacobsen, Hesperia, 42, 1973, 1, p. 86; Catherine Perles, *La position taxonomique chronologique...*, p. 368—371.
[76] G. Bartolomei, A. Broglio, A. Palma di Cesnola, *La fin des temps ...*, p. 296—324; A. Palma di Cesnola, RivScPreist, 30, 1975, 1—2, p. 157—159; Fabio Martini, RivScPreist, 33, 1978, 1, p. 100—101; A. Palma di Cesnola, Attilio Galiberti, *op. cit.*, p. 239—241; F. Bisi, A. Broglio, A. Guerreschi, A. M. Radmilli, *op. cit.*, p. 185—190.

4—2, Romanelli — strat. D—A, Prete — str. 6), ca şi altele, ne-au oferit suficiente date pentru a ne face o idee asupra sfîrşitului epipaleoliticului, (vezi tabel. V).

Între aceste locuiri şi cele cunoscute pe teritoriul României se pot face unele corelări.

De pildă, dacă straturile 3—2 de la Molodova V se pot sincroniza cu nivelul VI de la Bistricioara-Lutărie, sau cu nivelul V de la Ceahlău-Dîrţu ori cu nivelul II de la Ceahlău-Bofu Mic, în schimb, straturile 1—1a de la Molodova V, reprezentînd o etapă finală a epigravetianului se pot sincroniza cu locuirile epipaleolitice tîrzii de la Măluşteni IV, Bereşti-Dealu Taberei, Ripiceni-Izvor şi altele. De asemenea, unele din locuirile amintite, atribuite epigravetianului final de pe Nistrul mijlociu sau din Ungaria, ca şi altele zise tardigravetiene din Iugoslavia, Grecia sau Italia, pentru care avem date de C_{14}, indică vîrste care ne permit să vorbim de o contemporaneitate parţială sau totală a lor cu cele cunoscute la noi. Ne referim atît la locuirile epipaleolitice de la Dubova-Cuina Turcului, cît şi la altele, care, deşi nu au fost datate pe bază de radiocarbon, totuşi stratigrafic şi tipologic aparţin aceluiaşi orizont cultural.

La sfîrşitul Tardiglaciarului, foarte posibil în Dryas III, în unele zone ale Europei centrale s-au dezvoltat pe lîngă grupa atribuită epigravetianului final, asupra căruia nu vom mai insista, şi altele cum ar fi cea swideriană sau pludyană (mazowiană) din Polonia, Slovacia de nord şi România (Carpaţii răsăriteni), grupa Ostroměř din Boemia de nord-est, complexul cu „Federmesser" din nord-vestul Boemiei şi din Moravia şi grupa tarnowiană din Polonia [77]. În afara acestora ar mai fi de menţionat magdalenianul din Boemia şi Moravia cu aşa-zisul facies tîrziu epimagdalenian, identificat de K. Valoch în peştera de la Kulna (nivelurile 4—3) [78].

Mezoliticul. Tardenoasianul şi Cultura de tip *Schela Cladovei* (vezi tabelul V).

Despre tardenoasianul din zona est-central europeană nu ne vom mai ocupa, el fiind discutat în prima parte a lucrării. În Peninsula Balcanică s-au descoperit de asemenea unele industrii, cum ar fi cele din nivelurile superioare din peştera Franchthi [79] (Peloponez) sau din aşezarea de la Sidari [80] (Insula Corfu) care au fost atribuite mezoliticului şi pentru care dispunem de date de C_{14}. Dacă aceste vîrste sînt corecte atunci putem încadra mezoliticul din Grecia între a doua jumătate a mileniului X BP şi începutul mileniului VIII BP.

În ceea ce priveşte cultura de tip Schela Cladovei, despre a cărei origine şi evoluţie s-a vorbit, nu vom mai insista. În schimb, ne vom referi la stratigrafia a două dintre staţiunile situate pe malul iugoslav al Porţilor de Fier, care, ne-au oferit relativ numeroase date de radiocarbon.

Prima este aşezarea de la Vlasac cercetată de Zagorka Letica şi

---

77 Slavomil Vencl, *La fin des temps...*, II, p. 847—857; J. K. Kozlowski, *Actes du VIIIe Congrès UISPP — Belgrad, 1971*, I, Belgrad 1971, p. 69—70 şi harta 5.

78 K. Valoch, L'Anthropologie, 84, 1980, 3, p. 383—390.

79 T. W. Jacobsen, Hesperia, 38, 1969, 3, p. 374—375; idem, Journal of Field Archaeology, I, 1974, p. 303.

80 D. R. Theocharis, *Neolitic Greece*, Atena, 1973, p. 24.

D. Srejović [81]. După cercetătorii iugoslavi s-au identificat aici patru faze de locuire (Ia—Ib, II, III), ultima fiind suprapusă de o locuire neolitică de tip Starčevo-Criș. După părerea noastră materialul arheologic de la Vlasac nu a putut fi diferențiat exact pe niveluri.

De pildă, o serie de piese microlitice, de unelte și arme de os și corn, precum și unele obiecte de os ornamentate (cu decor geometric incizat) au fost atribuite, locuirii de tip Schela Cladovei deși tipologic și stilistic ele prezintă similitudini evidente cu cele descoperite în straturile tardigravetiene de la Dubova-Cuina Turcului și Ogradena. În schimb, alte piese cum ar fi microlitele geometrice (trapezele) aparținînd industriei culturii Starčevo-Criș au fost atribuite locuirilor subjacente acesteia. După cum se știe, la Cuina Turcului cele trei niveluri Starčevo-Criș au oferit obiecte litice în componența cărora trapezele nu lipsesc, dar niciodată, aici, asemenea armături nu s-au găsit în asociere cu piesele tipice tardigravetianului [82]. Este cunoscut faptul că aceste forme geometrice nu s-au întîlnit nici în materialul litic al culturii Schela Cladovei în care predomină uneltele de cuarțit și din alte roci silicioase. Cele 15 date de radiocarbon de care dispunem pentru fazele preneolitice de la Vlasac ne par neconcordante. De pildă, unele date atribuite fazei Ib (după descoperitori) indică vîrste mai recente decît cele ale fazei superioare II. Totuși, ținînd seama de unele din ele putem spune că locuirile de tip Schela Cladovei din această stațiune s-au dezvoltat paralel cu cele aparținînd aceleiași culturi care a evoluat pe malul românesc al Dunării.

Cea de-a doua stațiune pe care vrem s-o discutăm este cea de la Lepenski Vir [83]. D. Srejović identifică aici trei straturi de cultură pe care le denumește (de jos în sus) : stratul Proto-Lepenski Vir, Lepenski Vir I (cu cinci orizonturi Ia—Ie) și Lepenski Vir II peste care se suprapune un altul aparținînd culturii Starčevo-Criș. Arheologul iugoslav atribuie locuirile de sub stratul neolitic așa-zisei culturi Lepenski Vir. Este știut că atît locuințele bine amenajate de dimensiuni mari de formă cvasitrapezoidală, avînd în interiorul lor vetre asemenea unor bazine rectangulare construite din blocuri de piatră, precum și sculpturi de piatră (capete umane, pietre rotunde ornamentate) sau „altare" lucrate din aceeași rocă, descoperite în straturile I și II, reprezintă elementele caracteristice ale acestei enigmagtice culturi denumită Lepenski Vir, unică pînă acum nu numai în zona Porților de Fier, dar și în Europa. Este interesant de reținut că în așezarea Lepenski Vir, în afara unor piese microlitice care tipologic pot fi atribuite tardigravetianului de tip Cuina Turcului, s-au găsit și unele obiecte de corn cum ar fi „brăzdarul" cu gaură centrală și cu tăiș oblic la un capăt, asemănător

---

[81] Zagorka Letica, ArchIug, 10, 1969, p. 10—11 ; D. Srejović, Zagorka Letica, *Vlasac (Mesolithic settlement in the Iron Gates)*, I—II, Belgrad, 1978, p.158—162. Alte așezări aparținînd culturii Schela Cladovei descoperite în partea iugoslavă a Porților de Fier sînt cele de la Hajducka Vodenica și Padina. Pentru aceasta din urmă există două date de C_{14} : BM—1144 : 6487 $\pm$ 83 BP și BM — 1147 : 7248 $\pm$ 103 BP (cf. B. Jovanović, *Actes du VIIIe Congrès UISPP...*, p. 290—293 ; idem, Starinar, 18(1967), 1968, p. 181—192.

[82] Al. Păunescu, *Evoluția uneltelor și armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României*, București, 1970, p. 35—37, 149—151.

[83] D. Srejović, *Lepenski Vir*, Belgrad, 1969, 328 p. ; idem, *Europe préhistorique et protohistorique...*, p. 180—183 ; idem, *Praistorija Yugoslavenskih Zemalja*, II, Sarajevo, 1979, p. 33—76 ; Cultura zisă Lepenski Vir după unele date de C_{14} s-ar fi dezvoltat între 7360 $\pm$ 100 BP (Bln—740 b) pentru stratul Ia și 6630 $\pm$ 100 BP (Bln—654) pentru stratul II.

celor descoperite în cultura Schela Cladovei. După părerea noastră datorită poziției în pantă a stațiunii, materialul arheologic nu a putut fi, ca și la Vlasac, diferențiat pe niveluri. Din acest considerent el a fost atribuit uneia sau alteia din locuiri sau chiar neluat în seamă, cum pare să se fi întîmplat cu întregul lot de piese de cuarțit. Ca și la Vlasac, cele 15 date de radiocarbon cunoscute pentru straturile I (a — e) și II ne par într-o oarecare măsură neconcordante. Totuși, ținînd seama de unele dintre ele, așa-zisa cultură Lepenski Vir s-ar situa între a doua jumătate a mileniului VIII BP și prima jumătate a mileniului VII BP.

Neoliticul aceramic (vezi tabel. V). Deși pe teritoriul României nu au fost descoperite, așa cum s-a arătat, locuiri care să ateste prezența unui orizont aceramic, totuși, pentru a avea o privire de ansamblu asupra evoluției culturilor de la începutul Holocenului am indicat în tabel cîteva date de radiocarbon ale așezărilor atribuite neoliticului aceramic din Tesalia, Creta și Anatolia. Este cunoscut faptul că pe teritoriul Tesaliei s-au descoperit mai multe asemenea stațiuni cum ar fi cea de la Sesklo [84], Magula Sufli, Argissa Magula și altele. Dintre acestea cea mai bine cercetată rămîne Argissa Magula [85]. Vîrstele de radiocarbon existente pentru locuirile aceramice de la Sesklo și Cnossos (Creta) [86] le situează cronologic între sfîrșitul mileniului IX BP (8050 $\pm$ 180 BP) și probabil a doua jumătate a mileniului VIII BP (7300 $\pm$ 93 BP).

În schimb neoliticul aceramic de la Hacilar (Anatolia) [87] pe care-l invocăm mai mult pentru comparație — stațiunea aflîndu-se din punct de vedere geografic puțin în afara spațiului discutat de noi — ne-a oferit date de C_{14} care pare a-l situa ceva mai devreme decît cel din Tesalia și Creta. Ținînd seama de toate datele de radiocarbon de care dispunem privind atît locuirile neolitice aceramice din Grecia cît și cele referitoare la cultura Schela Cladovei, putem spune că ambele orizonturi culturale au fost, dacă nu total, în bună parte contemporane.

În lucrarea de față am căutat să schițăm cadrul cronologic general al culturilor paleolitice care au evoluat pe teritoriul României. Totodată, am încercat să încadrăm cronologia absolută a unora dintre aceste culturi, începînd cu cele din paleoliticul mijlociu, în contextul cronologiei paleoliticului central-est și sud european.

Fără îndoială, viitoarele cercetări vor îmbogăți paleoliticul nostru cu noi date absolute obținute atît prin metoda C_{14} cît și prin altele. Toate acestea, coroborate cu celelalte studii stratigrafice, tipologice, paleontologice, palinologice etc. vor întări sau infirma observațiile noastre.

---

[84] D. R. Theocharis, *op. cit.*, p. 35, 119 ; G. Daux, BCH, 91, 1967, 2, p. 700—701 ; Paul M. Dolukhanov, *Ecology and economy in neolithic Eastern Europe*, New York, 1979, p. 79.

[85] Vl. Milojcić, J. Boessneck, M. Hopf, *Das Präkeramische Neolithikum Sowie die Tier — und Pflanzenreste*, I, Bonn, 1962, p. 6—50 ; Vl. Milojcić, Germania, 38, 1960, 3—4, p. 320—335 ; După Paul M. Dolukhanov vîrstele de C_{14} obținute pe colagenul extras din oasele de animale domestice provenite din locuirea aceramică de la Argissa Magula au relevat datele calibrate dendrocronologic de 7200—7000 BP care ar corespunde în mare unei vîrste necalibrate de 8200—8000 BP (cf. P. M. Dolukhanov, *op. cit.*, p. 61, 78).

[86] J. D. Evans, BSA, 59, 1964, p. 140 ; idem, PPS, NS, 37, 1971, 2, p. 117 ; P. Warren, M. R. și H. N. Jarman, N. J. Schackletonsi, J. D. Evans, BSA, 63, 1968, p. 239—276.

[87] James Mellaart, *Excavations at Hacilar*, I, Edinburgh, 1970, p. 6, 93 ; idem, AnatStud, 11, 1961, p. 74 ; P. M. Dolukhanov, *op. cit.*, p. 51.

CHRONOLOGIE DU PALÉOLITHIQUE ET DU MÉSOLITHIQUE DE ROUMANIE DANS LE CONTEXTE DU PALÉOLITHIQUE DU CENTRE-EST ET DU SUD DE L'EUROPE

RÉSUMÉ

Les recherches de ces trente dernières années ont mené à la découverte de nombreux sites paléolithiques, dont certains ont fait l'objet de fouilles plus ou moins méthodiques. Plusieurs d'entre eux, présentant une stratigraphie assez complexe, avec des niveaux de foyers riches en charbon et en restes osseux, nous ont permis de prélever un grand nombre d'échantillons qui ont été analysés au C_{14}. Bien qu'une partie des 51 bulletins d'analyse (exécutés à différents laboratoires) ne puissent entrer en ligne de compte, en raison des âges imprécis ou discutables qu'ils offrent, l'auteur a tenté d'esquisser, sur leur base, le cadre chronologique des cultures paléolithiques qui ont évolué sur le territoire de la Roumanie.

Afin de rendre plus compréhensible cette chronologie, l'auteur a jugé nécessaire, dans la première partie de l'étude, d'analyser les deux premiers tableaux comprenant les données de carbone radioactif dont on dispose, tout en précisant la position stratigraphique, la composition et l'appartenance culturelle des échantillons. Le troisième tableau se réfère à la chronologie glaciaire alpine, en corrélation autant avec l'échelle paléoclimatique du pléistocène européen qu'avec la succession — sur des bases stratigraphiques et des données au C_{14}—des différentes cultures qui se sont succédées depuis le paléolithique inférieur jusqu'au mésolithique.

Dans la seconde partie de l'étude, l'auteur a tenté de situer la chronologie absolue, basée sur les données du carbone radioactif, de la période comprise entre le moustérien et le mésolithique dans le contexte de la chronologie du paléolithique du centre-est et du sud-est de l'Europe. Ainsi, la zone comprise entre le 10e et le 30e degrés de longitude est et le 36e et le 50e degrés de latitude nord semble représenter le territoire à l'intérieur duquel les différentes cultures appartenant à des faciès régionaux ou plus larges se sont influencées mutuellement.

EXPLICATION DE LA FIGURE

Fig. 1. Carte des sites paléolithiques, épipaleolithiques, mésolithiques et néolithiques acéramiques qui ont offert ou non des données de C_{14}.

PROBLEME ÎN LEGĂTURĂ CU PERIOADA TIMPURIE A EPOCII BRONZULUI ȘI ÎNCEPUTURILE CULTURII OTOMANI

DE

PETRE I. ROMAN

Cunoașterea perioadei timpurii a epocii bronzului pe teritoriul României prezintă încă lacune importante.

De la apariția vol. I al *Istoriei României* s-au realizat, fără îndoială, progrese remarcabile. Stadiul actual al cercetărilor nu trebuie raportat însă la acel moment, ci comparat cu cel atins de cercetările din țările vecine. În acest fel, se va putea remarca, cu ușurință, situația nefirească ce rezultă din „învechirea" artificială a etapelor timpurii ale culturilor bronzului „clasic" și „înnoirea" etapelor de sfîrșit ale culturilor perioadei de tranziție [1]. Tot astfel, renunțarea la unele sincronisme socotite axiomatice [2] și la folosirea unor sisteme cronologice [3] create pentru alte regiuni, dar inadecvate ținuturilor noastre, ni s-ar părea cu totul normală.

În septembrie 1976 [4], evidențiam „două mișcări purtătoare de elemente etno-culturale : una, avînd în avangardă pe cea Glina-Schneckenberg, acționînd pe direcția est-vest, alta — cea Glockenbecher — care presează în sens invers. Ambele, prin elementele antrenate, contribuie la legarea etno-culturală a regiunilor de la Dunărea de Mijloc cu cele de la Dunărea inferioară și Carpați" [5]. Cum anume ? Deplasarea Glina-Schneckenberg a cauzat îndreptarea spre nord a curentului cultural vučedolian care, în noile ținuturi, a dat naștere grupelor Makó și Nyirség. În același timp, s-au stabilit legături directe între comunitățile Glina și manifestările periferice (de tip Bubanj III) ale bronzului timpuriu macedonean (de vreme

---

[1] Asupra acestor probleme vezi : Petre I. Roman, ActaArchCarp, 15, 1975, p. 146—147 și Petre I. Roman, Ioan Németi, *Cultura Baden în România*, București, 1978, p. 59.

[2] Este vorba despre sincronismul nereal, acreditat între culturile Glina, Schnechenberg și Monteoru IC_4. O părere contrară acestui sincronism, la P. Roman, *op. cit.*, p. 148, nota 17, confirmată prin cercetările de la Odaia Turcului (Ersilia Tudor, Dacia, N. S., 26, 1982, p. 59 și urm.) unde un strat Glina din perioada Schnechenberg B este suprapus de un altul de tip Monteoru IC_{4a}.

[3] I. Nestor, în *Istoria României*, vol. I, București, 1960, p. 95—96 ; D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1966, p. 147 și urm. ; Al. Vulpe, SCIV, 24, 1973, 2, p. 235—236 ; idem, RI, 27, 1974, 2, p. 244 ; 32, 1979, 12, p. 2266 și, în replică, P. Roman, SCIVA, 32, 1981, 2, p. 241, nota 1.

[4] În comunicarea la al II-lea Congres de tracologie. Vezi : P. Roman, în *Actes du II-e Congrès International de Thracologie*, I, București, 1980, p. 63 și urm. ; idem, Acta Hargitensia, 1980, p. 16 și urm.

[5] P, Roman, Acta Hargitensia, p. 18.

S C I V A, tomul 35, nr. 3, București, iulie—septembrie 1984, p. 266—274

Armenochori)[6]. Ce a antrenat mișcarea Glockenbecher, ajunsă în ținutul Budapestei, nu ne-a fost clar de la început. Un timp, am explicat prin ea prezența centrului cu ceramică șnurată din sud-estul Transilvaniei [7]. S-a dovedit însă că grupul Jigodin este mai vechi decît grupa Glockenbecher-Csepel. În 1976, ni s-a părut mai probabilă „împingerea unor comunități Nyirség spre est şi evoluţia acestora într-un sens care a dat naştere la ceea ce, grosso modo, este cuprins în noțiunea de fază Otomani I'' [8]. Tot atunci, evidenţiam un alt fenomen și anume : prezența unor așezări în zona Porților de Fier şi Oltenia nord-estică care aveau „atît de numeroase elemente comune cu cele cuprinse în faza veche a culturii Hatvan, încît noțiunea Hatvan va trebui reanalizată în cadrul unui mai larg fenomen etno-cultural, căci este evidentă existența unei mari unități care include deopotrivă cel puţin Oltenia şi ţinuturi dintre Dunăre și Tisa mijlocie. Cronologic, acest orizont este mai vechi decît perioada formării culturilor Verbicioara, Tei, Wietenberg'' [9]. . . „Cît privește cultura Otomani, va trebui să se revină la conținutul descoperirilor de la Socodor și Vărșand căci ceea ce este cuprins în noțiunea de fază Otomani I reprezintă probabil o cultură diferită de Otomani II și III'' [10].

În cele ce urmează, vom argumenta afirmațiile enumerate, în lumina unor noi descoperiri din vestul țării și de la sud de Carpaţi.

Întrucît cultura Glina pare direct răspunzătoare, în ultima ei fază, atît de apariția fenomenului epocii bronzului la Dunărea de Mijloc, cît şi de o parte a convulsiunilor care au avut loc în acestă regiune, îi vom preciza, la început, cadrul cronologic în care evoluează [11]. Apărută spre sfîrșitul fazei I sau în timpul fazei II a culturii Coțofeni, cultura Glina se extinde, treptat, spre vest, în dauna comunităților Coţofeni, ajungînd să înlocuiască, spre sfîrșitul culturii Baden, așezările Coţofeni II din apropiera Oltului. În cursul fazei Coțofeni III intră în strîns contact cu această cultură de la care preia o serie de elemente de factură Coţofeni și Vučedol, ultimele fiind foarte evidente în faza Govora-Runcuri [12] (faza III) a culturii Glina. Inițial, faza Govora-Runcuri am considerat-o contemporană cu manifestările Makó şi Nyirség [13]. Prin săpăturile de la Ostrovu Corbului a fost documentată însă o așezare și mai tîrzie a culturii Glina care suprapune stratul culturii Coțofeni finală, „datat'' cu numeroase importuri vučedoliene. În această așezare Glina sînt prezente, deopotrivă, elemente Vinkovci-Somogyvár, Makó şi Nyirség dar nu şi Vučedol. Rezultă deci că evoluția culturii Glina, pe parcursul fazelor I—III, și Schneckenberg A şi B precede începutul epocii bronzului de la Dunărea de Mijloc.

Strînsele relații dintre cultura Glina şi manifestările de tip Belotic-Bela Crkva, Makó, Vinkovci-Somogyvár au fost deja remarcate [14]. Acum

[6] *Ibidem*. p. 17.

[7] P. Roman, J. Pál, H. Csába, SCIV, 24, 1973, 4, p. 572 ; P. Roman, ActaArchCarp, 15, 1975, p. 155 ; idem, PZ, 51, 1976, 1, p. 40.

[8] P. Roman, Acta Hargitensia, p. 18.

[9] *Ibidem*, p. 19.

[10] *Ibidem*.

[11] Petre Roman, Carpica, 14, 1982, p. 46—47.

[12] Așezarea de la Govora-Runcuri a fost descoperită de Gheorghe Petre și cercetată, prin săpături în 1977, de către P. Roman și Gheorghe Petre.

[13] P. Roman, MittArchInst, 2, Budapesta, 1981, pl. 2.

[14] M. Garašanin, 39. BerRGK, 1958, p. 94 ; István Bóna, Alba Regia, 4/5 (1963—64), Székesfehérvár, 1965, p. 52—54.

ştim însă că aceste relaţii se referă la faza finală a culturii Glina şi că aceasta a determinat, prin extinderea spre vest, pe de o parte înlăturarea unor culturi caracterizate prin ceramică bogat ornamentată (Coţofeni, Kostolac, Vučedol), iar pe de alta apariţia unui stil nou, vizibil mai ales în ceramică, care caracterizează şi apropie grupele sus-menţionate.

Mormintele tumulare de înhumaţie sau incineraţie de la Tărnava [15], Kneža [16], Milostea [17], Moldova Veche [18], Srbski Krstur [19] dovedesc încorporarea şi asimilarea unor elemente de origine nord-pontică cu mult înainte [20] de încetarea evoluţiei aşezărilor Coţofeni şi Vučedol. Mişcarea Glina pare să fi adus însă cu sine un număr sporit de astfel de elemente (cu morminte de înhumaţie sau incineraţie sub tumuli, în ciste, sub mantale de piatră etc.), vizibile în mormintele grupului Belotic—Bela Crkva sau în descoperirile de morminte tumulare de tip Negrišori şi Priboj atribuite grupului Vinkovci-Somogyvár [21]. O asemenea constatare este susţinută şi de situaţia evidenţiată de N. Hammond [22] la Leukas. Acolo, mormintele cele mai vechi (din tumulii R_1, R_{16}, R_{26c}), datate, pe baza sosierelor din inventar, în Helladic timpuriu II, erau gropi simple sau camere mortuare, în timp ce mormintele mai noi, datate în Helladic timpuriu III şi Helladic mijlociu, s-au făcut în ciste. Compararea şi punerea în legătură a descoperirilor sus-menţionate nu poate fi evitată. Tot astfel, descoperirea, în două peşteri din vestul României („Călăţele” şi „Peştera-Vacii-La Ţarină”) [23], unor vase cu analogii în complexele Makó, Somogyvár-Vinkovci, Nyirség care par să stea în legătură şi cu morminte de înhumaţie şi aceasta într-o zonă în vecinătatea căreia incineraţia era generalizată.

Chiar dacă o serie de obiecte din metal s-au răspîndit la Dunărea de Mijloc şi în perioada anterioară [24] (descoperirea unor tipare de lut în aşezarea Zók-Várhegy [25] îmbogăţind mult imaginea asupra metalurgiei aramei la comunităţile culturii Vučedol), difuzarea diverselor tipuri de topoare cu gaură de înmănuşare [26] este de pus tot în legătură cu expansiunea Glinei spre vest.

N. Kalicz, în a sa monografie asupra bronzului timpuriu din nord-estul Ungariei [27], atribuia acestei perioade cultura Zók, constituită din

[15] B. Nikolov, ArhcologiaSofia, 3, 1976, p. 38—46.
[16] *Ibidem*, p. 46—47.
[17] E. Popescu şi Al. Vulpe, RevMuz, 3, 1966, p. 148 şi urm.
[18] Morminte tumulare cu incineraţi în urnă, aparţinînd culturii Vučedol.
[19] M. Garašanin, *op. cit.*, p. 51—53; pl. 6/1.
[20] Asupra pătrunderii purtătorilor mormintelor tumulare în Europa de sud-est şi est-centrală vom reveni, pe larg, cu ocazia publicării mormintelor de la Moldova Veche. De această dată, menţionăm poziţiile identice în unele privinţe, diferite în altele ale lui P. Roman (Carpica, 14, 1982, p. 43 şi nota 40) şi A. László (AIIAIaşi, nr. 20, 1983, p. 363).
[21] I. Bóna, *op. cit.*, p. 44, 45, 47.
[22] BSA, 62, 1967, p. 91 şi urm.
[23] P. Roman, MittArchInst, 2, Budapesta, 1981, p. 165 şi notele 58, 59; pl. 5/1, 2; 6/1—8. Cele două descoperiri fac parte dintr-o grupă culturală pe care, sub numele de grupa Roşia, o vom publica în curînd.
[24] Vezi, în acest sens, P. Roman, *Cultura Coţofeni*, Bucureşti, 1976, p. 16—17 şi pl. 8.
[25] István Ecsedy, A. Janus Pannonius Múzeum Evkönyve, 23 (1978), Pécs, 1979, p. 111—112 şi nota 63; idem, comunicare la al XII-lea Simposion Internaţional de la Vrdnik, octombrie 1982.
[26] Al. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien, I, PBF*, IX, 2, München, 1970, p. 29—37 şi pl. 44/A, B; 45/A; 46/A.
[27] *Die Frühbronzezeit in Nordost-Ungarn*, ArchHung, S.N., 45, 1968.

grupele Makó, Nyirség şi Vučedol. Ulterior s-a dovedit însă că Makó şi Nyirség sînt mai noi [28] decît Vučedol-Zók şi că deci epoca bronzului ar începe într-o perioadă „Spät-Vučedol — Post-Vučedol" [29]. Şi mai recent, N. Kalicz însuşi a revenit asupra schemei propuse inţial şi a presupus o vechime mai mare pentru grupa Makó în raport cu grupa Nyirség [30]. Aceeaşi părere a emis-o, simultan, I. Németi care, publicînd un grup de morminte de la Pişcolt [31] cu pregnante caractere makóide, afirmă o vechime mai mare a lor în raport cu ceea ce T. Bader a definit drept fază Berea a culturii Nir [32].

Descoperirile din România pun sub semnul întrebării unitatea conţinutului noţiunii de „grupa Nyirség". În cadrul ei s-a observat deja o evoluţie mai îndelungată, de-a lungul mai multor faze [33], şi atunci se pune problema dacă grupa Nyirség în întregime este mai nouă decît Makó sau numai o anumită etapă a sa. Pe de altă parte, credem că noţiunea cuprinde mai multe elemente îmbinate artificial într-un tot unitar. Şi în acest ultim caz, problema înşiruirii cronologice rămîne presantă. În conţinutul noţiunii de „grupa Nyirség" deosebim patru mari categorii ceramice : categoria 1, de caracter Vučedol-Zók, excizată, incizată şi încrustată (1 a = excizie ; 1 b = excizie, incizie şi impresiuni triunghiulare de-a lungul unei linii trasoare) ; categoria 2, cu scrijelituri (2 a = sub forma scoarţei de copac ; 2 b = scrijelituri adînci cu început de ordonare motivistică ; 2 c = striuri superficiale) ; categoria 3, ceramică decorată cu mici impresiuni triunghiulare cu o motivistică specifică şi categoria 4, ceramică cu impresiuni textile, aceasta din urmă prezentă la Tiszaluc-Dankadomb [34]. La Tiszaluc-Dankadomb, unde un strat subţire Nyirség este suprapus de unul foarte gros al „culturii" Hatvan, săpăturile au fost prea reduse, iar probabilitatea amestecului de material nu este exclusă nici de N. Kalicz [35]. Dealtfel, el nu a remarcat în mod special nici categoria 3 — după tipizarea noastră. Ce-i drept, aceasta din urmă a fost ilustrată pentru două localităţi (Tiszaluc-Dankadomb [36]

---

[28] I. Bóna, ActaArchHung, 27, 1975, p. 285 ; P. Roman, în *Actes du IIe Congrès International de thracologie*, I, Bucureşti, 1980, p. 63—64.

[29] Istvàn Ecsedy, *op. cit.*, p. 109 şi urm.

[30] N. Kalicz, SlovArch, 29, 1, 1981, p. 67 şi urm.

[31] SCIVA, 30, 1979, 4, p. 534—535.

[32] *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică şi tracică*, Bucureşti, 1978, p. 30. Materialul ilustrat de T. Bader pentru faza sa I nu credem că este unitar. Astfel, pl. V/10 aparţine sigur culturii Baden ; pl.V/4 culturii Otomani ; pl.V/2, 5, fazei a II-a a culturii Nir. Tot astfel, materialul de la Viile Berei atribuit fazei a II-a : pl. VI/10, 11, 15 este de încadrat în faza I ; caracteristice pentru „faza Sanislău" rămînînd doar fragmentele de la pl. VI/8, 12, 16, 17.

[33] Pentru nord-vestul României, vezi T. Bader, *op. cit.* ; pentru Slovacia răsăriteană, vezi J. Bátora, SlovArch, 29, 1, 1981, p. 7 şi urm. unde, în cadrul noţiunii de Nyirség-Zatin, sînt deosebite tot două faze : a) veche, în care domină excizia, incrustaţia şi scrijeliturile adînci şi b) mai nouă, cînd dispare excizia şi sînt folosite ornamentele textile şi sub formă de fagure. A doua fază este numită Hriadky-Rozhanovce. Aşadar, conţinutul celei de-a doua faze a aceleiaşi culturi este total diferit la cei doi autori.

[34] N. Kalicz, *Die Frühbronzezeit in Nordost Ungarn*, p. 76 ; pl. 28/31, 32 ; 30/17—18 ; 31/13 ; 32/7—8.

[35] *Ibidem*, p. 164—165 cu referire însă la fragmente „Zók" din nivelurile mijlocii ale stratului Hatvan.

[36] *Ibidem*. La p. 164, N. Kalicz citează fragmente ceramice Zók în „Spatenstich"10 (pl. 36/3—5, 7, 9) şi „Spatenstich" 7 (pl. 42/10—11) dar omite să le evidenţieze pe cele tipice Sanislău (faza II a culturii Nir, după T. Bader) ilustrate de el pe pl. 42/1, 2, 7, 9.

şi Tiszabercsel-Ráctemetö [37]), dar, atunci cînd a publicat un vas foarte tipic de la Rétközberenecs [38], N. Kalicz l-a atribuit culturii Otomani [39], fără nici un alt comentariu.

Descoperirile din România provin fie din cercetări de suprafaţă, fie din săpături de mai întinsă sau redusă amploare. Categoriile 1a, b ; 2a, b apar împreună (la Berea-Togul Sf. Gheorghe [40] ; Berea XIII-Viile Berea [41] ; Berea-Cetatea Iepurelui [42]) ; tot astfel categoriile 2b şi 3 (la Pişcolt în groapa 1 din S III 1976 [43] ; la Ciumeşti-Bostănărie [44] şi Sălacea, în asocierea 2 a, 2b, 3 [45]). Categoriile 2 şi 4 le întîlnim împreună în noţiunea de Otomani I [46], dar fără prezenţa categoriilor 1 şi 2. Izolat, categoria 3 apare în Otomani II [47].

Categoriile 1—3 au fost integrate în noţiunea de cultura Nir [48] ; categoriile 1 şi 2a formînd prima fază (Berea), iar categoriile 2a, b şi 3 faza a doua (Sanislău). Unele complexe (Ciumeşti), cu aceste două categorii, au fost atribuite fazei I a culturii Otomani [49].

În Slovacia răsăriteană este în uz noţiunea de Nyirség—Zatin căreia, recent, i se atribuie două faze: faza timpurie care integrează categoriile 1 şi 2 şi faza tîrzie (Hriadky-Rozhanovce) conţinînd numai categoriile 2 şi 4 [50]. Există însă şi descoperiri (Streda nad Bodrogom şi Oborin) numai cu ceramică din categoria 3, fapt care-l îndeamnă pe J. Bátora să se întrebe dacă procesul de constituire a culturii Otomani nu are cumva premise şi în estul Slovaciei [51].

Întrucît asocierea celor patru categorii ceramice în complexe închise (în aşezări şi cimitire) este diferită, rezultă că ele nu pot fi contemporane decît în cazurile mai sus menţionate. Succesiunea lor cronologică nu o putem argumenta prin observaţii de stratigrafie verticală. Ne rămîne calea comparativă. Categoriile 1—2 a, b sînt cele mai strîns legate de maniera

---

[37] În cazul gropii G de la Tiszabercel-Ráctemetö (*Ibidem*, p. 66 ; pl. 20/4, 5, 6, 9).

[38] N. Kalicz, ArchÉrt, 97, 1970, 1, fig. 3/3.

[39] *Ibidem*, p. 23 şi urm.

[40] C. Kacsó, SCIV, 23, 1972, 1, fig. 3 şi 4.

[41] *Ibidem*, fig. 1 (cu excepţia fig. 1/3 care aparţine fazei Sanislău) şi fig. 2.

[42] T. Bader, *op. cit.*, pl. IV/1, 2, 4—10 ; VIII/2—4, 8, 9.

[43] Săpături J. Németi. Din groapă a rezultat un foarte bogat şi expresiv material care va fi tipărit în curînd.

[44] Ivan Ordentlich şi Carol Kacsó, SCIV, 21, 1970, 1, p. 49—63.

[45] Material în Muzeul Ţării Crişurilor din Oradea ; inv. 3814, 4292, 4293, 8723.

[46] I. Ordentlich, Dacia, N.S., 7, 1963, p. 119 ; idem, *Actes du VII-e Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, Praga, 1966, p. 619 ; idem, Dacia, N.S., 14, 1970, p. 88.

[47] Idem, Dacia, N.S., 7, 1963, fig. 7/1, 5, 6 reprezintă forme evoluate ale categoriei 3 şi cu o motivistică altfel ordonată. Este evidentă, în cazul de faţă, asimilarea unui fond al categoriei 3 de către cultura Otomani.

[48] T. Bader, *op. cit.*, p. 20 şi urm.

[49] I. Ordentlich şi C. Kacsó, *op. cit.*, p. 60 şi urm. Rezervele lui T. Bader (*op. cit.*, p. 23—24) le găsim îndreptăţite şi le împărtăşim.

[50] Vezi, mai sus, nota 33 : J. Bátora.

[51] J. Bátora, *op. cit.*, p. 12.

ornamentală Vučedol-Zók şi ele par deci a reprezenta etapa cronologică cea mai veche. La Tiszaluc-Dankadomb şi Berea Togul Sf. Gheorghe, categoria 1 b (= vase pe care motivele excizate sînt asociate cu altele obţinute prin linii trasoare, incizate, în lungul cărora sînt imprimate mici triunghiuri) reflectă, tipologic, o tendinţă şi o etapă spre perioada cînd excizia şi liniile trasoare dispar, rămînînd doar şirurile sau motivele realizate prin impresiuni de triunghiuri care caracterizează categoria 3. Deci categoria 3 ar forma faza a doua sau, cu alt termen, faza Sanislău a culturii Nir. Această fază are mai multe etape, vizibile mai ales cînd se analizează şi compară între ele materialele din aşezări (Sanislău, Berea, XIII, Pişcolt, Sălacea) şi cimitirele de incineraţie (Sanislău, Ciumeşti). Categoria 4, fără nici o legătură tipologică cu celelalte trei, caracterizează cultura Hatvan şi faza Otomani I [52]. În Slovacia, precum am văzut, ea apare numai în aşa-numita fază tîrzie, Hriadky-Rozahovce, a grupei Nyirség-Zatin, dar întrebarea dacă această „fază” este sau nu legată genetic de cea anterioară este foarte îndreptăţită.

În asociere cu categoria 2, ceramica cu impresiuni sub formă de fagure (sau textile) caracterizează aşezări independente, mai noi decît Glina şi mai vechi decît Verbicioara, din regiunea dunăreană a Porţilor de Fier (Gornea-Vodneac [53]) şi de pe teritoriul Olteniei (Ostrovu Corbului, Ocnele Mari-Zdup [54], Orleşti [55]). A existat deci un orizont cronologic şi cultural, aparent identic ca formă de exprimare, care a ocupat un spaţiu vast. Ulterior, printr-un proces de regionalizare, contribuie fie decisiv (în cazul culturii Hatvan), fie în proporţii vizibile (în vestul României şi Olteniei) la apariţia culturilor bronzului „clasic”. În acest caz, întrebarea care se pune este tranşantă : cînd putem vorbi de o cultură Hatvan ? Şi, inevitabil, de o cultură Otomani ? Încă din perioada, documentată şi la Tószeg în partea superioară a stratului A şi inferioară a stratului B şi socotită a documenta etapa timpurie (şi mijlocie ?) a culturii Hatvan sau numai din clipa în care, prin noi elemente adăugate, aceasta nu mai poate fi confundată cu altele ? Vom reveni asupra problemei şi mai jos, după enunţarea unor raporturi cronologice ale mai sus segmentatelor componente ale noţiunii de „grupa Nyirség”.

La Pişcolt, cimitirul Makó suprapune o aşezare Baden tîrzie [56] de tip Ózd, deci din perioada Coţofeni II. Acolo lipseşte documentarea pentru Coţofeni III şi, implicit, pentru Kostolac şi Vučedol. Cimitirul Makó nu ar avea cum să ocupe această perioadă de timp, deşi există tendinţa [57] de a lega această grupă cît mai strîns de perioada Vučedol-Zók. Categoriile ceramice 1—2 derivă, tipologic, nemijlocit din ceramica culturii Vučedol-Zók şi ele nu pot fi decît opera unor comunităţi deplasate în această zonă,

---

52 N. Kalicz, *Die Frühbronzezeit in Nordost Ungarn*, p. 154 ; vezi, mai sus, nota 46.

53 V. Boroneanţ, RevMuz, 7, 1971, 1, p. 5—12.

54 Gh. I. Petre, Buridava. Studii şi materiale, 2, Rm. Vîlcea, 1976, p. 16—17, fig. 4/9 ; 5/2 ; 8/14—17, 19, 20.

55 *Ibidem*, p. 20 şi nota 96.

56 J. Németi, *op. cit.*, p. 534 pentru mormintele Makó ; Petre I. Roman, J. Németi, *op. cit.*, p. 28—31 pentru aşezarea Baden.

57 J. Ecsedy, *op. cit.*, p. 107 ; fig. 10.

într-o vreme cînd în teritoriile de la nord de Sava și Dunăre, sub influența curentului glinoid, se formau stilurile culturilor Makó, Vinkovci-Somogyvár. Admiterea unei etape Makó interpusă între Vučedol-Zók și categoria 1 a din noțiunea Nyirség ar lăsa fără explicație derivația Nyirség 1 a — Vučedol-Zók.

Elemente Makó, Vinkovci-Somogyvár ajung să se întrepătrundă cu elemente ale categoriilor 1—2 chiar pe același teritoriu, cu atît mai mult cu cît este de presupus că, sub presiunea Glockenbecher, comunitățile Makó au fost dispersate și transformate.

Dacă avem în vedere specificitatea ceramicii cu impresiuni în formă de fagure, atît de identică în cultura Jevišovice B, în „faza Hriadky-Rozhanovce", în categoria 4 din nord-vestul României, în „Hatvan", nu este hazardată presupunerea că mișcarea Glockenbecher a împins în avangardă o asemenea modă care, treptat sau brusc, s-a extins spre est și sud : în nordul și nord-estul Ungariei, estul Slovaciei, nord-vestul României (după etapa reprezentată de categoria ceramică 3), în aria Nagyrév (perioada tîrzie), în Banat (foarte probabil) și Oltenia.

Noile frămîntări au putut reactiva elementele sudice care, sub forma Periam, Szöreg, au putut adăuga noi elemente în această masă culturală uniformă, ajutînd procesul de regionalizare și formare a culturilor bronzului „clasic". De aceea, noi socotim că începuturile culturii Otomani trebuie mai curînd deslușite în stratul inferior de la Socodor [58] decît în conglomeratul de elemente, diferite și cronologic și cultural, care compun actuala noțiune de Otomani I. Evident, contracurentul cultural sudic, să-i spunem de tip Socodor, a întîlnit și asimilat în nord-vestul României fondul reprezentat de categoriile ceramice 3 și 4, dar schimbarea ritului de înmormîntare (de la incinerație la înhumație) va fi însemnat ceva mai mult decît o schimbare de modă stilistică în ceramică.

Dacă deci, după noi, categoriile 1—2 (faza Berea a culturii Nir) sînt sincrone cu Makó în spații diferite și chiar în aceeași zonă, categoria 3, prezentă de-a lungul mai multor etape, acoperă evoluția culturii Nagyrév[59]. Grupa 4 se înscrie în a doua parte a culturii Nagyrév dar pătrunde în nord-vestul României după încetarea independentă a așezărilor categoriei 3. Urmează, probabil, o etapă a grupei 4, paralelă încă cu „Hatvan timpurie" și numai după aceea înregistrăm apariția culturii Otomani propriu-zisă.

Teoretic, evoluția culturii Glina ar trebui să se oprească la începutul așezării de la Tószég. Dovezi de sincronizare avem pînă în perioada Makó inclusiv, deci pînă la începutul culturii Nagyrév și apariția grupei Glockenbecher Csepel. Încetarea evoluției culturii Glina este urmată de sosirea elementelor categoriei ceramice 4 și aceasta se poate petrece fie simultan cu mișcarea Glockenbecher-Csepel, fie la limita dintre perioadele timpurie și mijlocie ale culturii Nagyrév. Oricum, cînd cultura Otomani se năștea, Glina și Schneckenberg erau demult dispărute.

---

[58] Dorin Popescu, Materiale, 2, 1956, p. 45 și urm.

[59] Un vas caracteristic provine de la Tószeg : Emily Schalk, Dacia, N.S., 25, 1981, pl. 29, nr. 165.

PROBLÈMES EN LIAISON AVEC LA PÉRIODE ANCIENNE DE L'ÂGE DU BRONZE ET LES DÉBUTS DE LA CIVILISATION D'OTOMANI

RÉSUMÉ

L'auteur argumente certaines de ses hypothèses présentées en 1976 (notes 4—10). Il précise ensuite le cadre chronologique de la civilisation de Glina : apparue vers la fin de la phase I ou au début de la phase II de la civilisation de Coţofeni, la civilisation de Glina va s'étendre progressivement vers l'ouest, finissant par remplacer, vers la fin de la civilisation de Baden (à savoir la fin de la phase Coţofeni II), les communautés Coţofeni de la zone de l'Olt inférieur. Avec la phase III, la civilisation de Glina entre en étroit contact avec les communautés Coţofeni tardif et Vučedol, sa culture matérielle revêtant alors une touche spécifique. Cette étape a été nommée phase Govora Sat-Runcuri et se développe en parallèle avec Schneckenberg B. L'auteur revient sur une datation faite antérieurement (note 13), considérant maintenant que la phase Govora-Runcuri est contemporaine avec Vučedol et antérieure à Makó-Nyirség-Vinkovci—Somogyvár. Quant à la dernière phase de la civilisation de Glina, elle est ultérieure aux derniers établissements Coţofeni et Vučedol, et présente d'étroites liaisons avec les découvertes de type Belotic-Bela Crkva, Makó, Vinkovci-Somogyvár. Donc, dans la zone du moyen Danube et en Serbie, l'Age du Bronze commence vers la fin de la civilisation de Glina et après la phase Schneckenberg B.

L'auteur met également en discussion le groupe Nyirség, considérant que cette notion inclut quatre catégories céramiques qui, sur le territoire de Roumanie, n'apparaissent pas ensemble. Une première catégorie est de caractère Vučedol-Zók (1a = excisée ; 1b = sur le même vase sont combinées plusieurs techniques ornementales : excision, incision, petites impressions triangulaires le long d'une ligne antérieurement incisée). La seconde catégorie présente une surface „égratignée" (2a = sous forme d'écorce ; 2b = égratignures profondes avec essai d'ordonnance motivistique ; 2c = striures). La troisième catégorie est formée de vases décorés de petites impressions triangulaires dans le cadre d'une motivistique spécifique. Quant à la quatrième (4), elle présente des impressions textiles en forme de rayon de miel.

Dans les découvertes faites en territoire roumain, les quatre catégories sont associées de la façon suivante : 1a + 1b + 2a + 2b (Berea-Togul Sf. Gheorghe : note 40 ; Berea XIII—Viile Berea : note 41 ; Berea-Cetatea Iepurelui : note 42) ; 2b + 3 (à Pişcolt : note 42 ; Ciumeşti-Bostănărie : note 44) ; 2a + 2b + 3 (à Sălacea : note 45) ; 2 + 4, dans la notion d'„Otomani I", mais sans 1 et 3 ; la catégorie 3 apparaît isolée dans Otomani II. T. Bader (note 48) a introduit les catégories 1—3 dans sa „civilisation de Nir" (1 + 2a = phase ancienne, Berea ; 2a + 2b + 3 = phase récente, Sanislău). Dans la notion de Nyirség-Zátin, ont été introduites les catégories 1 et 2 dans le phase ancienne et 4 dans la phase récente (note 50). Donc, trois notions : Nyirség, Nir, Nyirség-Zátin pour la même civilisation, mains auxquelles on attribue toutefois un contenu différent.

Etant donné que, en complexe fermé (établissement, cimetière), les quatre catégories n'apparaissent pas ensemble, elles ne sauraient être contemporaines. Nous ne pouvons pas argumenter stratigraphiquement leur succession chronologique, mais dans l'ouest du pays, les choses semblent se dérouler de la façon suivante : 1a + 1b + 2a + 2b = étape la plus ancienne; 3 = étape suivante, d'une durée suffisamment longue pour pouvoir couvrir un temps correspondant à la civilisation de Nagyrév, et qui, génétiquement, peut être liée à la première étape ; 4, sans aucune liaison typologique avec les autres catégories. La dernière catégorie, associée à la catégorie 2, caractérise des établissements indépendants d'Olténie, plus récents que Glina et plus anciens que Verbicioara (notes 53—55), et apparaît à Tószeg dans les dépôts supérieurs de la strate A et dans la strate B. Mais quand pouvons-nous parler d'une civilisation de Hatvan, et, implicitement, d'Otomani ? Dès l'étape ancienne (Tószeg A supérieur), quand se produit une diffusion si uniforme et large (depuis le coude du Moyen Danube jusqu'à l'Olt), ou seulement quand, sous d'autres influences, se produit un processus de régionalisation ? Revenant à la situation dans le nord-ouest de la Roumanie, l'auteur montre qu'une étape Makó antérieure à la catégorie 1 — telle qu'on l'entend dans la notion de Nyirség — (comme lé propose récemment N. Kalicz : note 30 et I. Németi : note 31) ne saurait plus expliquer la dérivation de Nyirség (1 a) de Vučedol-Zók. Si, comme cela a été montré dans le texte, la notion de Nyirség comprend plusieurs composantes, chronologiquement différentes, il reste alors à préciser lesquelles sont contemporaines avec Makó, lesquelles sont plus récentes. Pour la catégorie 4, l'auteur n'exclut pas la possibilité d'une dérivation de Jevišovice B. Sous la pression des Campaniformes, elle a pu arriver dans l'est de la Slovaquie (Hriadky-Rozhanovce), ensuite dans Tószeg A final, les Portes de Fer, en Olténie, et, finalement, en une ultime étape, dans Hatvan proprement dit et „Otomani I".

En ce qui concerne la première phase de la civilisation d'Otomani, l'auteur croit plus vraisemblable, au niveau de la documentation actuelle, d'en voir l'illustration dans les découvertes de la strate inférieure de Socodor. Un courant culturel de ce type a pu assimiler ultérieurement dans le nord-ouest de la Roumanie le fond représenté par les catégories 3 et 4, produisant également un changement dans le rite funéraire (abandon de l'incinération).

GRIGORE AVAKIAN

1899–1982

La 14 decembrie 1982, în București, s-a stins din viață, tot așa de modest și liniștit precum trăise, Grigore Avakian. El, omul care s-a dorit util altora — și prin alții și științei arheologice în general — pînă în ultima clipă, a fost însoțit pe ultimul drum cu regret de cei care l-au cunoscut, prețuit și iubit.

S-a născut la 8 martie 1899 la Cetatea Albă. Lîngă zidurile falnice ale cetății lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare — care acopereau, în parte, anticul Tyras — tînărul Avakian a fost atras, încă din anii școlii (și școala primară : 1906–1910 și liceul : 1910–1918 le-a absolvit la Cetatea Albă), de trecutul istoric, atît al poporului armean cît și al meleagurilor pe care se născuse.

El va deveni arheolog amator și colecționar de antichități încă de pe băncile liceului. După primul an de facultate (1919), ca elev al lui Vasile Pârvan și Nicolae Iorga la universitatea bucureșteană (1918–1923), studentul Avakian l-a asistat pe P. Nicorescu la săpăturile efectuate la Tyras.

După absolvirea facultății, devine profesor de istorie la liceul din Cetatea Albă și custode al cetății în care face săpături în 1929, alături de P. Nicorescu, de data aceasta pentru Muzeul militar național.

Prețuit de N. Iorga, va obține o bursă de studii la școala română din Roma (1930–1931), urmată de călătorii de documentare în Italia și Grecia (1931, 1932). Revenit în țară, va trece doctoratul în litere și filozofie și examenul de capacitate pentru învățămîntul liceal. Este numit profesor la liceul „Împăratul Traian" din Turnu-Severin, liceu situat în imediata apropiere a castrului roman și a podului lui Traian. La Tr. Severin a rămas

pînă în 1953, an în care a fost transferat la școala generală din comuna Brănești de lîngă Capitală. Între 1954 și 1963 (anul pensionării), Grigore Avakian a lucrat în cadrul Centrului de antropologie al Academiei.

Prin pregătirea sa temeinică, prin largile posibilități pe care i le oferea cunoașterea limbilor greacă, latină, română, armeană, rusă, ucraineană, franceză, italiană, germană și engleză, Grigore Avakian ar fi putut deveni un profesor universitar și un om de știință reputat. Viața i-a oferit doar posibilitatea de a fi, în primul rînd, un eminent dascăl pentru numeroase generații de elevi.

Ca om de cultură și artist (pictor, fotograf, muzician, poet) sau cu preocupări practice (lui i se datorează, spre exemplu, un aparat pentru craniometrie), Grigore Avakian s-a manifestat în mai multe domenii de creație.

Activitatea lui Grigore Avakian poate fi urmărită de-a lungul a trei mari perioade. Prima (1920—1931) ne apare ca cea mai bogată. Acum își arată, de foarte timpuriu, apetitul publicistic (primele sale articole datînd din vremea studenției), preocupările în domeniul literaturii(traduceri din limbile rusă și armeană în română și din română in rusă) și largile posibilități pe care le-a avut în domeniul cercetării istorice. Tematica investigației sale științifice din această perioadă este strîns legată de cunoașterea istoriei Cetății Albe unde a și condus săpăturile din citadelă „cu multă răbdare și pricepere, dînd la iveală o sumă de obiecte interesante, cari se află expuse în Muzeul Militar din București” după cum notează P. Nicorescu (în Anuar CMI. Secția din Basarabia, III, 1931, p. 116). Despre aceste săpături, Grigore Avakian a publicat un amplu raport care poate fi socotit un model al genului. Alături de ale sale „Știri nouă din Tyras” și de alte note sau articole, lucrările lui Grigore Avakian reprezintă contribuții valoroase atît la istoria țărmului vest-pontic, cît și la aceea a Moldovei medievale. A doua perioadă din activitatea lui Grigore Avakian este legată de Turnu-Severin și ea s-a materializat prin participarea la cercetările și lucrările de conservare din castrul și termele romane sau în cadrul „Muzeului Porților de Fier”, adăpostit în clădirea liceului unde profesa. Această perioadă contrastează totuși evident cu prima, dovadă că integrarea lui în problematica locală s-a făcut mai greu. În ultima perioadă a vieții, Grigore Avakian s-a făcut cunoscut și foarte util mai ales prin sprijinul generos acordat la numeroși arheologi și antropologi cărora le-a tradus din literatura rusă și ucraineană de specialitate sau le-a realizat o bună parte din materialul ilustrativ. Prin istorisirile sale, el a reînviat pentru generațiile mai tinere și lumea marilor înaintași. Cu el dispare o inimă de aur!

Ann Dodd-Oprițescu

BIBLIOGRAFIA

1. *Glosa* de M. Eminescu, traducere în limba rusă, Viața Nouă, 65, 1920.
2. *Pictorul Levitan. 20 de ani de la moarte,* Viața Nouă, 66—67, 1920.
3. *Akkerman cu 500 de ani în urmă,* Viața Nouă, 1921.
4. *Očerk istorii akkermanskich armjan do XIX věka,* Akkerman, 1922.

5. *Din lirica armeană*, traducere în limba română de Mircea Gheorghiu și Grigore Avakian, edit. Cultura Națională, București, 1922.
6. *Cadavrul viu*, de L. Tolstoi, traducere în limba română de Grigore Avakian și P. Florențiu, ed. Cultura Națională, București, 1922 şi 1923.
7. *Inscripțiile armenești din Cetatea Albă*, Revista Istorică, 9, 1923, 7—9, p. 123—136.
8. *Cînd și cine a zidit izvorul Sf. Gheorghe din Cetatea Albă*, Gîndirea Nouă, 1923.
9. *Trei monede ale regilor armeni Hetum I și Hetum II (sec. XIII) găsite la Cetatea Albă*, CNA, 1924.
10. *Scurtă privire asupra epocii preistorice a Cetății Albe*, Viitorul Cetății Albe, 15 aug. 1924.
11. *Unde a fost situat vechiul Tyras*, Viitorul Cetății Albe, 69—70, 1924.
12. *Cetatea Albă în anul 1421*, Viitorul Cetății Albe, 1924.
13. *Cetatea Albă în prima jumătate a sec. XIX. Note și impresii ale martorilor oculari*, Curierul Cetății Albe, 55, 56, 59—61, 64, 65, 1924.
14. *Cetatea Albă. Cum se distruge un monument*, CNA, 4, 1924, 47—48, p. 77—81.
15. *Știri nouă din Tyras. I. Mănuși de amfore, țigle și cărămizi cu ștampile*, CNA, 5, 1924, 49—50, p. 3—22.
16. *Știri nouă din Tyras. I_2, Mănuși de amfore, țigle și cărămizi cu ștampile*, CNA, 5, 1924, 53—54, p. 36—51.
17. *Știri nouă din Tyras. I_3. Mănuși de amfore, țigle și cărămizi cu ștampile*, CNA, 6, 1925, 59—62, p. 27—39.
18. *Știri nouă din Tyras. II. Graffiti*, CNA, 7, 1927, 67—68, p. 4—17.
19. *Știri nouă din Tyras. Graffiti ca exerciții de scris*, CNA, 7, 1927, 71—72, p. 35—45.
20. *Săpăturile de la Cetatea Albă. Campania I din 1929*. Raport înaintat Muzeului Militar Național, Anuar CMI. Secția din Basarabia, 3, 1931, p. 47—104.
21. *Știri nouă din Tyras, I. Toarte de amfore și țigle cu ștampile. II. Graffiti*, Anuar CMI. Secția din Basarabia, 3, 1931, p. 105—114.
22. *Rilievi inediti di monumenti Etruschi e Romani*, Ephemeris Dacoromana, 6, 1935, p. 129—203.
23. *Moneda de 250 lei și problema stemei românești*, București, 1936.
24. *Boris Godunov* (de A.S. Pușkin), traducere în limba română de Grigore Avakian și I.G. Dumitriu, București, 1937.
25. *Opera lui M. Eminescu*, de Grigore Avakian și H. Siruni, anuarul Ani, București, 1941.

BORIS GEROV, *Zemevladenieto v rimska Trakija i Mizija (I—III v.), Godišnik na sofiiskija Universitet, fakultet po klasičeskij i novi filologii*, 72, 1977, 2, Sofia, 1980 (cu rezumat în limba germană).

Lucrarea reprezintă o sinteză a unor rodnice cercetări materializate de-a lungul anilor în cîteva remarcabile studii dedicate romanizării, organizării administrative și relațiilor agrare în Tracia și Moesia Inferior[1]. Întemeiat pe o analiză riguroasă a izvoarelor — în special epigrafice — autorul reușește să realizeze un tablou complet al tipurilor de proprietate funciară și al relațiilor agrare în cele două provincii din epoca odrysă și pînă la finele veacului al III-lea e.n.

Tratarea epocii anunțate prin titlu este precedată de o succintă introducere consacrată antecedentelor preromane (p. 7—15). Ca și în studiul publicat în *Eirene*, 14, 1976, este scos în evidență faptul că în regatul odrys marea masă a locuitorilor o constituia populația tracă liberă, organizată în obști sătești. Mai multe observații — extrase, mai ales, din mult comentatele pasaje din Xen., *An.*, VII, dar și din alte surse literare — permit autorului schițarea unei tipologii a proprietății funciare și o tratare a problemei mîinii de lucru folosite în agricultură.

Conținutul propriu-zis al lucrării este redat în două mari capitole: primul se referă la perioada cuprinsă între momentul cuceririi romane și domnia lui Traian (p. 17—54), al doilea este dedicat relațiilor agrare în Tracia și Moesia Inferior în secolele II—III e.n. (p. 55—130).

În primul capitol, după cîteva considerații cu privire la degradarea statutului juridic al cetăților grecești de pe coasta Mării Negre în condițiile trecerii lor sub stăpînirea romană, o atenție deosebită este acordată teritoriilor castrelor de legiuni și trupe auxiliare, precum și acelor *ciuitates* ale triburilor (moesi și tribali) din Moesia (p. 20—28). Se demonstrează că populația tracă a fost dislocată din zona riverană a Dunării pentru a face loc castrelor și populațiilor deportate din nordul fluviului. În aceste condiții, se creează *territoria legionis*. Cît despre restul Moesiei, pînă la urbanizare, împărțirea administrativă se structurează în *ciuitates* (teritoriale sau tribale). Cît privește Tracia, *prouincia inermis* de rang procuratorian, lipsită de frămîntări, sînt menținute strategiile (pînă la Hadrian), din care sînt excluse orașele grecești (Anchialos, Apollonia, Philippopolis). Astfel se explică și faptul că rînduielile agrare nu au suferit transformări radicale. Proprietățile regilor și ale paradinaștilor devin proprietate imperială; aristocrația tracă își păstrează însă proprietățile și privilegiile. Impozitele sînt ridicate, ca și înaintea cuceririi romane, singura noutate constînd în aceea că plata acestora poate fi suplinită de recrutarea de traci in *auxilia* (se cunosc 37 de unități militare alcătuite din traci — p. 36). Cîteva considerații referitoare la colonizarea de veterani și de civili în Moesia Inferior și Tracia (p. 37—54) încheie această primă parte a lucrării.

Cel de-al doilea capitol debutează cu o amănunțită tratare a domeniilor imperiale din cele două provincii (p. 55—65). Alături de proprietatea imperială, sînt documentate felurite alte tipuri de proprietăți în teritoriile orașelor grecești, ale municipiilor, cele depinzînd de *ciuitates* sau *regiones*, la care se adaugă proprietăți private, ale templelor, sanctuarelor etc. Aceste chestiuni sînt dezbătute pe larg atît referitor la zona de la nord de Balcani (p. 65—101), cît și de la sud (p. 101—130). Reținem ca deosebit de importante și aplicabile și la alte regiuni ale Imperiului roman considerațiile autorului cu privire la împărțirea administrativă a teritoriilor orașelor din Tracia, unde, la Serdica, Marcianopolis și Augusta Traiana, sînt menționate epigrafic *regiones* în care B.G. vede organisme mai largi atribuite cetății, distincte de teritoriul orășenesc *stricto sensu*, administrat direct de oraș și ai cărui locuitori sînt, ca și cei ai nucleului

[1] Amintim aici, cu titlu de exemplu: *Römische Bürgerrechtsverleihung und Kolonisation in Thrakien vor Trajan*, StCl, 3, 1961, p. 107—116; *Zum Problem der Strategien im römischen Thrakien*, Klio, 52, 1970, p. 123—132; *Die Einteilung der städtischen Territorien im römischen Thrakien in regiones (χώραι), Phylen und Komarchien*, Vestigia, 17, 1973, p. 492—494; *Zum Problem der thrakischen Dorfgemeinde*, Eirene, 14, 1976, p. 31—60; *Zum Problem der Entstehung der römischen Städte am Unteren Donaulimes*, Klio, 59, 1977, 2, p. 299—309.

urban în sine, cetăţeni grupaţi în *phylae* [2]. Amintim că o situaţie asemănătoare — la care poate că ar fi fost cazul ca B.G. să se raporteze pe larg — pare să indice, în Dobrogea, Histria, în împrejurimile căreia s-au descoperit pînă acum cinci inscripţii menţionînd *regio Histriae*, ceea ce pare să indice un teritoriu — cuprinzînd *uici* şi *conuentus* de cetăţeni romani — atribuit doar formal cetăţii [3].

Interesante sînt şi concluziile cu privire la preponderenţa micii proprietăţi, situaţie asemănătoare, deci, cu cea întîlnită în Pannonia, Moesia Superior, Dacia etc. În mod excepţional, proprietăţi de mai mari dimensiuni sînt documentate în cazul unor *phylae* orăşeneşti la Philippopolis, al gerusiilor (de exemplu, la Philippopolis şi Serdica), al templelor şi sanctuarelor (Pautalia), al unor *collegia* şi al unor proprietari privaţi. Indiferent însă de tipul de proprietate, forma de bază în agricultură rămîne mica gospodărie ţărănească autonomă.

Cîteva observaţii pe care le vom formula cu privire la această lucrare nu afectează cu nimic concluziile trase de B.G.. În primul rînd, o chestiune vizînd limitele geografice ale investigaţiilor autorului. B. G. nu se referă la toată provincia Moesia Inferior, ci numai la acea parte din provincie de pe teritoriul Bulgariei actuale (p. 5), ceea ce, metodologic, nu ni se pare justificat. Cercetarea monografică a unei provincii romane trebuie să ţină seama de hotarele acesteia în antichitate, nu de frontierele politice actuale. Pe de altă parte, din Dobrogea, parte componentă a Moesiei Inferior, provin date deosebit de interesante despre organizarea administrativă si relatiile agrare (de la Troesmis, Capidava, din teritoriul histrian etc.), care ar fi putut fi valorificate în fiecare din capitolele si subcapitolele lucrării. Este drept că B. G. se referă, cu titlu de analogie, la unele din aceste aspecte, bunăoară la plîngerea ţăranilor din Χώρα Δάγει sau la *ciuitas Ausdecensium*, dar ar fi fost de dorit, după părerea noastră, o tratare mai amănunţită şi o includere a documentelor dobrogene în cîmpul investigaţiilor autorului.

În ceea ce priveşte *ueterani consistentes* dintr-un *uicus* de lîngă Durostorum, prezenţa lor acolo nu ne permite să avansăm ipoteza — aşa cum face B. G. (p. 96—97) — că veteranii ar fi reprezentat pătura conducătoare în municipiu. În Moesia Inferior procentul reprezentat de elementul militar în aristocraţia municipală este foarte redus (7%), iar dintre exemplele cunoscute nici unul nu provine de la Durostorum [4].

Din inscripţiile publicate de V. Velkov [5] nu rezultă de ce *agri Blae(siani)* ar fi fost proprietate imperială, cum afirmă B. G. (p. 62). Argumentul întinderii domeniului nu este, după părerea noastră, convingător; rămînem la părerea că aici este vorba de o operaţiune de *terminatio* efectuată asupra unui teritoriu sătesc de către un libert, din ordinul unui procurator financiar. Libertul trebuie să fi fost şi el în serviciul financiar [6].

Alături de indice şi de consistentul rezumat în limba germană, utile ar fi fost, credem, nişte hărţi şi planuri care să-l fixeze în spaţiu cu uşurinţă şi pe lectorul nefamiliarizat cu istoria şi geografia celor două provincii romane.

Toate acestea nu umbresc însă cu nimic meritul unei lucrări pe care o putem deja considera de referinţă şi despre care îndrăznim să afirmăm că va rezista multă vreme (traducerea ei într-o limbă de circulaţie ar fi deosebit de utilă). Cultivînd cu virtuozitate — ca, dealtfel, în numeroasele sale lucrări anterioare — amănuntul epigrafic şi arheologic, dovedind, pe de altă parte, o remarcabilă aplecare spre sinteză, prestigiosul istoric bulgar al antichităţii reuşeşte să ofere, într-o expunere sistematică, o imagine completă a realităţilor agrare din cele două provincii balcanice în epoca romană timpurie.

Alexandru Avram

Carpica, 15, 1983

Publicaţie de arheologie şi istorie a Muzeului judeţean de istoric şi artă din Bacău, Carpica se numără printre cele mai cunoscute reviste de specialitate, care a înregistrat aprecieri unanime, atît în ţară cît şi peste hotare. Al XV-lea volum al acestei reviste, apărut în 1983, vine să confirme, prin conţinutul său bogat şi variat în date şi informaţii ştiinţifice, prestigiul de care se bucură în rîndul specialiştilor.

Sumarul prezentului volum cuprinde un însemnat număr de studii şi recenzii de

---

[2] În acelaşi sens şi în Vestigia, 17. 1973, p. 492—494.

[3] Al. Suceveanu, *Viaţa economică în Dobrogea romană (sec. I—III e.n.)*, Bucureşti, 1977, p. 42—43; idem, Pontica, 10, 1977, p. 97—103.

[4] Vezi, recent, L. Mrozewicz, Eos. 70, 1982, p. 306—308.

[5] V. Velkov, ActaAntHung, 13, 1965, p. 207—214 (AnnÉp, 1965, nr. 1—2).

[6] V. Velkov, *op. cit.*, p. 212.

arheologie, istorie și etnografie, distribuite pe rubrici, însumînd un total de 290 p. Prima rubrică, precedată de articolul lui V. Florea dedicat aniversării a 65 ani de la făurirea statului național unitar român, însumează un grup de studii referitoare la opera și personalitatea lui V. Pârvan, întocmite cu prilejul împlinirii a o sută de ani de la nașterea marelui savant. Personalitatea lui V. Pârvan este evocată de D. Berciu și R. Vulpe, iar preocupările sale cu privire la geto-daci, numismatică, problema scitică, istorie medievală și la etnografie sînt tratate pe rînd de H. Daicoviciu, B. Mitrea, V. Vasiliev, Adina Berciu-Drăghicescu și Cornelia Belcin-Pleșca.

A doua rubrică, cea mai cuprinzătoare, include un însemnat număr de studii de arheologie și istorie. Printre primele subiecte tratate, aparținînd epocii bronzului și primei vîrste a fierului, se numără: Sceptrul de piatră de la Mogoșești-Siret (Ann Dodd-Oprițescu și I. Mitrea; paleofauna de la Cavadinești (S. Haimoivici), cultura Biharea (S. Dumitrașcu) și două morminte din sec. VI—V î.e.n. de la Milcștii de Sus-Bacău (I. Mitrea). O a doua serie de studii de arheologie se referă la epoca geto-dacică și la perioada de formare a poporului român, după cum urmează: fortificații geto-dacice din Moldova (C. Buzdugan); descoperirile din sec. I î.e.n. — I e.n. de la Florești — Bacău (I. Mitrea, M. St. Udrescu și N. Mirițoiu); figurine antropomorfe din dava de la Răcătău — Bacău (V. Căpitanu), cercetările de la Pîrîul Boghii-Pîrgărești (I. Mitrea și C. Eminovici).

În continuare se publică mai multe articole de istorie medievală și modernă, printre subiectele tratate numărîndu-se: tezaurul monetar din sec. XVIII—XIX de la Somușca-Claja (Al. Artimon); un document privind „ajutorința de iarnă" în Moldova din anul 1794 (I. Murariu); raporturile dintre proprietari arendași și țărani din ținutul Bacău în anul 1848 (D. Zaharia); informații privind exploatarea pădurilor în Moldova în anii 1774 și 1832 (I. Murariu); contribuții la cunoașterea începuturilor învățămîntului public sătesc în jud. Bacău în 1853—1865 (V. Marinovici); războiul de independență oglindit în medalistică și piese decorative din colecțiile muzeului din Bacău (Elena Artimon) și mișcarea muncitorească și socialistă din Valea Bistriței pînă în 1821 (I. Marin).

A treia rubrică, dedicată etnografiei și monumentelor istorice, cuprinde studiile: monumentul de arhitectură populară din Fichitești-Podul Turcului, jud. Bacău și mătăhăile din Prăjești-Bacău, ambele aparținînd lui Dorinel Ichim. În continuare, din sumarul volumului, mai fac parte: un *necrolog* al prof. R. Vulpe, *recenzii* și *cronica vieții științifice*.

Pentru a fi accesibile și specialiștilor străini, studiile sint urmate de rezumate in limbile franceză și germană. De asemenea, o bună parte de articole, in special cele de arheologie, sint insoțite de ilustrații, cele mai multe dintre ele de o bună calitate grafică.

Cu acest volum al revistei Carpica se pun în ciruit științific descoperiri arheologice inedite și o serie de date noi privind istoria modernă a județului Bacău. Toate acestea vin să se integreze în rîndul valorilor mai generale ale istoriei noastre naționale.

Constantin Preda

ABREVIERI

ActaAntHung	Acta Antica Academiae Scianliarum Hungaricae, Budapesta
ActaArchCarp	Acta Archaeologica Carpathica, Cracovia
AIIAIași	Anuarul Institutului de istorie și arheologie, Iași
AJA	American Journal of Archaeology, Princeton
AnatSt	Anatolian Studies, Londra.
AnuarCMI	Anuarul Comisiunii monumentelor istorice, București
ArchÉrt	Archaeologiai Értesitö, Budapesta
ArchHung	Archaeologia Hungarica, Budapesta
ArchIug	Archaeologia Iugoslavica, Belgrad
ArhRadRasprave	Arheološki Radovi i Rasprava, Zagreb
BerRGK	Bericht der Römisch-Germanischen Kommision, Frankfurt/Main
BSA	Annual of the British School at Athens, Londra
CNA	Cronica numismatică și arheologică, București
Dacia, N.S.	Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București.
GlasnikSarajevo	Glasnik Zemaljskog Muzeja Bosni i Hercegovini, Sarajevo
Materiale	Materiale și cercetări arheologice, București
MIAChișinău	Materiali i issledovanija po arheologii, Chișinău
MittArchInst	Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, Budapesta
NEH	Nouvelles études d'histoire, București
PBF	Prähistorische Bzonzefunde Europas, München
PPS	Proceedings of the Prehistoric Society, Londra
PZ	Prähistorische Zeitschrift, Leipzig-Berlin
RevMuz	Revista Muzeelor, București
RI	Revista istorică, București
RivScPreist	Rivista di Scienze Preistoriche, Florența
SCIV(A)	Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie) București
SlovArch	Slovenska Archaeologica, Nitra
StCl	Studii Clasice, București

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE
DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
- SERIA ARTA PLASTICĂ
- SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
- SÉRIE BEAUX-ARTS
- SÉRIE THÉÂTRE-MUSIQUE-CINÉMA
THRACO-DACICA

La publication „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie" paraît 4 fois par an. Prix d'un abonnement annuel : $ 54. Toute commande de l'étranger sera adressée à ROMPRESFILATELIA, sector export-import presă, P.O. Box 12—201, telex 10 376, Bucureşti, Calea Griviţei 64—66, România, ou à ses representants à l'étranger.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
79 717, Calea Victoriei 125, Bucureşti
telefon 50 76 80

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

PETRE DIACONU, **Les Coumans au Bas Danube aus XIe et XIIe siècles**, 1978, 158 p., 8,25 lei.
MARIA COMŞA, **Cultura materială veche românească (Aşezările din secolele VIII–IX de la Bucov-Ploieşti)**, 1978, 183 p., 30 lei.
FLOREA MOGOŞANU, **Paleoliticul în Banat**, 1978, 152 p., 11 lei.
PETRE ROMAN şi IOAN NEMETI, **Cultura Baden în România**, 1978, 160 p., 18 lei.
D. TUDOR, **Oltenia română**, 1978, 520 p., 41 lei.
S. MORINTZ, **Contribuţii la istoria tracilor timpurii. I. Epoca bronzului în spaţiul carpato-balcanic**, 1978, 216 p., 27 lei.
ION HORAŢIU CRIŞAN, **Burebista and his time**, 1978, 246 p., 22 lei.
PETRE ALEXANDRESCU, **Histria, IV**, 1978, 155 p., 34 lei.
I. BARNEA şi colab., **Tropaeum Traiani. I. Cetatea**, 1979, 259 p., 38 lei.
MARIA COJA şi PIERRE DUPONT, **Histria, V**, 1979, 168 p., 39 lei.
LIGIA BÂRZU, **Continuitatea creaţiei materiale şi spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii**, 1979, 111 p., 6 lei.
RADU POPA şi MONICA MĂRGINEANU CÂRSTOIU, **Mărturii de civilizaţie medievală românească**, 1979, 163 p., 28 lei.
EMILIA DORUŢIU BOILĂ, **Inscripţiile din Scythia Minor, V**, 1980, 351 p., 35 lei.
C. PREDA, **Callatis. Necropola romano-bizantină**, 1980, 225 p., 36 lei.
MARIN CÂRCIUMARU, **Mediul geografic în pleistocenul superior şi culturile paleolitice din România**, 1980, 268 p., 29 lei.
I.I. RUSSU, **Inscripţiile Daciei romane, III/2**, 1980, 484 p., 34 lei.
V. MIHAILESCU BÎRLIBA, **La monnaie romaine chez les Daces orientaux**, 1980, 312 p., 19,50 lei.
I.I. RUSSU, **Daco-geţii în Imperiul roman**, 1980, 116 p., 8,75 lei.
IOAN GLODARIU, **Aşezări dacice şi daco-romane la Slimnic**, 1981, 191 p., 13,50 lei.
D. BERCIU, **Buridava dacică**, 1981, 389 p., 34 lei.
ALEXANDRU SUCEVEANU, **Histria, VI**, 1982, 236 p., 38 lei.
MIRCEA D. MATEI, EMIL I. EMANDI, **Habitatul medieval rural din Valea Moldovei şi din Bazinul Şomuzului Mare**, 1982, 195 p., 27 lei.
D.M. PIPPIDI, **Inscripţiile din Scythia Minor, I**, 1983, 427 p., 71 lei.

600

RM–ISSN 0039–4009

S C I V A, tomul 35, nr. 3, Bucureşti, iulie – septembrie 1984, p. 207–282

 I. P. I. c. 2378

Lei 35